TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 4 SAYI: 23 ARALIK 1965 FİATI: 250 Krş.

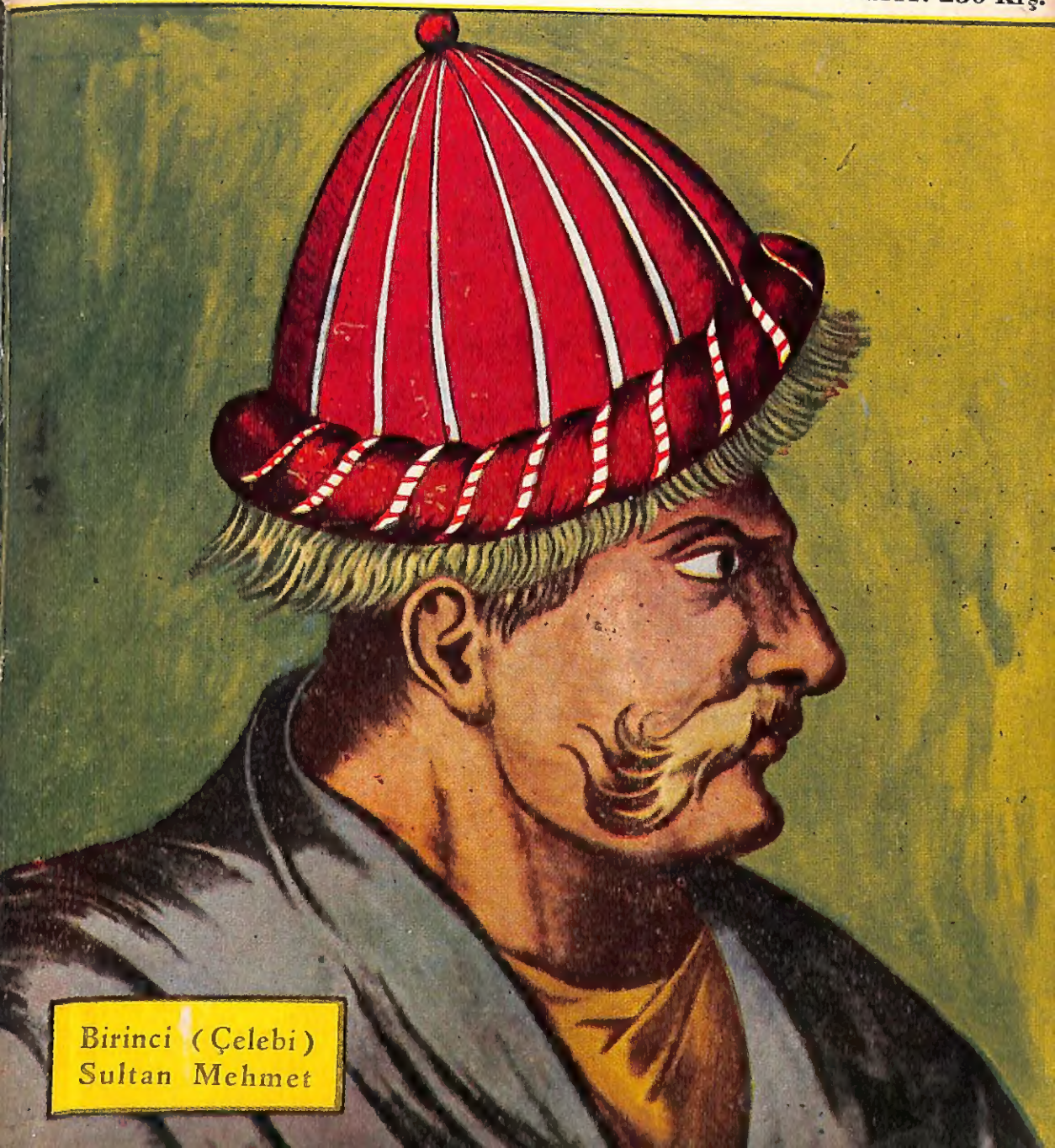

Birinci (Çelebi) Sultan Mehmet

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

(Basın: 2899)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 4 SAYI : 23 ARALIK : 1965 FİATI : 250 KRŞ.

Kurucusu
CEMAL KUTAY

Sahibi, Yazılışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI : Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Reşid Paşadan Sonra

YIL 1839... Cebinde vasiyeti, Mustafa Reşid Paşa'nın Gülhane meydanında "Tanzimat" Hatt-ı Hümâyunu ile Osmanlı ülkesinde, çağ anlamı ile "Bir Hukuk Devleti"nin varlığını ilân etmesini kovalıyan günlerden birinde, on dokuz yaşındaki genç Padişah Sultan Abdülmecid, vezirine sorar :

"— Pekiy Paşa... Hayrına ve doğruluğuna samimiyetle inandığımız bu ıslâhatı kimlerle tatbik edeceksiniz?"

Padişah, her yeni devri ve hayatı bir efsâne ve yarıda kalmış ümid olmaktan çıkaracak temel varlığı söylemek istiyor: K a d r o 'yu...

Babası inkılâbcı İkinci Mahmud'un, çağdaş devlet ülküsünün başına silâhlı belâ olan Yeniçeri ocağını yıktıktan sonra, oğluna bıraktığı mantık vasiyetini, Mustafa Reşid Paşa, şu ebedî hükme bağlıyor:

"— Padişahım.. Her yeni devri yeni insanlar temsil ederler!.."

* * *

İTTİHAT ve Terakki, Yeni Osmanlılar'ın vârisi idi: Oligarşik bir devlet anlayışının kadrosu olarak mânevî mirasını Cumhuriyet Halk Partisine teslim etti. Demokrat Parti aynı hamurun bir başka mayası olarak hükmünü icra etti: Tatbikat ve düşüncedeki farklara rağmen Demokrat Parti, zümre iktidarlarının son halkası oldu.

İkisi de, AYDIN dediğimiz okumuş yazmışı, asıl kitleden koparmanın imtiyazlı iktidar felsefesini yaptılar : Bugünün en büyük günahı olan şu asliyetinden kopmuş dönük aydın tortusunda ikisinin de cürmü vardır: Bu temel sebeble, Halk Partisi de, Demokrat Parti kadar kapanmış bir fasıldır: C.H.P. nin bugünkü kalıntısı, dayandığı "Hükûmet, Kışla, Parti" üçgeninin mirasıdır. Böylesine bir tasarrufun bir ânda tasfiyesini fizik kanunları reddeder: Gerçekteki bitmiş tükenmişliğine rağmen...

* * *

TÜRKİYE'de "YENİ BİR DEVİR" başlamıştır. Yaşı, genel olarak kırk sularında olan bu "müsbet ilimler erbabı", Koca Reşid Paşa'dan sonra ilk defa "yeni insanlar" olarak bir devri açıyorlar. Bu devrin terkibinde 1839 Tanzimatındanberi Türkiye halkının çilelerinin intibah bedeli var: 10 Ekim 1965 seçimi de bir "Tanzimat Fermanı" dır. Var olabilmek, yıkılmamak için devri kucaklamak hasretinin kararında, bu sefer, bir Padişah iradesi yerine, milletin ümid çırpınışının imzasını okuyoruz.

Hem de, böyle bir karardan alıkonulması için bu halka neler yapıldı, ne küçültmelerin, hakaretlerin, tehditlerin mevzuu oldu...

Hey Koca Türk Hey!.. — K U T A Y

NASIL OLSA...

Evet... Nasıl olsa bir gün, fikirler ve mantıklar, olması icab edenle, olmuş olanlar arasında kıyaslama yapacak ve o zaman "Lozan sulh anlaşması" *nın Türk Millî Mücadelesinin gerçek karşılığı olup olmadığı ilmin ve mantığın süzgecinden geçecekti. Dokunulmazlığı bir rejim teminatı sayılırcasına hazin ve hattâ acınacak bir felsefenin arkasına bağlanılan korku ölçülerinden birisi daha iflâs yolundadır: Lozan'ın, Türk milletinin kendi öz kaynaklarının ilham ve kudretine bağladığı Millî Mücadelesinin hakikî tarihinin yazılma hasretiyle beraber O'nun neticelerinden birisi olan Lozan'ın* 'masuniyet kılıfı" *arkasında ve altında neler yattığının araştırılması devri elbet de başlıyacaktı : Başlamıştır da...*

Nasıl olsa, günün ele alınacak olan temel konunun, Lozan'da vazife almış olanların bir kısmının, ve bilhassa sayın İsmet İnönü'nün hayatta, olup bitenleri samimî ve açık anlatabilecek durumda iken tarihin ve mantığın önüne çıkarılması elbette büyük bir şansdır: Lozan adına ve onun yapılışında emek ve himmeti olanlar adına...

LOZAN ve NETİCELERİ

Versay için Klemanso-nun şöyle bir hükmü vardır: "— Hiç bir anlaşma, imzalandığı ânda nasıl bir kıymet ifade eder bilinemez. Zamanın geçmesi ve anlaşmanın getirdiği hükümlerin neticelerinin idrak edilmesi şarttır.

TARİH HÜKMÜNÜ İCRA EDECEKTİR!

Çünkü muahedeler, ergenlik ve olgunluk çağlarında şahsına, ailesine, vatanına neler kazandıracağı gayr-ı malûm çocuklara teşbih edilebilirler. Bu itibarla muahedelerin imzası sırasında fazla mes'ut veya bedbaht olmak, acelecilik olur. Bazen peşin verilmiş hükümlerin acısı çekilir."

Klemanso, Versay için böyle konuşmakta ne kadar haklı olduğunu hayatında iken gördü: 1914 - 1918 Birinci Dünya Harbi galiplerinin "beşeriyet için asgarî yüz senelik hayat nizamı" olarak ilân ettikleri Versay anlaşmasının hükümlerinin üzerinden daha üç yıl geçmeden, Türk Millî Kurtuluş şâhlanışının temelinden yırtıp attığı bu esaret ve dikta sisteminin arkasında, daha nice nice ebedî sanılan anlaşmalar parçalandı, yerlerini yenileri aldı. 1919 dan günümüze kadar olup bitenler, Fransızların "kaplan"ına hak verdiren çeşidli olayların geçid resmi oldu.

Birinci Dünya Harbinde Fransa ve müttefikleri için ölüm - kalım hâdiselerinin sonunda, bizim de düşmanlarımız olan müttefiklerin zafer vesikası olan Versay'ın ancak, neticeleri idrâk edildiği zaman hükümlendirilebileceğini söyliyen Fransız Başvekilinin bu cümlelerinde, Versay'ın çürük ve temelsiz olduğu inancı mı, yoksa, şahsî düşünceleri ne olursa olsun, hattâ müseccel Türk düşmanlarından birisi hüviyeti içinde bize uzak ve daima haşin ve soğuk hatırasına rağmen büyük bir hakikatın saklı olduğunu Lozan'ın imzası üzerinden kırk üç yıl geçtikten sonra tasdik edecek şartlar içindeyiz.

Düşünelim: Hangi devlet adamı, bizimkisi gibi dünyanın akımını değiştirmiş bir zaferin milletlerarası vesikasını imzalarken onun millet ve memleketinin menfaatlerini tamamen ve lâyıkı gibi garantilememiş olması ihtimalini düşünerek altına imza koyabilir? Burası ne kadar açık hakikatse, Lozan'ın birinci defa yarıda kalmasından sonra başlıyan ikinci safhasında, İsmet Paşanın "ne bahasına olursa olsun anlaşmayı imzalamış olmak karar ve cehdi" söz götürmez... Fedakârlıklar, işte bu safhada olmuştur. Öyle fedakârlıklar ki, Lozan'ın kabul edilebilmesi için Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisinin seçimi yenileme kararı alması ve İkinci Büyük Millet Meclisinde, Halk Fırkası ekseriyetine dayanmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Hakikat budur.

BİR ŞEHADET

Birinci Büyük Millet Meclisinde "İkinci Grup" denilen ve muhalefeti temsil eden hareketin başında gelenlerden Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Ulaş merhum, Lozan'ın muhasebesini yaparken

şunları söylemişti:

"— Eğer Birinci Büyük Millet Meclisi intihabatı tecdide karar vermemiş olsa ve vazifesine devam etseydi, Patrikhaneyi millî hududlar içinde bıraktıran, On İki Adayı Türk millî hududları içine almıyan, Yunanlıları tazminata mahkûm ve mecbur etmiyen, Garbî Trakyada Türk ekseriyetini sınırlarımız içinde toplamıyan, Musul'da Türk bayrağını dalgalandırmıyan, o zamanki adıyla "Sancak" olan Hatay'ın Ana Vatana daha kolay avdetine imkân hazırlamıyan bir muahedeyi kabul etmemiz mümkün değildi. Biz, intihabatı tecdid kararı verirken, Birinci Büyük Millet Meclisine hâs olan feragat ve fazilet ruhu içinde, kendimizden sonrakilere de aynı hassasiyetin noksansız devamını kabul etmenin rahatı içinre idik."

Garip bir tesadüf müdür, yoksa bu hususta gösterilen hedefi malûm bir hassasiyetin tecellisi midir, Lozan'ı ve neticeleri tarih ve vicdan önünde, ve bilhassa hâdiselerin getirdiklerinin ışığı altında ele alabilecek ciddî ve ilmî emeklerin kapısı, büyük bir ustalıkla kapatılmıştır: Hattâ tefsir kapıları bile...

Rahmetli Hüseyin Avni'nin şehadetine ait elde dikkat değer belgeler var: Türkiye Büyük Millet Meclisinin zabıtları ve bilhassa gizli celseler... Evet, gizli celseler.... Bunlar, o günün şartları içinde "gizli" olabilir. Amma bugün, bir Batı Trakya, bir Patrikhane, bir On İki Ada, bir Kıbrıs karşımıza yürekler acısı dert halinde dikilmişken gizlilik neresinde kalır bunların?

Lozan'ın imzası günü Türk murahhas heyeti Üniversite binasına girerlerken.
(Soldan sağa: İsmet Paşa, ortada eli bastonlu Dr. Rıza Nur, sağbaşta Hasan Saka... Vicdanı rahatsız Rıza Nur, konuşayım diyebildi ve başına neler geldi, acaba hatırlarda mı?)

SEVİNMELİDİRLER...

Lozan'ın daha bugünden, tarih mahkemesinin önüne çıkarılmasına, başta O'nun hâkim kuvvetlerin bir zorlaması ile sahte masuniyet kazandırmış olduklarına inananlar sevinmelidirler: Kızmamalıdırlar, sinirlenmemelidirler: Çünkü günün birinde, nasıl olsa, yarınki Türk nesillerinin düşünebilen ve görebilen hür kafaları bu vazifeyi ellerine aldıkları zaman, çağımızın mâzeretlerini de bilmiyecekler ve sadece görünürdeki sebeblere göre hüküm vererek en ağır ittihamla ortaya çıkacaklardır.

Ne lüzum var bu çekinmiye: 1922 de Lozan'ın bizi imzalamıya zorlıyan bilinmiyen iç sebebler varsa bunlar samimiyetle açıklansın... Hiç olmazsa böylece, yapılmış fedakârlıkların eğer varsa mâzeretlerini öğrenmiş ve avunmuş oluruz. Hattâ belki kaçınılmaz sonuçlar olarak karşılanır, yanlışsa düşüncelerimizi tashih ederiz.

Çünkü öte tarafta bütün zorlamalara ve telkinlere rağmen, başta Kuvay-ı Milliye devrinin şehitleri ve millî misak ruhu davacı olarak saf tutmuş, tarihin hükmünü bekliyor: Tekrar edelim... Tarih'in!.. Takrir-i Sükûn kanunları ve İstiklâl Mahkemelerine dayalı hâkim bir politikanın değil!..

2 Aralık 1888

MİLLET, dedi MİLLET, dedi MİLLET, dedi GİTTİ

YAZAN : CEMAL KUTAY

Namık Kemal'in en son resmi.
(Söyle diyordu :
Namus ile irfanı yetişmez mi mükâfat?
İkbal yolu gerçi Kemâl'in kapanıktır.
Çok ak göremezsen de saçında, sakalında
Elminnetülillâh yüzü ak, alnı açıktır.)

BAYILAN ADAM

Ebüzziya zade Tevfik Bey, Namık Kemal'in ölümünü haber alınca bayılmıştı. Tarih, 2 aralık 1888 di. Haber, Namık Kemal'in sürgün mutasarrıf olarak yaşadığı Midilli'den telgrafla ne de çabuk İstanbul'a gelmişti... Sultan Hamid'in garip ve şahsına mahsus zulümleri vardı: Namık Kemal'i, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Abdülhak Hâmid, Agâh Efendi, Bereket zade İsmail Hakkı gibi, *gurbette çürüme* politikasını ısrarla takip ediyordu. Namık Kemal'i çevreliyen casuslar arasında, On İki Ada'nın birinden diğerine sürmek, teneffüs ettiği havayı bile kontrol altında tutmak, parasını altınla ödiyerek bastırttığı Üss-ü İnkılâp gibi Ahmet Mithat Efendinin ısmarlama kitablarıyla târizler de ve hakaretlerde bulundurmak, kendisini müdafaa edemiyecek hale getirdikten sonra, meselâ, Londrada Hürriyet'i çıkartırken İngiliz dostu Fulton'la beraber şapkalı resmini defalarca koyarak, hattâ babası ile arasını açmak ve devamlı târizlerle, hakaretlerle zedelemek, dünyasını bıktırmak... Arasıra da, resmî işlerinden dolayı hakkında tahkikat açtırmak, şahıslarından çok hoşlanmadığını bildiği müfettişleri göndermek, maaşını ödetmemek, ailesinden haber verdirmemek, Namık Kemal'in sevmediğini bildiği aile yakınlarını iltifat-ı şâhanesiyle mütena'im kılmak, ihsan-ı keremkârisine müstağrak kılarak nezd-i hümâyununda in'amı âlisiyle nâsibedâr etmenin maddî manevî saadetiyle kıymetlendirmek!..

Bütün bu tuhaf zulümler, yıllarca sürmüştü...

Nihayet, Midilli'nin sürgün mutasarrıfı, 2 aralık 1888 de, kırk sekiz yaşının içinde hayata gözlerini kapadı.

Haber, İstanbula Tasvir-i Efkâr matbaasına geldiği zaman, Ebüzziya zade Tevfik Bey, matbaasında, odasının köşesi ne koyduğu sedir üzerinde üstadına mektup yazıyordu. İki gündür tamamlanmamıştı bu mektup... Son satırları da yazarak o gün postaya vermek kararı ile kalem elinde idi ki, telgrafı uzattılar. Okudu ve hiç bir şey demeden bayıldı... Ne garip tesadüftür ki, aynı anda iki hâdise vukua geldi: Matbaadan içeri Manyasî

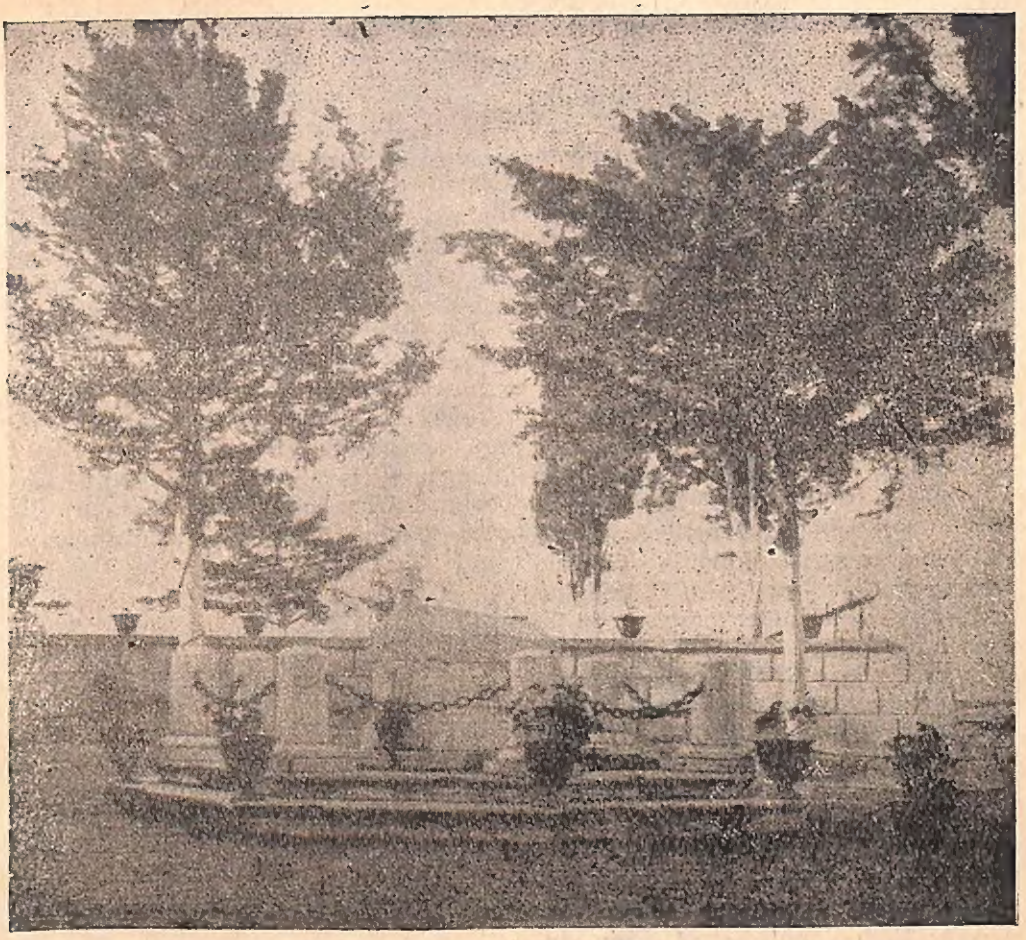

BOLAYIR'daki KABRİ **Herşeye rağmen ümidli idi ve bu ümidi, kendisinden sonrakilere en büyük manevî mirası oldu, mezar taşını bile kendi duygusuyla değerlendirdi :**

Ölürsem görmeden millette ümid ettiğim feyzi,
Yazılsın senk-i kabrimde vatan mahzun, ben mahzun.

zade Refik Bey giriyordu: Kemal'i merak ettiği için Ebüzziyadan sormaya geliyordu, ve duvardaki büyük saat, matbaasının makinelerini satın aldığı Alman firması tarafından kendisine hediye edilen ve geldiği yıllardan beri bir dakika geri kalmıyan saat, o dakikada durmuştu: Ölüm haberinin iletildiği dakikada... Ebüzziya, tarih ve zaman adamı olarak, baygınlıkdan kurtulup gözlerini açınca, saata baktı, durmuştu... Evet, durmuştu: Namık Kemal'in duran kalbine hürmet etmiş, o da durmuştu. Ebüzziya zade Tevfik, o saati bir daha kurmadı, kuramadı... Bu duran insan kalbine böylesine saygı gösteren madene, o da hürmet etti; onu bir daha akan zaman içinde nelerin geçtiğini anlatmak vazifesiyle yormak istemedi, sadece şu el yazılı not'u koydu:

"— İttifakat-ı garibeden olarak bu saat Kemal'in yevm-i vefatı olan 1888 senesi kânunuevvel ayının ikinci pazar günü kurulması bitüb kendi kendisine durmuş ve binaenaleyh bu hatıra-ı elîmenin tizkâr-ı müellimesi olarak bir daha işletilmemiştir."

Ebüzziya zade Tevfik Beyin oğlu, rahmetli üstadım Velid Bey, babacığının bu hassas vefasına sadakat gösterdi, ölünciye kadar saatı bugün yıkılan Tasvir matbaasının o tarihî binasındaki yerinden oynatmadı, yazıyı da aynen bıraktı.

MİLLET DEDİ, MİLLET DEDİ, MİLLET DEDİ, GİTTİ...

Süleyman Nazif, babası Diyarbekirli Said Paşa'nın ağladığını, Namık Kemal'in ölüm haberini aldığı güne kadar görmemişti. Said Paşa, kalın davudî sesiyle, çocuklar gibi hıçkırıyordu. Bu elem içinde, gönülden kopup gelen matemini kafiyeleştirirken, Namık Kemal'in o misilsiz hayatını bir tek mısraın içine sıkıştırma dehâsının acaba farkında mı idi:

Millet dedi, millet dedi, millet dedi, gitti...

Yıldız Sarayının sâkini, kuşkulu, baykuş gözlerini Kemal'in arkasından dökülen göz yaşlarının üzerine dikmişti: Tarihin kendisini nasıl lânetliyeceğini bilen her despot gibi, İkinci Abdülhamid de, hem korkak, hem hain idi. Hükümranlık hakkı, o da diğer insanlar gibi iki arşın bezle toprağa girerken biteceğini bilebilmenin çaresizliği içinde, hayatlarında hakikatlerden korkan her müstebid gibi, o da, kendi iç dokusunu ortaya koyabilmiş olan cesaret ve vatan duygularına sahip olanlara karşı sönmez ve bitmez tükenmez kinle, O'nun ölüsü ardında kendi duasını koydurdu:

"— Cenab-ı Hak, velînimetimiz efendimizin ömr-ü şâhanelerini müzdad buyursun: Edib Namık Kemal Beyin musâb olduğu zatürreeden halâs olamıyarak vefat ettiği cümle-i istihbaratımızdandır."

Muallim Feyzi Efendi, ertesi gün maarif nazının Padişahdan şahsen aldığı irade ile soracağı suallere cevap bile vermeden, matemini kafiyeleştiren beytini yüksek sesle ve gözyaşları içinde divânhâneden duyulacak kadar haykıracağı elemini gönlünden koptuğu her harfinden anlaşılan ağıtına saracaktır :

Her Kemâl'in zevâli var mutlak
Küllü şey'in yezûlu ilel Hak

Sadece türkçe, osmanlıca değil, arapça ve farsça da ayaklanmıştı: Duygusunu, hangi dilde ve vezinde, hangi nazımda ve nesirde, hattâ hangi bestede daha iyi anlatabileceğine inanan fikir sahipleri, en güzel dile getirdiklerine inanmışlarsa, hicranlarını o dille harekete getirdiler. Mahmut Hamzavî Efendi, arapça'yı arûz veznine daha uygun bularak öylesine dertlendi:

Yâ zel-Kemâl-lillezi fedâilühü

diye başlıyan şiirinde gözyaşlarını hicranına ne güzel katıyordu: *"— Ey Doğu'da ve Batı'da göklerin, ayın ondördüncü gecesindeki ışığı ile aydınlatan Kemâl eri!. Bana vücud şişkinliğimi hatırlatıp ruhumun ve ilmimin kendi Kemalime benzemesini istiyerek neden aşılmaz dağların tepelerini gösteriyorsun? Eğer Sen dağ, bizler de yamaçlar olmazsak, aramızdaki farkı kapatmak istemek gibi, Allahın sana bahşettiği nimetlere hased etmiş olmaz mıyız? Ne dünyanın her ferdi Kemâldir, ne de her bahçesi Erem bağı... Susamışlara Sen pınarsın, bırak bizler de Serâb olduğumuzu bilelim!.."*

KENDİ KADERİNİ BİLEBİLMEK!..

Bereket Zade İsmail Hakkı, Namık Kemal'le beraber ilk sürülüşlerinde şu hatırasını anlatır:

"— Açıkdenize çıktığımız zaman birbirimizle konuşmamıza müsaade etmişlerdi. Hepimiz Namık Kemal'in etrafında toplanmıştık. O gece kendisi dalgındı. Deniz sâkindi ve mehtap vardı. Bu güzel manzaraya dalan üstadı rahatsız etmemek için adetâ nefeslerimizi tutmuştuk. Bir müddet böylece durdu, sonra dedi ki:

"— Eğer ömrümde birgün gelir, huzuru ve sükûnu nefsime lâyık görürsem, bir sahil beldesi isterim ki, orada son nefesimi verdiğim zaman bulunduğum yerde toprağa tevdi edilmiş olayım."

Midilli'den damadı Menemenli zade Rıfat Beye yazdığı bir mektupda da şöyle diyordu: *"— Bu seferki hastalığım şiddetli... Artık nefsime kıymet vermek için ortada bir sebep kalmadı. Eğer bir emr-i hak vâki olursa hayatımda zarar verdiğim ehibbânın ölümüm dolayısiyle kederdîde olmalarını asla istemem. Bilirsiniz ki, benim kaderim de hayatımda akraba, ehibba ve hattâ iradem harici muarefe peydâ ettiğim kimseler arasında yine iradem haricinde mazarrat görmüş olanlar ekseriyeti teşkil ederler. Ne yapalım ki, bu akibet, şahsî olmaktan çok fikrî ve endişe-i vatanın getirdiği neticedir."*

Kendi kaderini, Namık Kemal kadar isabetle tesbit edebilmiş ve bunu pervasız konuşmuş insan azdır.

Son senelerde çehresinin aldığı istirab dolu çizgilerden, kendisine zulmedenler namına utanır gibi olmuştu. Oğlu Ali Ekrem ve çok sevdiği kızı "Feridecığine", bütün ısrarlarına rağmen Midilli'den resim göndermiyordu. O güzel ve manalı yüzünün çok değiştiğinin kendisi de farkında idi. Nihayet dayanamamış, çok sevdiği dostu Ebüzziya Tevfik Beye "son resmi"ni şu ithaf ile göndermişti:

Birbirimizden edeli iftirak,
Şöyle harâb etti Felek kim beni
Zihnine nakşolunmuş iken sûretim
Sen de bana benzetemezsin beni.

Mezar taşına yazılacak kitâbeyi de hayatında bizzat ve bütün ömrünün muhassalası olarak arkasındakilerin vefasına emanet edebilmiş olmanın bahtiyarlığına da mazhar oldu. Bu kitâbe, O'nun bütün hayat boyu yaptığı vatan mücadelesindeki ümidlerini de kendisinden sonrakilere mukaddes emanet olarak bıraktı:

Ölürsem görmeden millette ümid ettiğim feyzi
Yazılsın senk-i kabrimde vatan mahzun ben mahzun.

Bütün bu ümidsiz görünüş içinde, birgün, bir kurtuluş mucizesinin canından çok sevdiği milletini ümid ettiği feyze kavuşturacağına aklı ve vicdanı ile inanmıştı.

Bu inancın neslimizdeki vârisleri, Namık Kemal'in devrindenberi toplanan ümidlerin, kendilerini nasıl manevî borç altına aldığını bir bilseler: Birinci sürülüşünün sebebi olan VATAN piyesinin Gedikpaşa tiyatrosunda temsili sırasında, acı kaderi ne güzel dile getirmişti:

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini

Aradan yıllar geçecek, Bursanın düşman eline geçtiği gün, Birinci Büyük Millet Meclisi kürsüsünde göz yaşları içinde kurtarıcıyı soran ve arıyan Bursa Mebusu Muhittin Baha Beye Mus-

Namık Kemal... Yetişme çağlarında, ilk resimlerinden birisi.

tafa Kemal kürsüde, Namık Kemal'in beytinin iki "ümidsiz" hükmünü "ümide" bağlıyarak şöyle seslenmişti:

Vatanın bağrına düşman dayasın *hançerini*
Bulunur *kurtaracak bahtı kara mâderini*

(Vatan Adamı) olabilmek kolay mı, o kadar ucuz mu? Bu değer, milletlerin buhran ânlarında sımsıkı bağlandıkları ümid mihrakı oluyor, ve hayatlarında kuvvetin tâ kendisi sayılanlar ise, unutulmuş bir avuç toprak haline geliyorlar...

Namık Kemal'in bütün hayatı, fikir çırağı Ebüzziya'nın dediği gibi *İttifakat-ı garîbe* ile dolu olarak geçti. Doğduğu günden, hayata gözlerini kapadığı güne kadar...

1840 senesinin 21 aralığında doğdu,
1888 senesinin 2 aralığında öldü.

Babası Mustafa Asım Efendi, oğlunun doğum saatini yazmıştı. Tuhfetül Ahbâr, Ebüzziyanın saatı da aynı saat, aynı dakikada durmuştu.

Hepsi, hattâ bizzat Namık Kemal'in hayatı bile *İttifakat-ı garîbe* idi bu topraklar için...

Mehmetçik, Avrupa Harb sahnesinde:

Mareşal Hindenburg ve "Bükreş Yolu,,nu açan BALARYA ZAFERİ

Balarya zaferinden sonra, 6 Aralık 1916 da Bükreş'e giren 26 ncı fırkamızın Rumen başşehrindeki karargâhı.

VİLHELM'İN SULTAN REŞAD'DAN TALEBİ

1916 senesi başları idi. Birlikte savaşmakta olduğumuz Almanya, Şark cephesinde, Rusların ağır bir tazyikine maruzdu. Bilhassa Galiçya'da şiddetli kara harbleri cereyan ediyordu. Moskoflar, sayıca Almanların dört misli idiler. Alman Başkumandanı Mareşal Hinden burg, Avusturya - Macaristan Ordularının koruduğu bu cephenin en buhranlı kesimine, Osmanlı Türklerinin de asker göndermelerini ısrarlarla istemişti. Mevzi harblerinde Türk askerinin mümtaz kıymetini fiilen bilen Alman kumandanının arzusunu, İmparator Vilhelm, bizzat Sultan Reşad'a iletmiş ve *"— Kahraman, harbde mâhir, yiğit, kudretli Türk askerinin müşterek düşmana karşı beraberce vazife alması, Alman, Avusturya, Macaristan birlikleri için maddî olduğu kadar mânevî destek olacaktır."* demişti. Mabeyn Başkâtibi Lutfi simavî Bey bu mevzu üzerinde hatıralarında şöyle der: *"— Şevketmeâb bu haber karşısında derin bir heyecan duydu. Kendisi, askerî mevzularla yakından alâkadar değildi. Fakat harb haberlerini büyük bir merakla takib eder, zaferlerimiz muvacehesinde kalbî saadet duyar, ellerini açar, dua eder, hemen secde-i rahmana kapanarak Cenab-ı Hakka şükranını edâ ederdi. Alman İmparatorunun talebinin kendisine isâl edilmesi muvacehesinde, Başkumandan vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşayı huzurlarına kabul ederek izahat aldı. Paşa bir saat kadar huzur-u hümâyunda kalarak ayrılmasından sonra bana dedi ki:*

"— Enver Paşaya, Almanyanın bu talebinin yerine getirilmesinin cephelerimizde bir zaaf yaratmamasına dikkat etmesini, asker evlâtlarımın gurbette sıkıntı çekmemelerini, istirahatleri ve zaferleri için her türlü tedbirin alınmasını söyledim. Kendime hâkim olamadım, ağladım. Bu askerler bize Cenab-ı Hakkın vediasıdır. Göznuru evlâtlarımızdır. Yarın huzur-u ilâhide bu vedianın hesabını vermekle mükellefiz. Ah bâşkâtib... Şu harb bir ân evvel zaferle bitse... Bu kadar insan ölüyor, mamure harab oluyor. Amma ben vicdanen müsterihim. Eğer harbe girmese idik elimiz kolumuz bağlı bizi Moskoflara istilâ ettireceklerdi. Şimdi evlâtlarımızı Galiçyaya gönderiyoruz. Böylelikle müttefiklerimizin bize yaptıkları yardıma da mukabele ediyoruz ve minnettarlıkdan kurtuluyoruz. Ben eminimki bizim arslan askerimiz orada da şehâmet destanları yaratacak..."

Daha sonraki günlerde zat-ı şâhane, Galiçyaya gönderilecek kıtalar üzerinde bizzat meşgul oldu, malûmat aldı, askerlerimiz Sirkeciden katarlar halinde hare-

ket ederken selâm-ı selâmet encâmı ile onları teşyi ve teşci etti. Ondan sonra da, Avrupa harb sahnesine giden kuvvetlerimizin muharebeleri ile yakından alâkadar oldu."

GALİÇYA ve RUMANYA CEPHESİNDE ÇETİN SAVAŞLAR

Avrupa'daki müttefiklerimize tam kadrolu iki fırka piyade ve bir de süvarî alayı vermiştik. Bu Türk çocukları arasında çok büyük kısmı, Batıyı ilk defa görüyorlardı. Kısa bir talim devresinden sonra, iki fırkamızdan birisi Galiçya cephesine, diğeri, Rumanya cephesindeki en ağır savaşların cereyan ettiği sahaya yerleşti. Gerek müttefiklerimiz, hatta düşmanlarımız, Türk askerinin Avrupa harb cephesinde de vazife aldığını çeşidli hislerle bildiriyorlardı.

1916 yılının kasım ayında, Rumanya cephesinde meşhur Balarya savaşları başlamıştı. Ruslar, en güzide kıtalarıyla burada devamlı taarruzlar yapıyorlardı. Bükreş'in mukadderatı bu savaşların neticesinde belli olacaktı. 26 ncı Fırkamız, iki alayı, 73 ve 78 nci alayları ile cephenin merkezinde idi. 26 ncı Fırkamız, takviyeli diğer iki alayını bu savaş sahasına sokabilmek için zaman kazanmıya mecburdu. Sağ ve solumuzdaki Macar ve Avusturya kuvvetleri, Moskofların çok ağır baskısı karşısında mevzilerini terke başlamışlardı. Bu vaziyet karşısında 78 nci alayımız, savaş sahasını genişletme zorunda kalmış, sağ ve solunda boşalan yerleri de kendi kuvvetleriyle tutarak müdafaa kudretini bölmüş, dağıtmıştı. Vaziyetin tehlikeli bir hâl aldığını gören ve savaş mıntıkasında bizzat bulunan meşhur Alman generali Ludendorf, Türk kumandanı Nazmi Beye, gerek 26 ncı Türk fırkası, gerek Alman - Macar kuvvetleri, harb sahasına erişinciye kadar cepheyi tutmanın hayatî zaruretini bildirmiş: *"— Türk askerinin, Çanakkaledeki besalet ve şecaatının teyit ve tekrarını görmekle bahtiyar olacağız."* demişti.

78 nci alayımızın karşısında tam teşkilâtlı DÖRT düşman livası vardı. Çar'ın Rumen Kralına vaadettiği Hassa Kazak Süvarîleri hücum üzerine hücum

26 ncı Fırkamız kumanda heyeti, Galiçya cephesine geldiği günlerde...

yapıyorlardı. 2 Aralık Perşembeyi, 3 Aralık 1916 Cuma'ya bağlıyan gece, düşmanın topçu ateşi sabaha kadar devam etmiş, sabahın erken saatlerinde düşman süvarîsi cepheyi yarma teşebbüsünde bulunmuştu. Kahraman 78 nci alay, iki cenahtan da gelişen düşman taarruzu karşısında cepheyi daraltmak zorunda kalmış, bu netice düşmanın zafer ümidlerini arttırmış ve piyadesi de hücuma kalkmıştı. Saat ona doğru 78 nci alayımızın iki cenahından sarkan düşman arkamıza doğru inerek ihata hareketini gerçekleştirmek için akurâne bir hücuma kalkıştı. Bu sırada, 73 ncü alayın yetiştiği haberi geldi ve 26 ncı fırkamızın beklenen kuvvetlerinin öncüleri gözüktü. 78 nci alay kumandanı, şahsî kararıyla 73 ncü alayı da emrine alarak sağ cenahına sürdü ve fırka kumandanına vaziyeti kısaca bildirerek *"süngü hücumu"*na kalkma kararını iletti.

BALARYA ZAFERİ

Süngü hücumu, iki tarafın göğüs göğüse çatıştığı bir mahşer devresinde, borazanlarımızın tiz sesiyle ufukları dolaştı, ve bir ânda *Allah Allah* avâzeleri, yüz yıllarca bizim olan bu topraklarda Türk'den şâhlanan varlık olarak yine ufukları inletti.

73 ncü alayımız taze kuvvetleriyle sağ cenahı tutmuş ve 78 nci alay nefes almıştı, cephe mail bir hat üzerinde ve adetâ iki taraf mevzi değiştirmişcesine istikamet almış, bunalan Mehmetçikler, bu kanlı çatışmaya son vermek azmiyle ve imân dolu yüreklerinin zafer hasretini yüce Tanrıdan beklemenin inancı içinde Allah Allah gürleyişiyle Moskof hatlarına dalmışlardı. Galiçyanın batak toprağında ihtiyar tarih, yeni bir Türk kahramanlığına şâhid oluyordu. Şimdi o yiğit 78 nci alayımız, kendisinden dört misli fazla düşmanı tam bir hezimete uğratmış, parıldıyan süngülerinin haşmeti altında, mağrur düşmana yeni bir darbe daha vurmuştu. 3 Aralık Cuma günü güneş batarken, Balarya savaş sahasında binlerce düşman ölüsünden başka bir şey yoktu. Rusların mağlûbiyeti çok ağır ve kat'î idi.

Ertesi günü, bizzat Ludendorf'un imzasını taşıyan Karargâh-ı Umumî tebliğinde Balarya zaferi kutlanırken,

Hindenburg'un Hatıralarında

YİRMİNCİ Yüz Yıl'ın en büyük kumandanlarından birisi olduğunu, düşmanlarının da tasdik ettiği Alman Orduları Başkumandanı Feld Mareşal Fon Hindenburg, hatıralarında şöyle der :

"— Mazurya'daki harbler, bir milletin ferdî mizacını karakteristik vasıflarıyla ortaya koyan hakikatler içinde cereyan etti. Ruslar bizden çok fazla idiler ve teçhizatları da vasatın üstündeydi. Mümasil bir hadise olarak, Galiçya'da ve bilhassa Balarya cephesinde bizimle beraber muharebe eden Osmanlı askerlerini misâl olarak göstermeyi vazife addederim: Türkler yorgun ve azlık idiler, araziye de intibak etmişlerdi, karşılarındaki düşmanları her türlü miyârlar itibariyle faik idiler. İki cenahlarının Avusturya - Macar kıtaatı tarafından tahliyesine mecburiyet hasıl olacak kadar düşman tazyiki altında Türkler, ırklarına hâs feragat ve kahramanlıkla mücadele ettiler, evvelâ düşmanı durdurdular, yıprattılar, sonra ona bütün gücleriyle taarruz ederek cephesini yıktılar.

Balarya muharebeleri zaferlerin teminatının aslî vasfı olan bu ırkî haslet ve meziyetlerin bâriz misâlleri arasındadır."

* * *

Osmanlı Türkleri için şu cümleler vardı:

"— Balarya'da kazanılan büyük zaferde sıklet merkezini teşkil eden Niçka - Vlaha sahasını müdafaa eden Osmanlı kuvvetleri, kendilerinden miktar ve vasıtaca çok faik düşman kuvvetlerini evvelâ muaffakiyetle tesbit ettikten sonra süngü hücumu ile mukabil taarruza geçerek düşmanı feci bir mağlûbiyete uğratmışlar ve muvaffakiyetli takib sonunda da kısmı küllîsini imhaya muvaffak olmuşlardır. Bu sahadaki harbin dokuz gündenberi devamlı cereyanı

Bükreş'e giren kuvvetlerimiz Rumen başşehri sokaklarında.

karşısında son âna kadar muavenet almadan genişlemiş cephe hattını muvaffakiyetle tutan ve mukabil taarruzda da en ağır vazifeyi tekabbül etmiş bulunan 78 nci Türk alayının hamaset ve kahramanlığını tâzimle yâdetmekle mübahiyiz."

BÜKREŞE ZAFER GİRİŞİ

Balarya'da kazanılan zafer o kadar kat'î ve müessir idi ki, Ruslar, artık Bükreşin müdafaasının güç, hatta imkânsız olduğu neticesine varmışlar ve buradan kuvvetlerini çekmek zorunda kalmışlardı. Rumanyanın kaybı, Rus Başkumandanlığını harp için yepyeni bir taktiğin takibi zorunda bırakıyordu. Nitekim Şark cephesindeki Rus kumanda heyetinde tebeddüller olmuştu.

78 nci alayımız, 73 ncü alayımız ve 26 ncı fırkamız, savaş cephesine girdiği zamandanberi kazandığı zaferlerin hakkı olarak, Bükreş'e karşı yapılacak nihaî taarruzda da vazife almışlardı. Fakat Balarya zaferinden sonra Bükreşe karşı yapılan bu son taarruz adetâ askerî yürüyüş mahiyetinde olmuştu. Rus mukavemeti süratle kırılmıştı. Karargâh-ı Umumînin nihâi hücum emri şöyleydi:

"— Zamanlardır büyük bir inad ve esaslı hazırlıklar ile Rumanya cephesini müdafaaya çalışan düşmanın akurâne savletleri her defasında kendisine ağır kayıplar verdirerek püskürtülmüş, nihayet Balarya'da kazanılan kat'î zaferle harb sahası muzaffer kuvvetlerimizin süngülerine terkedilmiştir. Bu hayatî cephede karşımızda ümid ve kudretini kaybetmiş bir düşman bakiyetüssüyufu vardır. İlk büyük merhale Bükreş'tir. İleri..."

Balarya zaferinden üç gün sonra, 6 Aralık 1916 da Bükreş'e giren müttefik kuvvetlerinin başında Türk 26 ncı fırkası da vardı. Bu giriş, kahraman Mehmetciğin ve onu zaferden zafere götüren değerli kumandanlarının kan ve himmet hakkı idi. Bükreş, o bizim yakın mazideki Eflâk - Buğdan iyâletimizin merkezi olan belde, kısa bir fasıladan sonra ay-yıldızlı bayrağı ve onun yiğit koruyucularını bir daha selâmlıyordu...

MALTA SÜRGÜNLERİ **Malta, siyasî mahkûmlar adası hâlini aldıktan sonra, 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğumuzu idare edenlerden ele geçenler, kadro halinde burada toplanmışlardı. Klişemiz, bunlardan bir grubu göstermektedir. En dipte kitâbenin yanında Eşref Bey görülüyor. Kitâbe ve üzerindeki ayyıldızlı bayrağı da, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi yaptırmıştı. Sait Halim Paşa ile Eşref Beyin kaldıkları daire, bu binanın üçüncü katında idi.**

Bir devrin mes'ulü, şahsını ve politikasını savunuyor:

Sait Halim Paşanın, Amerikan Başkanı Mr. Vilson'a mektubu

YAZAN: CEMAL KUTAY

MALTA ADASINDAKİ SİYASÎ MAHKÛMLAR

Akdenizin ortasında, Sen-Jan şövalyelerinin elinde asırlarca yolkesenlik yapmış olan Malta, İngiliz idaresinde Hind yolunun emniyet subablarından birisi olarak vazife gören bir adacık olmak ödevine, Birinci Dünya Harbi içinde bir başka vazife eklemişti: Siyasî mahkûmlara toplantı yeri olmak!..

Bu fikir, savaşın daha ilk aylarında, Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât-ı Mahsusasının Mısır'da ayaklandırma hazırlığına giriştiği milliyetçi liderleri bir araya toplamak için meşhur casus Lavrens'

in Lord Kiçner'e yaptığı telkinler sonunda tatbik edilmiye başlamıştı. Londra Hükûmeti, elindeki kuvvetli donanma dolayısiyle buraya sürülenlerin hayatlarında bir çeşid mezara konulmuş olmaları hakikatini gözönüne alarak sadece Arap Liderlerini değil, aslında harp esiri olanlar arasında kaçmasından ve gizli faaliyetinden şüphe ettiği tanınmış şahsiyetleri de Malta'da topladı. Bunun için Ada'da yeni tesislere lüzum yoktu: Başta Vardala Baraks şatosu olarak, Sen-Jan şövalyelerinin kışla olarak kullandıkları sağlam taş yapılar en mükemmel birer asrî hapisane idi. *(Ki, bu ismi kışlalara veren de Osmanlı İmparatorluğumuzun Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Eşref Beydi.)*

Yemendeki kuvvetlerimize para ve malzeme götürürken Hayber önlerinde İngiliz ve asî Şerif Hüseyin Paşa kuvvetleriyle, Birinci Dünya Harbinin en çetin savaşlarından birisini yapan ve bizzat İngilizlerin *"— Çanakkale kadar şerefli, Türklerin savaş kudretlerini ve azimlerini Çanakkaleden daha bâriz olarak ortaya koydukları efsane harbi..."* olarak adlandırdıkları çatışmanın sonunda ağır yaralı olarak ele geçen Eşref Bey de Maltaya sürülünce, Ada'nın ismi, Osmanlı makamlarınca da İngilizler kadar sık kullanılmış oldu: Enver Paşa, savaş meydanlarında ele geçen yaralı kumandanlarımızın Maltada toplanması karşısında, İsviçre Kızılhaçına müracaat etmiş, burasının da, milletlerarası mürakabeye tâbi tutulmasını istemişti. İsviçre Kızılhaçı, Osmanlı idaresinin teklifini İngiltereye iletmiş, fakat İngilizler burasının askerî bir üs olduğunu ileri sürerek bu teklifi reddetmişlerdi.

Birinci Dünya Harbi karşımızdakilerin kesin zaferiyle bitip, İstanbul Mondros mütarekesi ile fiilen işgal edildikten sonra İngilizler, İttihad ve Terakkinin ileri gelenlerini politika ve vatan sahnesinden silmek için onları topladılar, hiç bir mahkeme kararına dayanmaksızın Maltaya sürdüler. Hemen hemen cümlesinin de hatıralarında kaydettiklerine göre, zulüm yapmak istediklerini, ezmek, haysiyetlerine tecavüzde bulunmayı arzuladıklarına, bu hakaretleri kendileri yapmadılar, yaptırdılar: Zebunküşlük, düşküne vurmak vazifesini de, bizim "eski tebea" mızdan olanlara verdiler!.. Bu, İngilizlerin kendilerine mahsus işkencelerinden birisi idi.

Nitekim, Birinci Dünya Harbine katıldığı devrede, Sadrıazamlık, yâni İmparatorluğumuzun Hükûmet Reisliğini yapmış olan Mısırlı Prens Said Halim Paşayı da Maltaya sürdükleri zaman, O'na azab vermek için muhafazasına, Mısır'lı bir Subay'ı memur ettiler ve Paşa ile aralarında ailevî münaferet bulunan eski bir Mısır asılzadesini de, muhafazasına memur kaydıyle sabah akşam karşısına çıkardılar!..

ESKİ İKİ DOST

Sait Halim Paşa'yı Malta'da çok eski bir dost karşılamıştı: Eşref Bey...

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu olan Said Halim Paşa, ruh ve gaye itibariyle, *TAM BİR OSMANLI PAŞASI* idi. Avrupada siyasî ilimler ve ekonomi tahsil etmiş, çok genç yaşında Sultan Hamid tarafından Devlet Şûrası Âzalığına getirilmişti. Mehmet Ali Paşa oğulları arasındaki derin anlaşmazlık onu, İstanbulda oturmayı tercih ettirmiş, Meşrutiyet inkılâbından sonra politikaya girmiş, Mahmut Şevket Paşa kabinesinde önce Hariciye Nazırı olmuş, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine de, Hariciye Nezaretini de muhafaza ederek, Sadrıazam, yâni Osmanlı hükûmetinin fiilen Başvekili olmuştu. Bu makamı 1917 senesine kadar muhafaza etmiş, daha sonra, bilhassa harbin idaresinde İttihad ve Terakki erkânı ile arasında çıkan ihtilâfdan dolayı yerini Talât Paşaya bırakmıştı.

Eşref Beyin, Mısır'da İngilizlere karşı Mısır'ın istiklâlini müdafaa eden *Hizbül Vatanî* fırkası ve Saad-El-Zağlul Paşa ile yakın münasebetini bilen Said Halim Paşa, şahsî ve hususî düşüncelerinin de tesiri ile, Teşkilât-ı Mahsusa Reisini daima desteklemişti. Mısır'ı, kendisinden iyi tanıyan bu kadîm dostu Maltada bulmak, içine kapanık bir insan olan ve çok kuvvetli bir asılzade terbiyesi alan bu nâzik, terbiyeli, mahcup mizâçlı ve bedenî kudret itibariyle daima rahatsız

ve nâhif olan Osmanlı Paşasını çok memnun etmişti. Malta Adası Kumandan ve Valisi Mareşal Lord Mitven'le yakın bir dostluk kurmuş olan, aynı zamanda Hilâl-i Ahmer'in mümessili olarak Adadaki Türklerin şahsî işleriyle meşgul olma yetkisi de bulunan Eşref Bey, asîl ve kibar bir eski asker olan, babası Kırım Harbinde bizimle beraber Ruslara karşı dövüşmüş olması dolayısiyle: *"— Siz benim, Ruslardan daha kıdemli arkadaşlarımsınız..."* diyen Lord Mitven'e rica ederek, Sait Halim Paşa için kendisinin katında iç içe iki odadan ibaret bir daire hazırlatmış, tefriş etmişti. Hemen hemen bütün günleri beraber geçiyordu iki eski dostun...

BİR TEHDİT MEKTUBU

Sait Halim Paşa bir gün, gelen mektupları arasında bir de *"hakkında verilmiş ölüm kararının tebliği"*ni aldı : Bu ölüm kararını veren müstakil Ermenistan hareketini Amerikada idare eden Taşnaksityun komitesinin icra organı idi. Sait Halim Paşayı, Osmanlı ülkesindeki Ermeni tehciri hareketinden mes'ul sayıyor, ve İttihad ve Terakki'nin diğer erkânı gibi onu da gıyaben idama mahkûm ediyordu.

Paşa, büyük bir teessür içinde bu "gıyabî hükmü", Eşref Beye vermişti : Mahkûmlara gelen bütün mektuplar, Ada kumandanlığının memur ettiği sivil siyasî şahsiyetler tarafından kontrol edilirdi. Fransızca yazılan bu mektup, şahsa hitap ediyordu. Yâni bir tamim değildi. Böyle bir mektup, nasıl oluyordu da, Ada Kumandanlığının kontrol servisinden geçiyordu? Lord Mitven, bizzat tahkikat yaptı. Kışlada vazifeli bir kaç Ermeni memur da vardı. Buna mukabil, meselâ Babikyan Efendi, Keseryan Efendi gibi Teşkilât-ı Mahsusa kadrolarında fedakârâne çalışmış sadık ve samimî Osmanlı vatandaşları da bulunuyordu. Lord Mitven bir ihtiyat tedbiri olarak bu Ermeni memurlardan şüphe edilenleri değiştirdi. Fakat bu defa Paşanın namına Beyrut'tan ve tanımadığı bir muhayyel Arap isminden gelen hurma kutusunun içinden aynı mealde başka bir mektup çıktı. Bunu, kontrol idaresi bulmuş, daha evvelki ile aralarında bir münasebet olabilir düşüncesiyle Paşaya teslim etmişti.

Aradan kısa zaman geçtikten sonra, merkezi Nevyork'da olan Ermeni İstiklâl Komitesi, Başkan Vilson'a başvurarak bazı Osmanlı devlet adamlarının beynelmilel bir mahkemeye sevkini istemişlerdi. Bunların içinde Sait Halim Paşa'nın da ismi vardı.

"MUKADDERATI DEĞİŞTİRMEK MÜMKÜN DEĞİLDİR..."

Tehdid mektuplarının ve teşebbüslerin birbirini takip etmesi üzerine, Sait Halim Paşada büyük bir tevekkül belirmişti. Eşref Beye şöyle demişti:

"— Siz çok iyi bilirsiniz ki, ben bütün hayatımda şiddet hareketlerinin daima aleyhinde bulunmuşumdur. Huzur-u Hakda ve adaletine emin olduğum bütün hâkimler önünde isbat etmiye amâdeyim ki, Osmanlı idaresi, hiç bir ekalliyete, hiç bir din ve ırk mensubuna hiç bir haksızlık yapmamıştır. Hele iddia edilen zulümlerin ve tethişin zerresi dahi mevzuubahis değildir. Evet, kan dökülmüştür, 1909 dan başlıyarak meselâ Adana vak'asında olduğu gibi bazı ferdî kıtaller ve kargaşalıklar vukua gelmiştir. Fakat insaf ile söylemek icab ederse bunların hepsinin müsebbibi, bizim en sadık tebeamız olan ve asırlarca beraberce huzur ve sükûnla yaşadığımız Ermenileri teşvik ve onları maalesef menfî yollara sürükliyen yabancı propagandacıların sebebiyet verdikleri tahriklerdir. Ben, değil Anadolunun uzak yerlerinde, İstanbulda Kumkapıdaki bir kilisede toplanmış olan silâh ve cephaneyi bizzat gördüğüm zaman hayret ve dehşet içinde kalmıştım. Bizim hangi camimizde silâh depo edildiğini duydunuz ? Kürdlerin Ermenilere karşı zulüm yaptıkları da hakikate uygun değildir: Bu havaliyi de bilirim. Bütün iktisadî varlıklar, servet, san'at, hep Ermeniler elinde idi ve Kürdler bunların sadık dostları idiler. Fakat yapılan yabancı tahriklerin sebebiyet verdiği düşmanlık bizimkilere karşı fiilî tecavüzden sonra meşrû müdafaa hissini doğurmuş ve nüfusun ekseriyeti de bizde olduğu için iki taraf bu nüfus nisbetinde zarar görmüştür. Bu hakikatleri anlatmak için

ben de Amerika Devlet Riyasetine müracaat edeceğim."

BAŞKAN VİLSON'a YAZILAN MEKTUB

Sait Halim Paşa, bu arzusunu Eşref Bey vasıtasıyla Lord Mitven'e de duyurmuştu. İngiliz kumandanı önce tereddüt etmiş, fakat Eşref Beyin Osmanlı sadrıazamı hakkında verilen kararın hayatına ve şahsiyetine ait olduğu, eğer yapılan tehdid birgün yerine getirilirse, müdafaası alınmamış bir masum hakkında cinayet mahiyetini alabileceğini söylemesi üzerine buna müsaade etmişti. Bunun üzerine Sait Halim Paşa, el yazısı ile ve fransızca olarak, bizzat Başkan Vilson'a, çok uzun delillere dayanan bir mektup yazmış, kendisinin bey nelmilel bir mahkemeye çıkarılarak muhakeme edilmesini istemişti. Paşanın bu mektubunun müsveddesini Eşref Bey almış, saklamıştı.

Mükemmel bir üslub ile ve selâhiyetli bir devlet adamı ve politikacının haklı olduğu bir millî mevzuu nasıl müdafaa edebileceğinin cidden şâheser isbatlarından olan uzun mektubu acaba Başkan Vilson almış mıydı? Buna hayır diyebilmek güçtür, çünkü Sait Halim Paşa aynı mektubun suretlerini, İsviçre Kızılhaçına göndermiş, onların delâletini istemişti. Aynı suretlerinden birisini de, şahsen yakın dostu olan ve daha sonra Fransa'da devlet reisliği makamına da gelen Başvekil Raymon Puankareye de göndererek müracaatının Başkan Vilson' un eline değmesi için tavassutunu rica etmişti.

Müstağnî ve hattâ mağrur bir edâ ile yazılan mektupda, kuvvet ve kudret sahibi olmakla, hak ve adalet sahibi olmak arasındaki farklar da izah ediliyordu. Fakat, büyük cihan devletlerinin adalet ve hak telâkkileri bakımından ne kadar acıdır ki, Sait Halim Paşa, Malta adasından serbest bırakılıncaya kadar, bu müracaatının cevabını alamadı. *"— İstediğin yere git!.."* denildiği zaman da, müdafaasız ve alâkasız, kendisini tehdid eden mahkemesiz hükümlerin boyunduruğu altına itiliverdi. Nitekim, 7 aralık 1921 de, Roma'da, yaşadığı münzevî ve metruk köşesinde bulunmamış katillerin kurşunları altında can verdi. Bazıları, Ermeni komitecilerinden bahsettiler, bazıları, ailevî anlaşmazlıkların bir cinayete kadar varan sebebleri üzerinde durdular... Fakat ne olursa olsun, kalbindeki hakikatleri anlatabilme ve tarihi yanlış hükümlerden koruma ve kurtarma arzusunu tatmin edemedi, hicran içinde gözlerini kapadı...

Mehmet Sait Halim Paşa, sadrıazamlığı günlerinde... Osmanlı devlet adamlığı vasfının son örneklerinden birisi idi. İslâm Birliğine samimî olarak inanmıştı. İSLÂMLAŞMAK adlı eb'at itibariyle küçük, fakat fikir ve gaye itibariyle büyük olan risâlesinde, ilmî kifayeti mutlâk olarak görülür. Çok güzel fransızca bilir, bir çok müsveddelerini bu dilde ve ingilizce hazırlardı. Ud gibi alaturka, Org ve Viyolensel, Piyano gibi Batı müzik enstrümanlarını başarı ile icra ederdi. Nâzik, terbiyeli, vakur bir insandı. Yok yere ve haksız bir kinle canavarca öldürüldü.

NE yazık ki, İmparatorluğumuzun tarihini çok zaman kendi vak'anüvislerimizden fazla, yabancı kaynakların tesbitleriyle değerlendirebiliyoruz.

Tarih yazmak resmî vazife, tarih yazan da devlet memuru hüviyeti içinde olduğu müddetçe değişmiyecek olan bu gerçeğin acıları, örtülü hakikatlerin yeni nesilleri yanlış yollara sürükleme sebeblerinin başında kalmakta devam edecek...

Aşağıdaki yazı, İmparatorluğumuzun muhteşem asrı olan Kanunî Sultan Süleyman devrinde, yurdumuza gelmiş olan Cermen sefaret heyetinin âlim rüknü Hans Dernşvam'ın notlarından dikkat değer özetlerdir.

16. yüz yıl Osmanlı Türkleri ve Dernşvam'ın anlattıkları

YAZAN : M. ŞEVKİ YAZMAN

MÜHİM BİR KAYNAK

Onaltıncı yüz yılın ortalarında ve Kanunî Sultan Süleyman zamanına ait siyasî vak'aları en güzel aksettiren, şüphesiz Avusturya imparatoru tarafından İstanbula gönderilmiş olan sefir Busbek'in mektuplarıdır. Bugün okuduğumuz zaman o günlerin azametli gidişini, siyasi ahvalin Osmanlı payitahtında ve diğer sahalarda gelişmesini çok güzel tesbit edebiliyoruz. Fakat Busbekle beraber gelen, zengin bir tüccar, madenci, aynı zamanda âlim, teknisyen olan ve kendisinin maiyyet erkânının seyahat masrafını bizzat ödeyen, Busbekle birlikte İstanbul ve Amasyaya kadar gelip, ondan evvel Viyanaya dönen Hans Dernşvam'ın bu seyahate ait ve günü gününe tutulmuş hatıralarından habersiz bulunuyoruz. Halbuki günü gününe tutulan bu hatıralar, Busbekinki gibi yalnız siyasî değil, o günlerin bütün hususiyet ve vakalarından bahseden, bedestan dükkânlarından halkın yaşayışına, yeniçerilerin davranışlarına, paşaların şu veya bu yana meyledilişleri, Kanunî'nin en sevgili oğlu Mustafanın öldürülüşü dahil her şeyi öne sürmekte ve o zamanın tam bir panoramasını çizmekte, Osmanlı diyarının ve insanlarının halini anlatmaktadır. O zamana ait bu mertebe teferruatlı başka bir eserin mevcut olduğunu zannetmiyorum.

Tanınmış, zengin bir aileye mensup olması, evvelâ teknik okulda, sonra da felsefe fakültesinde tahsil yapmış bulunması, muhtelif işlere ve madenciliğe girip mühim başarılar sağladıktan sonra 59 yaşında İmparator tarafından Busbekin yanına katılarak gönderilmesi eserin kıymetini arttırmaktadır.

Vakıa bu eser Busbekin mektupları, Moltkenin mektupları gibi garpte de şöhret kazanmamış ve hattâ bir çok kaynaklar ancak Tarihci BABİNGER'in eseri ele alarak 1923 tarihinde neşretmesinden ve bir sürü izahat vermesinden sonra haberdar olmuştur. Eski şive ve ifade ile yazılmış eserin anlaşılması hayli zordur. Hele arada bir çok türkçe, macarca, ulahça kelimeler kullanması ancak eski şiveye vakıf ve tarihin ustası Babinger gibi şahsiyetlerin yardımı ile tam vüzuha kavuşmakla beraber muhteva ve araştırmaları itibarile bilhassa Osmanlı tarihinin o devirleri için bulunmaz bir kıymettir.

HANS DERNŞVAM KİMDİR?

1494 senesinde Bohemyanın kuzey doğusunda linyit kömür bölgesindeki

Brüx kasabasında doğmuştur. Zengin ve tanınmış bir ailenin oğludur. Daha 13 yaşında Viyanada teknik yüksek okula girmiştir. Sonra Laipzig'e geçmiş, felsefe fakültesinden mezun olmuştur. Daha sonra meşhur Balbo'nun yanında Peşte'de prenslerin öğretmenliğinde bulunmuş, 1517 senesinde ise Bohemya'ya dönerek madencilik işine başlamış, şimali Macaristandaki madenlerin çalıştırılmasında büyük hizmetler görmüş, mühim paralar kazanmıştır. Zamanın çok karışık olmasına rağmen mühim işler görmüş, diğer taraftan ilmî ve diplomatik mesaisini de bırakmamış, madenler, sikkeler, eski paralar hakkında yazdığı iki eser halen Viyana müzesinde mevcut olduğu gibi, madencilik üzerine de bir eseri vardır. Bu mesai İmparatorun nazarı dikkatini celbettiği için kendisine 1535 de asalet payesi verilmiş ve mesaisine, Türklerin Şimal Macaristan'ı işgallerine kadar devam etmiştir, sonra buralar Türklerin eline geçince Viyanaya gitmiştir.

1553 senesinde Türklerle iyi münasebetler ve sulh teminine karar verilip Busbek'in başkanlığında bir heyet gönderilmesi imparatorca emredilince, yanında bir ticaret ve ilim adamı olarak Dernşvam'ın katılması da gene imparatorca tasvip edilmiştir. Her halde Dernşvam'ın serveti de yerinde olmalı ki, kendi ifadesine göre yanında götürdüğü bir hizmetkâr, bir arabası ve üç hayvanın bütün masrafları kendi tarafından ödenmek üzere yola çıkılmıştır. Hatıra defterinin kaydına göre, 22 haziranda Viyanadan ayrılan ve cem'an 64 insan, 52 beygirden mürekkep sefaret kervanı, 1553 senesinin 25 ağustos günü öğleye doğru İstanbul surları önüne varmıştır.

Hans Dernshwam'ın bir sikke üzerindeki resmi.

BİR BAŞKA ANLATIŞ

Hatıralarına Viyanadan hareketten itibaren başlayan Dernşvam, Peşte, Belgrad, Sofya, Filibe, Edirne ve hattâ Silivri hakkında uzun uzun bilgiler verir, yolları ve bilhasa eski eserleri yazar, hele Edirnede ilk rastladığı camiler, medreseler ve imaretler hakkında tafsilât verir, nihayet Çekmeceye gelir, Taş köprüden geçer, taş döşeme ile kaplı bir yoldan ilerlemeğe başlar. Çekmeceden İstanbul'a kadar devam eden beş saat zarfında gördüğü boş arazi hayretini mucip olur. Tamamen boş, işlenmemiş bir toprak, koca şehrin yanında ıssız bir yer diye bahseder. Şehrin surlarını, Marmaranın ihtişamını görünce büyük bir başşehire geldiğini anlar. Fakat burada da başka bir dert başlar. İlk günü kötü bir kervansaraya indirirler. 64 kişiyi altı odaya tıkarlar, altlarındaki ahırlara da hayvanlarını doldururlar, dışarı çıkma, gezme de serbest değil, feryada başlar. Hatıratında diyor ki:

"— Türkler para mukabilinde kendi evlerine pansiyoncu misafirler almadıkları için bu kötü kervansarayda kalmak zorundayız. İlk günden ziyaret ettiğimiz paşalara bu halimizden şikâyet ettik, nihayet bizi 8 eylülde Tavuk Pazarında ve Dikili Taşın yanında iyi bir kervansaraya kaldırdılar ve nisbeten rahata kavuştuk."

Civarında kaldıkları Ali Paşa cami-

inin güzelliğini, mermerden yapılmış sütun ve duvarlarını öve öve bitiremiyor. Tezyinatını, mihrabını bütün teferruatile anlatıyor: *"Saydım* diyor, *camiin içinde tam 200 lâmba vardı:"* Sonra ilâve ediyor: *"Türkler oturdukları evlere o kadar ehemmiyet vermiyorlar, kerpiçten yapılmış evlerde oturuyorlar. Paşaların konakları da ahşaptan. Fakat camilere, medreselere, imaretlere büyük paralar sarfediyorlar."* Bunun sebebini de şöyle izah ediyor: *"Paşalar çok zengin oldu mu, bunun büyük kısmını camilere, imaretlere sarfediyorlar. Çünkü bir gün padişah kendilerine kızdı mı, kafalarını uçurup paralarını ellerinden alıyor. İyisi mi onlar da bu gibi hayır işlerine sarfediyorlar."*

Meğer kendi oturdukları kervansaray da Ali Paşa camiinin vakfı imiş. Camii ve kervansarayı sütunlarına, odaların büyüklüklerine, kubbelerin irtifaına kadar hepsini ölçmüş ve kitabında tarif ediyor. O derecede ki, o devrin inşaatına vakıf olmak isteyen bundan faydalı malûmat çıkarabilir.

TÜRKLERİN EN ÇOK SEVDİKLERİ YİYECEKLER

Fırsat buldukça ziyaret ettiği yerlerden birisi de bedestan. Bulunan eşyalar, fiatları, alım ve satım hakkında her türlü malûmatı alabilirsiniz. Şehir hayatına ait hoş notları da var:

"Aslında Türkler Müslüman oldukları için şarap içmezler ve buna iltifat etmezler. Fakat ben, yeniçerilerden zil zurna sarhoş olup sokakda dolaşanlarını çok gördüm. Bazen tebdil gezen paşalar veya padişahın, bunları idam ettiği de oluyormuş amma, fırsatı buldu mu içenler çok gene."

İstanbula yerleştikden sonra sefaret heyetinin yiyecekleri hazinei hassadan verilirmiş. Bunların mikdarını da hatıra defterinde bulabilirsiniz:

"64 kişilik heyet için ayda 150 tavuk, 120 okka yağ, 120 okka bal, 90 okka şeker, 240 okka et, 60 okka sirke, 120 dirhem safran, 600 dirhem karabiber, 30 okka pirinç, 10 okka tuz, günde 10 okka şarap. Amma bunun bir kısmını bize nezarete memur edilen çavuş alıyordu. Meselâ tavuklardan 8 tanesini kendi hesabına ayırıyordu.

Türkler bize nazaran bambaşka şeylerden hoşlanıyorlar. Bol soğan, sarmısak, biber ve çok meyva yiyorlar. Yemeklerinden en hoşuma giden çorbaları, en çok pirinçten yapıyorlar, amma mercimek, bezelye, fasulyadan da yaptıkları oluyor. En çok koyun eti yiyorlar, sığırdan hoşlanmıyorlar.

Galata tarafında eski Venediklilerden kalma İtalyan tarzında yemekler de var. Kervansarayların fiatı çok ucuz, bir adamdan atı ile birlikte bir gece için bir akça alıyorlar. Ancak buralarda kadınlar misafir edilmez. Hep erkekler var. Burada çalışanlar da hep erkek, kadınlar çalışamaz. Artık temizliği düşünün."

Hülâsa olarak şehrin mimarî, iktisadî, ticarî hayatı, yaşayışı ve gelenekleri hakkında başka yerlerde rastlanamayacak bir sürü malûmat veriyor, hikâyeler anlatıyor. Bunlara ne Busbek, ne de Moltke veya Leydi Montegü'nün mektuplarında raslayamazsınız.

PADİŞAHIN HUZURUNDA

Kafilenin İstanbula gelişi aksi zamana tesadüf etmişti. Padişah, İranlılara karşı açılmış ve devam etmekte olan harbi daha yakından takip etmek üzere Anadoluya gidecekti. Heyet 25 ağustosta İstanbula geliyor, 27 ağustosta padişahın huzuruna çıkıyor ve 28 ağustosta padişah, karargâhile Üsküdara geçiyor ve Amasyanın yolunu tutuyor.

Sefaret heyeti 25 ağustostan 27 ağustosa kadar paşaları ziyaret ediyor, huzura kabul imkânlarını hazırlıyor ve en nihayet saraya gidiyor. Saraya gidişi Dernşvam şöyle anlatıyor:

"Eski ve yeni sefirler başta olmak üzre (Yani Busbek ile 1549 senesinde İstanbula gönderilmiş Malvezzi) bütün sefaret erkânı ve seyisleri atlara bindik ve sarayın yolunu tuttuk. Önümüzde bize rehberlik eden iki çavuşla iki tercüman var. Seyislerin ellerinde Padişaha takdim edilecek hediyeler ve bilhassa altın kaplamalı 50 vazo ve diğer kıymetli şeyler var. Bu debdebe ile sarayın kapısına geldik. Kapının iki yanı yeniçeri ve sipahilerle dolu. Üst kulelerden de bizi seyreden saray erkânı görünüyor. Kapıdan içeri girdik, hediyeleri saray

hademelerine teslim ettik, atlarımızdan inerek salon gibi bir yere alındık, burada sıralara ve bir kısmımız yerlere oturtularak isimlerimiz ayrı ayrı tesbit edildi ve yazıldı. Sonra bir kapıdan daha geçtik, bir salona daha girdik. Her taraf Yeniçerilerle dolu, sesleri çıkmıyor ve bizi temaşa ediyorlar.

Bu son girdiğimiz yerde biz padişahı görmüyorduk amma, o bizi kafes arkasından seyredermiş.

Bizi gayet alçak bir takım sedirlerin üzerlerine oturttular ve iki sefirin kollarına giren yeniçeriler bunları daha yukarıda padişahın huzuruna götürdüler. Üçüncü padişahın Kosova sahrasında bir Sırp tarafından şehid edilmesinden sonra Osmanlı padişahlarının huzuruna çıkarılan yabancılar hep böyle iki yanından tutularak kıpırdamayacak hale getirildikten sonra padişahın önüne götürülürler ve yanlarındakilerin işaretile diz çöküp ihtiramda bulunduktan sonra söyleyeceklerini söylerler."

Busbek'in padişahın huzuruna çıktığı zamanki halini şöyle anlatır :

"Yaşlanmış, belli ki, eski kuvvetinden hayli kaybetmiş, amma gene muhteşem ve muazzam. Kaşları çatık olarak Busbekin İmparatorundan getirdiği mektubun okunmasını ve tercüme edilmesini dinliyor sonunda:

"— Güzel, güzel" diye başını sallıyor ve cevabını veririz diye vezirlerine işaret ediyor, secde ettirdikten sonra geri geri yürüterek çıkarıyorlar, aşağıdaki salonda bütün sefaret erkânına şerbet veriliyor ve sonra hepsi birden misafir edildikleri kervansaraya dönüyorlar."

HIRİSTİYAN TÜRKLER

O zamana göre bu gönüllü elçinin çok dikkate değer bir görüşü de Yedikule civarında yerleştirilmiş Karamanlılardır. Kendilerinden evvel gelmiş Avusturya sefirinin uzun zaman tutuklu bulunduğu Yedikuleyi ziyarete gittiği zaman bu civara yerleştirilmiş, aslen Türk, din itibarile Hırıstiyan Karamanlıları görüyor. *"Bunlar* diyor, *bir kelime Rumca bilmiyorlar, Hıristiyan olmalarına rağmen bütün ibadet ve dualarını türkçe dilile yapıyorlar. Herhalde Müslümanlığın Anadoluya yayılmasından evvel Karamana gelmiş ve Hiristiyan olmuş Türkler'dir.*

Hans Dernchwam'ın hatıralarını nakleden kitabın üzerindeki resim.

Şimdiki padişahın babası (yani Yavuz Sultan Selim) *zamanında Karamanda mezhep kavgalarına mani olmak için getirilip buraya yerleştirilmişler."*

Dernşvam'ın dörtyüz sene evvel tesbit ettiği bu görüşü, biz dört yüz sene sonra görmüş ve Lübnanlı Araplar kadar tolerans gösterebilmiş olsaydık bu zavallı Türk topluluğunu mübadele kasdile Yunanistana gönderip Yunanlılaştırmazdık her halde. Tesadüfen bunlardan yaşlı bir kadını Romanya'dan İstanbul'a gelirken görmüş ve vapurda tanışmıştım. İstanbul rıhtımında kendisini yere atarak Türk topraklarını ağlaya ağlaya öpüşünü seyretmiştim. Göz yaşları arasında:

"— Kurban olduğum memleketim, beni senden ayırarak Yunan içine gönderdiler, ne dilini bilirim, ne memleketinden bir şey anlarım, yazık değil mi bana" diye hüngür hüngür ağlamıştı. Şimdi bu kitabı okuyunca ahirette kulağın çınlasın Dernşvam diyorum.

ÜÇ YOL'un Çökmüş Temeli !

KENDİSİNDEN SONRA...

Cevdet Paşa, Osmanlı Saltanatının "resmî" hayatı dışındaki "hususî" nesnini, bir çoklarına örnek olacak cesaret ve açıklıkla anlatan tarihine alamadığı gerçekleri, kendisinden sonrakilerin mevzu yapabilmesi ümidiyle iki ayrı bölüme ayırdı: Bir kısmına, daha sonra Sultan Hamid'in talebi üzerine "mâruzat" *adını verdi, bir kısmını da, çeşidli konularda derlenmiş olayların hikâyesi olarak* "tezâkir" *olarak vasıflandırdı. Âlim, müverrih, müellif, münşî, fakîh, vak'anüvîs Cevdet Paşa, çok iyi biliyordu ki, bütün isbat gücüne rağmen, tarihçiler, yaşadıkları devirler için her gördüklerini ne yazabilirler, ne söyliyebilirler. Kendisi, böylesine bir yol takip edenlerin başlarına gelmiş olanların câhili de değildi. Üzerinde bir de, günah vardı ki, Hürriyet Ba bası Mithat Paşayı, İzmirdeki tevkifinden sonra sorguya çekmek, Çadırköşkü mahkeme faciası içinde vazife almak, hattâ hakkında verilmiş idam kararını tasdik etmek gibi, kafasına ve vicdanına yakışmıyacak lekeyi, evlâtlarına devretmişti. Bütün bunlara rağmen Cevdet Paşa, yaşadığı devri olduğu kadar, vesika ve hatıralarıyla erişebildiği devri de, bizlere* "en doğru ve güzel" *anlatabilen mahdud insanlardan birisidir. Ki, bilhassa üzerinde durulmıya değer bulunanları* "maruzât" *ve* "tezâkir" *lerdir... İşte, aşağıdaki hakikatlerden birisinde, Cevdet Paşayı, eline neşter almış, İmparatorluğun can çekişen bedenini teşrih masasına yatırmış, bir anatomi üstadı hüviyeti içinde, dert ve illetleri ararken görüyoruz.*

Cevdet Paşa, bu emeklerini kendisinden sonra değerlendirebilecek olanlara emanet etmişti. Ne yazık ki, Maruzât'ın da, Tezâkir'in de ders alınacak tarafları, hâlâ dosyaların içinde uyuyor...

ÜÇ YOL...

Cevdet Paşa'nın "maruzat"ından "üç defter" Tarih-i Osmanî Encümenine verilmişti. Bu defterlerden ikincisi, Sultan Aziz'in ölümüne ait kısımları da ihtiva ediyordu. Ki, Beşinci Sultan Mehmet Reşad, bu defteri Saraya aldırtmıştı. Cumhuriyetten sonra "Türk Tarih Encümeni"nin de başında olan Abdurrahman Şeref Bey Hocamız, bu defteri Atatürk'ün emriyle Sarayda aratmış, bulduramamıştı. Defter verilirken, bazı kısımlarını not eden Abdurrahman Şeref Bey, Halil Ethem, Arif, Necib Asım Beyler ve Veled Çelebi Efendi ile Ahmet Refik Beylerle beraberce, eldeki notlarla bu kaybolmuş defteri yeniden düzenledi ve kısmen TÜRK TARİH ENCÜMENİ mecmuasında neşretti.

İşte, bu "İKİNCİ DEFTER" de, Osmanlı İmparatorluğumuzun devlet kadrosu olarak nasıl göçmekte olduğunu anlatan dikkatdeğer bir kısım var dır ki, Cevdet Paşa bu bahsi "Turuk-u Selâse = ÜÇ YOL" *olarak vasıflandırır.*

Bu yollardan birisi, İLMİYYE, yâni din ve mâneviyat kadrosudur. Ki, Osmanlı devletinde İslâm şeriatı hâkim olduğu için adalet cihazı da, bu kadronun elinde idi. İkinci Kadro "Turuk-u Seyfiyye = *Askerler" dir. Bizim kısaca* O R D U *dediğimiz bu kadro içine askerlik hizmetinin bütün bölümleri dahildi. Üçüncüsü de* "Turuk-u Kalemiyye" *idi ki, devletin sivil kadrosunu teşkil ediyordu. Cevdet Paşa şöyle der:* "— Bir diyarda devletin kudreti, halkın refahı, umran ve asayiş, huzur ve adalet, işte bu üç yol'un sahiplerinin liyakatleriyle mümkündür. Benim yetiştiğim devirde maalesef, bu üç yolu temsil edenler arasında bilhassa ilmiyye sınıfının hâli perişandı. Hiç bir Islâhat sahibi ilmiyye sınıfına elini atmıya cesaret edemiyordu. Çünkü iş öylesine karışık ve içinden çıkılmaz hâle gelmişti ki, cahil ile âlimi, anlıyanla anlamıyanı ayırt etmek mümkün değildi. Sultan İkinci Mahmut devrinde ise, daha fazla Yeniçeri Ocağının ilgası gibi, cidden hayırlı olan büyük bir iş başarılmış, fakat, şehid-i mağfur Üçüncü Sultan Selim'in mübaşeret ettiği "Nizam-ı Cedid" hareketini yarıda bıraktıran asıl marazın

şifasını bulmıya kimseler cesaret edemez olmuştu."

GERİ KALAN KAFALAR

Cevdet Paşa anlatmıya devam eder:

"— Sivil ve asker devlet kadrosu ile ilmiyye, yâni "din ve adalet adamları" arasındaki ahenk, Tanzimattan sonra büsbütün bozuldu.

Nizam Ordusu kurulup askerlik ilmi ıslâh ve Avrupanın terakkisi bizde de tatbik edilip Asakir-i Mansure-i Muhammediye teşkil, Tanzimattan sonra da hemen hemen bütün tanınmış kumandanlarımız Avrupada tahsil, memlekette askerî fünûn ve ilmi mükemmel veren mektepler kuruldu. Sivil devlet kadrosu da ıslâh edildi. Dünyanın en ileri ilim ülkelerini aratmıyacak ilim müesseselerine sahip olmamız için cennetmekân Abdülmecid Han, elinden gelen gayreti sarfetti. Reşit Paşa gibi kıymetli şahsiyetler çıktı. O da, Âli, Fuad Paşaları yetiştirdi. Fakat asıl cehalet, *Ülemay-ı Rüsûm* denilen resmî ilmiyye sınıfında bütün fecaatiyle devam edip duruyordu. Vakia içlerinde, Arif Hikmet Bey, Rüştü Mol la ve Arif Efendi gibi cidden değerli insanlar var idiseler de onlar göçtükten sonra yerleri boş kaldı.

Bir mevzuda değersizlik anlaşılır ve ıslâh edilmezse, o makamların şerefi halkın kalbinde hemen zail olur ve hürmet kapıları kapanır. İşte, resmî ülemâ sınıfında da aynı hâl vukua geldi."

Cevdet Paşa... Anlattıklarının acısını ilim ve irfanında duyduğu, fakat nefsini körletemiyerek düşündüklerinden gayrı yollara sürüklendiği için kim bilir ne kadar bedbahttı...

Cevdet Paşa, bir zamanlar kendisinin de içlerinde bulunduğu "ilmiyye" sınıfının zihniyet ve zavallılığı için bize şu acı vak'ayı anlatır:

"İlmiyye sınıfının içinde bulunduğu fikrî izmihlâli isbat için bir misal arzedeyim: 1273 Hicrî Senesi *(1856 yılı)* Cemaziyelâhiresinin 16 ıncı pazar günü akşamı inşası hitam bulan Fethiyye kalyonunun denize indirilmesi merasimine dâvetli idik. Daha önce bu misullû merasimlere cümle rütbe erbabı dâvetli iken Âli Paşanın sadareti zamanında ûlâ rütbesi sınıfından olanlarla Vezirler ve ilmiyyeden de İstanbul pâyelûlarının daveti kararlaşmıştı. Bu suretle tersâne önünde, devletin ekâbiri bir araya toplanmıştı. Zat-ı Şâhanenin teşrifine intizar ediyorduk ki, Fethiyye Kalyonu kendi kendine, havuzdan kurtularak denize inivердi. Gemi çok rahat inmişti amma, bir kaç kişi yaralandı, hattâ ölenler oldu.

Biraz sonra mesele anlaşıldı: Ötedenberi kalyonların en üst katı havuzda yapılmayıp denize indirildikten sonra yapılması mutad iken Fethiyye kalyonunun üst katı da havuzda yapıldığından ağır basmış ve büyük des teklerden birisini, daha sonra diğerlerini kırıp denize inmişti. İstanbul kadısı olan Tekfurdağı müftüsü Zade Efendi ise, bu işlerden habersiz olarak geminin kendiliğinden hareketine bir mânâ veremeyip:

"— Fesubhanâllah... Bu kalyonu melekler mi deryâya indirdi?" deyince, bunu duyan Fuat Paşa, yaralananlardan bir kaçını gösterip :

"— Muhtemel Efendi amma, bakın ki, meleklerin arasına şeytanlar da karışmış!.."

cevabını verdi. Böyle yâveler söyliyen kişiler, kadılık makamında oturunca, ol ilmiyyenin itibarı mı kalırdı? Böyle âlimlerden mülk-ü millet faide mi görürdü?"

★ ★ ★

1856 daki Kadı Efendi'nin yeri, 1965 de, ne halkını, ne bu halkın toprağını Fethiyye kalyonunun kırılan temel direği ölçüsünde bilmiyen kafası tercüme, vicdanı tercüme, ilmi irfanı tercüme karacübbelilerle dolu...

Birincisi, yaşadığı devri anlamamıştı: İkincisi yaşadığı devirde memleketinin yerini... — K.

Bir "cennet tabiat,, içinde Türk Beyliği

BEYŞEHİR'DE EŞREFOĞULLARI

YAZAN İBRAHİM HAKKI KONYALI

KONYA SELÇUKLULARI ÇÖKTÜKTEN SONRA...

Ömürleri iki buçuk asır bile sürmiyen eserleri, rakkamlandırarak söyliyelim. M. 1077 den M. 1308 yılına kadar 231 yıl içinde Piteleomos'un Öz Asya dediği Anadoluyu baştan başa türkleştiren ve ebedlere kadar Türk olmıya ve Türk kalmıya mahkûm eden Konya Selçukluları, Şarktan gelen Moğol felâketi ile çöktükten sonra, on onbir küçük beylik hükûmet doğmuştu. Bunlardan birisi de Beyşehrindeki Eşrefoğulları devleti idi.

Anadolu Selçuklularının son zamanları ve Anadolu beyliklerinin ilk zamanları için çok önemli ve çok kıymetli (Mesalik-ül Ebsar Fi Memalik-il Emsar) adlı arapça yirmi yedi ciltlik yazma bir kitap bırakan ve M. 1343, H. 744 yıllarından sonra ölen Kâtib-i Dimeşkıy-ı Ömerî'nin Eşrefoğlu Beyliğini yazarken söylediklerini dilimize çevireceğim.

Ömerî, bu tarihi kitabını, iki seyyahın görgülerine dayanarak yazmıştır. Birisi Sivrihisarlı ve Anadolulu olan Haydar-ı Uryan'dır. Bu seyyah, Konya Selçukluları çöktükten ve Anadolu beylikleri kurulduktan sonra Karadeniz sahillerinden gezisine başlamıştır. Diğeri de bir kişizade olan ve Mısırlılara esir düştükten sonra İslâmiyeti kabul eden Balaban'dır. Bu seyyah, Mısırlı büyük emir Behadir-il-Muizî'nin azatlı bir kölesi idi. Balaban da seyahatına Akdeniz tarafından Anadoluya dalmış ve seyahatını Karadeniz sahillerine kadar uzatmıştı.

Eşrefoğlu Süleyman Beyin Hicrî 699, Milâdî 1299 senesinde Beyşehrinde yaptırdığı ve mimarî tarzı, çinileri, tahtacılık işleri, süsleri ve tezhibî yazıları ile devrinin bütün güzel san'atlarını kucaklıyan bir şaheser : Beyşehir'de Eşrefoğlu camiinin kapısı.

Eşrefoğlu Camiinin bugünkü hali.

Birisi, *"— Ben on bir beylik gördüm"* diyor. Diğeri de, gördüğü beyliklerin sayısının on altı olduğunu söylüyor. İkisi de haklıdır.

Tam müstakil, yarı müstakil devletlerin sınırları çok seyyal ve elâstikî idi. Bunlar, birbirlerini yutmak ile meşgullerdi. Nasıl ki, Bizans ucunda doğan Osmanoğulları, en son kalan Karamanoğullarını ve şarktaki diğer beylikleri de yutarak tek başına bir hâkimiyet kurmuştur.

DALGA SESLERİNDEN GELEN MATEM AĞITI

Şimdi Ömerî'yi dinliyelim :

Eşrefoğlu yurdu:

Bu beyliğin batısında Dündar'ın, güneyinde Karamanoğlunun, doğusunda ve kuzeyinde Cengizlilerin yurtları vardı. Başşehri Beyşehridir. Askeri 72.000 atlıdır. Bu beyliğin sınırları içinde 65 şehir toplamıştır ve şimdiye kadar da müstakil idi.

Timurtaş Beyini tuttu ve fecî bir şekilde öldürdü.

Eşrefoğlu Beyliği süvari askeri ve hâkim olduğu şehir sayısı itibarile diğer beyliklerin üstünde idi. Fakat İlhanlı dediğimiz Moğolların ellerinde bulunan toprakların sınırı üzerinde bulunduğu için çok çabuk yutulmuştur. İlhanlıların Anadolu'daki umumî valileri Timurtaş, Beyşehrini istilâ etmiş ve son beyi Süleyman Şahı bir kayığa bindirerek ona işkencenin en kötü şekillerini tatbik etmiş, kulaklarını, burnunu kesmiş ve nihayet huşyelerini sökerek alnına asmış, öldükten sonra da cesedini göle atmıştır. Gölün sahillerindeki dalga seslerinde hâlâ matem ağıtı vardır.

Büyük şair Hâmid, Yavuz için

Şems-i asırdı asırda şemsin
Zıllı memduh olur zeman-ı kasîr

der.

Bu mısralardaki birinci asır (zaman), ikinci asır (ikindi), zıl (gölge), memdud (uzun), kasîr (kısa) anlamlarındır. Bugünkü dilimizle şöyle ifade edilir:

Yavuz, asrının güneşi idi. İkindi vakti güneşin gölgesi uzun, fakat zamanı kısa olur.

Parlak ve gürbüz doğan Eşrefoğulları Beyliğinin de ömrü kısa olmuş, amma çok değerli tarih yadigârları bırakmıştır.

Eşrefoğulları Beyliği, eski tarihin (Pisiddya) kıt'asında doğmuştur. Bu topraklardan gelip geçen milletler, buralarda en kıymetli eserlerini bırakmışlardır. Fasıllar köyündeki Beyşehri gölünün hemen yakınındaki Eflâtun pınarı, muazzam taş âbideleri, bize Hititden kalmış en kıymetli tarih yadigârlarıdır.

Son yıllarda bu topraklarda bulunup Konya Arkeoloji Müzesine kaldırılan Sidemara tipi mermer, lâhiddeki eşsiz bir tarih bergüzarıdır.

Eşrefoğullarının yer üstü ve yer altı tarihî eserleri büyük ciltlere gebedir ve henüz hiç birisi ciddî bir şekilde incelenmiş değildir. Bu hususdaki ufak tefek neşriyat da korkunç hatalarla doludur. Ben Turizm ve Tanıtma Bakanlığının Konya bölgesinin değerli Müdürü Hicret Hurkan ile beraber Beyşehrini ve âbidelerini bir daha incelemek fırsatını buldum.

Sur kapısı ve ard plânda Eşrefoğlu camii.

Beyşehir, ikinci derecede büyük gölü ile iç Anadolunun bir ciğeri gibidir. İç Anadolu stepleri burada teneffüs eder. Parlak bir istikbale namzettir. İzmir - Antalya yolunun üzerinde olan Beyşehri, şimdiden bilhassa yabancı seyyahların akınına uğramaktadır. Fakat otomobillerin kaldırdığı kesif toz bulutları, zümrüt ormanları, muhteşem manzaraları, görülecek herşeyi gözlerden saklıyor. Seyyahlar, toz, duman kasırgaları içinde buraya gidip geliyorlar. Bu yol Anadolunun, Türkiye devletinin şah damarıdır. Derhal asfaltlanması lâzımdır. Yeni plânların başında yer almalıdır.

KUBADÂBÂD SARAYI VE MİMARININ AKIBETİ

Tarihin, Konya Selçuklularının en muhteşem abidesi, Kubadâbâd Sarayı da Beyşehrinde idi. Gölün gözleri ve gönülleri büyüleyen bir yerine Selçukîlerin Gurgurum vilâyetinin merkezi kurulmuştu.

Selçuklu hükümdarları yazın serinlemek, kışın avlanmak için Kubadâbâd sarayına giderlerdi. Selçukluların iki payitahtı vardı. Konya yazlık, Alâiye kışlık payitaht idi. Gurgurum da, iki payitahtın arasında üçüncü bir mamur şehir idi.

Büyük Selçuk Hükümdarı 1. Alâeddin Keykubat, baharın en güzel bir gününde Gururum'dan geçiyordu. Burada karanın en muhteşem manzarası ile gölün kucaklaştığını, sarmaş dolaş olduğunu görmüş, derhal emirlerinden - aynı zamanda büyük bir mimar olan - Saaddin Köpeğe şu emri vermişti:

"— Buraya bir saray yap!.."

Selçuk san'atı bütün kadrosu ile faaliyete geçti. Mühendisler, fen adamları, taş, nakış, hat, çini, tezhib, yapı ve süsleme üstadları yarışa girdiler. Az zamanda hükümdarın adını taşıyan Kubadâbâd sarayı yapıldı. Mavi çinilerle süslenen kubbelerini bir tarihçi gök kubbeye, kemerlerini âlaimisemaya benzetiyor. Tarihçi İbn-i Bibî der ki:

Beyşehir'in her köşesi tarih olan cennet diyardır: Tipik fasıllar...

"— Alâeddin Keykubat, Süleyman Peygamber gibi mesafeleri mahveden asil atı üzerinde o civardan geçerken, geçip de Konya'dan uzaklaşırken Egrinas'a gelmiş idi. Orada bir mesire gördü ki, eğer cennetin bekçisi bu mevkie yetişebilseydi, cennetten ayrılır, parmağını ısırırdı" (1).

Evet, tanrının cennetin bekçisini cennetten kaçıracak kadar çekici ve büyüleyici bir yer burası...

Bu saray, adı tatlı bir çok olaylara sahne olmuştur.

Buraya saray yapıldığı zaman, Beyşehri gölü, Gurgurum gölü adını taşıyordu. Sultan Alâeddin, Beyşehrine de bir kale yaptırmıştı. Bunları biraz sonra aşağıda yazacağım.

Kubadâbâd sarayını yaptıran Birinci Alâeddin Keykubad'ın veziri ve sarayının mimarı Köpek, padişah öldükten sonra tahtına geçen oğlu Keyhüsrev zamanında çok şımarmıştı. Astığı astık, kestiği kestik idi. Padişahların huzuruna kılıçla girmek küstahlığını ve lâubaliliğini gösteriyordu. Keyhüsrev tahtından endişe etmiye başladı. Onu bertaraf etmek zaruretini duydu. En emin ve yakın adamlarından Sivas Candarı Karacanın yanına göndererek, Köpeği Kubadâbâd'a çağırdı. Sarayda öldürme tertibatı aldırdı. H. 635, M. 1235 yıllarında idi. Köpek, saraya gelince öldürme ekibi faaliyete geçti. Halk da onun zulmünden bıkmıştı. Padişah cesedi kuzu gibi balta ile doğrattı. Parçalarını bir kafese koydu, halkın görmesi için balkonundan aşağıya sarkıttırdı. Halk toplanmış, bu ibret levhasını temaşa ediyordu. Padişah da pencereden bakıyordu. Bu sırada kafesin ipi koptu ve bir zavallının üzerine düşerek onu derhal öldürdü. Keyhüsrev bunu görünce penceresinden bağırdı:

"— Vay uğursuz alçak... Ölümünden sonra da kan döküyor, onun kötü

(1) **Alâiye - Alanya adlı eserimiz sahife 72 ve İbn-i Bibi tercümesi sahife 134 - 135.**

ruhu hâlâ dünyada korkunç eserler bırakıyor..."

EŞREFOĞULLARINDAN BİZE KADAR GELEN YADİGÂRLAR

Bu Kubadâbâd sarayının yerini, yerli ve yabancı otoriter tarihçiler ve bilginler asırlardan beri arıyorlardı. Ben burasını 1945 yılında bulmuş ve Alâiye - Alanya adlı kitabımın 74 - 78. sahifelerinde geniş muhite tanıtmıştım. Konya müzesinin vefat eden Zeki Oral isminde bir memuru tam 20 sene (Anıtları ve Kitabeleri ile Konya Tarihi) adlı eserimi sömürürken, Kubadâbâd'ı buldum diye okunmıyan bir dergide kâşiflik iddiasına bile kalkışmıştı.

Sonra burada kazı yapılmış, kitabeler, resimli Selçuk çinileri ve daha bir çok mimarî eserler bulunmuştur. Ben şu satırları karaladığım sırada burada bir ikinci kazı yapılıyordu. Burada çıkan eserler, Konya Müzesinin baş san'at eserleri arasında teşhir edilmektedir.

Beyşehrini Eşrefoğlu Süleyman Şah kurmuştu. İlk adı (Süleyman Şehri - Süleymaniye) idi. Göle de Süleymaniye gölü deniyordu. Sonra (Beyşehri) adı galebe etti. Süleyman Beyin kurduğu şehir demek...

Yaklaşık olarak 1300 yıllarında İstiklâline kavuşan beylik, 1327 yıllarında komşu beylikler tarafından yutulmuştur.

Eşrefoğlu Süleyman Beyin bize bıraktığı cami ve türbe, bu beyliğin manevi ölümsüzlüğünü sağlamıştır. Bu eserler tarihin pırlanta ayarında bir yadigârıdır.

Bu manzume, mimarî tarzı, çinileri, tahtacılık işleri, süsleri, tezhibî yazıları itibarile devrinin bütün güzel san' atlarını kucağında toplamıştır. Caminin dış kapısı bir zafer takı gibi yükseliyor. Hiçbir mimarî eserde eşine rastlanmıyan iç kapısının çinili kemeri bir civan kaşı gibidir.

Ben camiin, türbelerin ve medresenin şimdiye kadar tam doğru olarak okunamıyan bütün kitabelerini okudum, kopya ettim. Cami, H. 699 M. 1299, Türbe, H. 701 M. 1301 yıllarında Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından yaptırılmış.

İkinci türbe bir Osmanlı eseridir. H. 969 M. 1567 yılında yapılmıştır. Medreseyi Moğol emirlerinden Halil oğlu İsmail, H. 771 M. 1369 yaptırmıştır. Kale kapısının üstünde üç kitabe vardır.

Kaleyi ilk defa H. 689 M. 1290 yılında Eşrefoğlu Süleyman Bey, Selçuk Hükümdarı Keykavus adına yaptırmıştır. H. 952 M. 1545 yılında halkın yardımı ile defterdar Fazlullah Efendi, H. 1013, M. 1604 yılında Sultan Ahmet tamir ettirmişlerdir. Bedesteni H. 928 M. 1521 yılında Çavuşbaşı yeniden yaptırmıştır.

SON GÜNLERİNİ YAŞIYAN TÜRBE

"*Gölge etme başka ihsan istemem*" pırlanta sözü, sanki Vakıflar Umum Müdürlüğü için söylenmiştir. İhtisasa hürmet etmeyen, kendisine müracaat eden mütehassıslara yüz çeviren bu idare, Karaman'da Hatuniye medresesinin tak kapısını mahvettiği gibi, Eşrefoğlu türbesini de böyle yapmıştır. Türbenin kubbesi tamamen çini ile kaplı idi. Açılan bir rahneyi ciddî bir restore plânı hazırlanmadan üstüne beton kaplama dökmek suretile büsbütün yıkmıştır. Pırlanta değerindeki çiniler, insan vücudu gibi yerlere serilmiştir. Ben türbeyi incelerken bir parça daha koptu, yerlere serildi. Kubbe son günlerini yaşıyor. Konya Müzesi müdürü de, dökülen çinileri çuvallara doldurarak götürmüştür. Konyanın yeni vakıflar müdürü pek kıymetli ve kadirbilir bir zattır. O çinilerin yerine gönderilmesini istemiştir. Vakıflar Umum Müdürü Nihat Danışman'dan acil bir müdahale bekliyoruz. Türbe bu kış yerlere serilecektir.

Eflâtun Pınarı, yerli ve yabancı turistleri akın akın çekecek bir Hitit bergüzarıdır. Kanatlı muazzam bir güneş kursunu ellerile kaldırmaya çalışan Hitit büyüklerini temsil eden bu muazzam eserin önünden tam 35 göz halinde billûr gibi bir su kaynıyor. Sular, bembeyaz taşları burgu ile delip çıkar gibi fışkırıyor ve biraz sonra muazzam bir çay halinde Beyşehir gölüne akıp gidiyor. Bir çok su kuşu vardır. Hulâsa, Beyşehir yurdun birinci sınıf turistik bölgesi olmıya ta ezelden hak kazanmıştır. Hakkını derhal verelim.

Zaferimiz ve:

KOSTİ'nin KADERİ!

YAZAN: CEMAL KUTAY

"— KOSTİ!.. TAHTINI BAŞINA YIKACAĞIM!.."

Mustafa Kemal'in vefakâr ve pek sevdiği yaveri rahmetli Muzaffer Kılıç anlatır:

"— Gazi, Yunan Kralı Konstantin'e sadece KOSTİ derdi. Jorj için YORGİ tâbirini kullanır ve şöyle derdi: *"— Bunlar öyle şahtekârdırlar ki, isimlerinin bile aslını kullanmazlar!.."*

Sakarya savaşının en şiddetli ve kritik günlerinde idi. Başkumandan Gazi Mustafa Kemal, dokuz günlük çok ağır ve bazı gecelerini sabaha kadar uykusuz geçirmiş olmanın yorgunluğu içinde Polatlı'daki Başkumandanlık Karargâh vagonunda portatif karyolasına uzanmış, iki saat sonra uyandırılmasını emretmişti. Başyaver Cevad Abbas Beyle yandaki vagonda son telgrafları ve harp raporlarını tasnif ediyorduk. Durumundan merakla haber beklediğimiz Ondördüncü Kolordunun irtibat subayı o dakikalarda geliverdi. Gazi, böyle bir haber geldiği takdirde, kendisine hemen haber verilmesini emretmişti. Yanından ayrılalı daha yarım saat olmadan, onu yine, çetin ve mes'uliyetli ödevinin başına dâvet etmenin üzüntüsü içinde vagonun kapısını tıkırdattım. Uykusu çok hafifti. Girmemi emretti, ayakta idi. Gelen zabitin anlattıklarını dinleyince birden sinirlendi:

"—Yanlış, yanlış diye haykırdı. *Sizin karşınızdaki düşman fırkası sağ cenaha kaymış olamaz."*

Gazi'nin müstesnâ hususiyetlerinden birisi de, en buhranlı ânlarda derhal toparlanmak idi. Bize döndü:

"— Kolordunun karargâhına gideceğiz."

İşte, attan düşüşü ve bel kemiklerinden birisinin zedelenerek haftalarca ıstırap çekmesi bu gece yolculuğundadır. Tahmini doğru idi: İki düşman fırkası, sağa kayamamıştı, hemen müdahale etti tehlikeyi düzeltti ve aldığı tedbirler düşman için felâket getirdi: Bu gece yolculuğun ve müdahalesinin Sakarya zaferinde büyük hissesi olduğunu daha sonra anlamıştık. Fakat Mustafa Kemal de, hiç azımsanmıyacak bir tehli-

KOSTİ ve USTASI **Kral Konstantinin önceleri Venizelos'la arası çok iyi idi. Balkan Harbinin asıl hazırlayıcısı olan Giritli komiteci, daha sonra, karısı Alman İmparatoru İkinci Vilhelm'in kız kardeşi olduğu için Alman taraftarlığı yapan Kral'a karşı cephe aldı, hattâ, O'nun tahtını bırakarak memleketini terketmesine sebep olan Türk zaferini benimsedi bile... Klişemiz, Yunan Kralı Konstantin'i, Başvekil Venizelos'la beraber Balkan Harbinin Yunanlılara kazandırdığı Selânik cephesinde gösteriyor.**

ke atlatmış, yaralanmıştı. Hemen yanına koşarak anlatılması imkânsız bir elem içinde kalkmasına yardım ettiğim zaman, O, sağ elinin şehadet parmağı ile, düşman saflarını işaret etti:

"— Kosti!.. Tahtını başına yıkacağım!.."

DEDİĞİNİ YAPTI!..

Muzaffer Kılıç'ın anlattığı bu teatral dekor içinde söylediği sözü, ikinci yıl tamamlanmadan yerine getirdi... Evet, ikinci yıl tamamlanmadan!..

26 Ağustos 1922 de, *ORDULAR, İLK HEDEFİNİZ AKDENİZDİR.. İLERİ!..* kumandasını vermiş, Mehmetçik, yurduna alçakca, namussuzca, bir haydut gibi giren dünkü kölesini ezerek ve sindirerek yurdundan koğmuş, büyük kısmını denize dökmüştü.

29 Ekim 1923 de Cumhuriyeti ilân etmiş, düşmanlarımızın ümid bağladığı iç buhran ihtimalini de ortadan kaldırmıştık. İşte, olan bundan sonra oldu : Yunan Kralı Konstantin, Mustafa Kemal'in o güzelim tâbiriyle Kosti, büyük bir siyasî skandaldan sonra tahtını kaybetti, Yunan halkının düşmanlık ve hattâ hakaret tezahürleri arasında Atina'yı gizlice terketti, İtalyaya Palermo'ya yerleşti ve arkasında binbir acı hatıra bırakarak münzevî ve dertli bir on yıl daha yaşadı.

Hâdise şöyle olmuştu: Yunan Ordusu, Anadoluda tarihin ender kaydettiği bozgunlardan birisine uğrıyarak, kadrosunun dörtte üçü ölü, gerisi esir ve bir avuçluk kısmı da firarî olarak memleketine sığındığı zaman, kaçabilenler arasında daha sonra Yunanistanda diktatörlük denemesi yapmış olan Plâstıras da vardı. İkinci Efzun alayına kumanda eden General Plâstıras, Mudanyaya elindeki döküntülerle erişerek son vapurlara can atanlar arasında idi. Giritli komitacı Venizelos'un o tarihte iktidardan düşmüş olması, Kralcılar - Venizelistler arasında derin kavgalara sebep olmuş ve mağlûbiyetle beraber sinen Venizelistler yine baş kaldırmışlardı. Bunlar, Plâstıras'ı büyük bir kurtarıcı gibi karşılamışlardı. Hemen, aşkerî mahkemeler kurulmuş, aralarında Hacı Anesti, Pangalos gibi eski - yeni başkumandanlar olan bir çok tanınmış askerî şahsiyetler harbin ve mağlûbiyetin mes'ulü olarak idama mahkûm edilmişlerdi. Bütün Yunanistan, inanılmaz karışıklık halinde idi. Yunan Dördüncü Kolordusuna kumanda eden General Andrea da idama mahkûm edildi. Andrea, İngilterenin Birinci Lord - Amiral'i olan ve o haşmetli devirde, Hindistan Kral Naipliği'ni yapan Lord Lui Montbatten'in amcası ve bugünkü İngiliz Kraliçesi İkinci Elizabet'in kocası Edinburg Dük'ü Filip'in babası idi. General - Prens Andreanın idama mahkûmiyeti, İngiltereyi karıştırdı. İngiliz Hariciye Nazırı Lord Gürzon, henüz iktidara gelmiyen, fakat bu hazırlık içinde olan Venizelos'u dâvet etti, aralarında, oldukça sert tartışmalar oldu. Yunanlıları Anadolu macerasına sürükliyen Loyt Corc iktidarı kaybetmiş, yerine Ramzey Baldvin Başvekil olmuştu. İngilterede de, Versay sulh nizamının altını üstüne getiren Türk zaferine sebep olan bu tehlikeli maceranın asıl müsebbibi olarak görülen Loyt Corc, kendi öz halkının gazabı ile müthiş bir yenilgiye uğramış, iktidardan düşmüştü.

MUSTAFA KEMAL'in BİR BAŞKA MÜTTEFİKİ

Yunan Kralı Konstantin'in sukutu bahsinde, Mustafa Kemal'in bir başka müttefiki daha vardı: Elefterios Venizelos...

Giritli Komitacı, kendisi için Ortodoks mezhebinden ve yurdundan daha mukaddes olan şahsî kin ve intikamının icabı olarak, kendisini, en nâzik ve buhranlı devrede, Sakarya'yı takip eden günlerde, tutup atan Kral Konstantin'e karşı derin bir kin ve intikam duygusu ile dolu idi. Oysaki Mustafa Kemal'de böyle bir duygu yoktu: O, yurduna alçakça ve sinsice el atan, adî ve hayasız bir müstevlînin yapabileceklerinin hepsini yapmış olan seviyesiz bir düşmanın başında olan kişiyi, bertaraf etme kararında idi: Hak, adalet ve yurdunun hürriyeti için!.

Fakat Mustafa Kemal'in BAŞKUMANDAN olarak idare ettiği Türk ordularının zaferi, Venizelos için karşısındakini ezme ânının gonk'unu vurduran netice oldu: Vakıa Yunanistan bu darbe ile iki büklüm olmuştu amma, Kral ailesi de, bilhassa, Birinci Dünya Har-

TAHTA GEÇTİĞİ GÜN **Yunan Kralı Konstantin, babası, Birinci Jorj'un ölümü üzerine tahta geçmişti. Klişemiz, Kral Jorj'un cenaze töreninde yeni kralı en önde gösteriyor. Mustafa Kemal, Konstantin'e Kosti, Jorj'a da kısaca Yorgi derdi!**

binde, kaimbiraderi olan Alman İmparatoru İkinci Vilhelm'in teşvikiyle Yunanistanı İngilterenin karşısında harbe sürüklemek istiyen Kral Konstantin, bu iki büklümlüğün en altında kalmıştı.

Mustafa Kemal'in o güzelim buluşu ile bu *K o s t i* 'nin tahta çıkış ve inişinde garip bir kaderi vardı: Yunan Kralı olarak tahta geçen Birinci Jorj' un, yâni Yorgi'nin oğlu olan Kosti, 1863 de Atina'da dünyaya gelmişti. Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm, Hohenzollern Hanedanına mensup prensesleri, çeşidli krallık tahtlarına gelin yaparak yayılma siyasetinin vasıtalarından birisi haline getirilince, kız kardeşlerinden Prenses Augustina'yı Kosti'ye vermiş, Kosti de, babasının ölümü ile 1912 sonunda tahta geçmiş, Balkan Savaşı sırasında Venizelos'un politikasını takip etmiş, fakat 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkesinin siyasetini akrabalık dolayısiyle Almanya lehine çevirmek isteyince, bilhassa İngilterenin ve Rusyanın baskısı ile tahtını oğlu Aleksandr'a bırakmıya mecbur olmuş, tahttan çekilmişti. Oğlunun bir maymun tarafından ısırılarak ölmesini takib eden günlerde, 1920 de tekrar tahta çıkmıştı.

Bu macera onu İngiliz siyasetine sımsıkı bağlamış ve Loyt Corc'un teşvikiyle Yunanlılar, Anadolu macerasına girmiye karar verdikleri zaman Megalo-İdea'nın bayrağını eline almış, kahbece bir plânla işgal edilen İzmir'e de gelmiş ve, mel'un papaz Meletios'dan, Ankara kalesine dikilecek Bizans İmparatorluk bayrağını, Efes'de yapılan şatafatlı bir törenle teslim almıştı!.. Yunan Başkumandanı general Trikopis'i teslim alan Beşinci Kafkas Fırkamızın Kumandanı Dadaylı Halit Akmansü merhum, hâdiseyi bildiğinden, Trikopis'e bu bayrağın nerede olduğunu sormuştu!.. Tabii cevapsız kalan bir sualdi bu...

PRENS ANDREA'nın MAHKEMEDEKİ İFŞAATI

Kral Kostantin'in amcazadesi olduğu için bir Yunan kolordusunun başında savaşa katılan Prens Andrea, hezi-

(Sonu 1929 ncu sahifede)

DİN ve MİLLİYET kardeşimiz ülke :

AÇE Sultanlığından Endonezya Devletine

1566, 1850, 1876 da yıllarında İstanbula gelen kardeş Açeli'ler, Türklerden sağladıkları yardımla yabancıları yurtlarından atmışlardı

YAZAN : SERVER R. İSKİT

Endonezya bugün, 100 milyonu aşan nüfusu ile en büyük İslâm ülkelerinden birisidir. Yukarıda kırmızı kısmı üstte olmak üzere kırmızı - beyaz olan bayrağı üzerindeki millî armasını görüyoruz.

AÇELİ ÂLİMLERE GÖRE

Bugün üç bin adadan mürekkep, iki milyona yakın kilometre karelik bir ülke olan Endonezya Cumhuriyeti bir Müslüman memleketidir. En büyükleri Sumatra, Cava, Batı Borneo ve Seleb olan bu adalar üzerinde yüz dört milyonluk bir millet yaşar.

Başkenti, Cava adasının kuzey batısındaki Cakarta (eski adı Batavya) olan Endonezya, bir Hollanda sömürgesi iken 1945 de istiklâline kavuşmuş, 1950 de bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Fakat bilindiği gibi 1960 da Sukarno seçimle kurulmuş olan meclisi kapatmış ve 1963 de de ömrü boyunca başkan ilân edilerek memleketi yüz yirmi bir bakanla idare etmekte bulunmuştur.

★ ★ ★

Endonezya devletinin aslı, sekiz asır kadar evvel 1204 de kurulmuş olan Açe (Atcheh) adlı islâm hükûmetine dayanır. Sumatra adasında bulunan bu hükûmet, Portekizlilerin ve Hollandalıların daima taarruzlarına karşı koymuş, Osmanlılardan gördüğü yardımlarla da bu karşı koymalar çok uzun seneler sürmüştür.

Açe'lilerin yerli âlimleri, mensup oldukları milletin Hintlilerle Araplar, İranlılar ve Türklerin karışmasından meydana geldiğini yazarlar. Türkler buraya umumî muhaceret esnasında gelip yerleşmişlerdir. Malay adı altında birbirleri ile kavi şekilde anlaşıp birleşen bu zeki ve çalışkan millet, yurtlarını pek ziyade sevdiklerini, yabancılara asırlar boyunca karşı koymakla isbat etmişlerdir.

Burada Müslümanlığın yayılmasında Araplarla Türklerin tesiri büyük olmuş, Açe'liler Türklere karşı sevgi ve güvenlerini zaman zaman Osmanlılara gönderdikleri elçi heyetleri ile göstermişlerdir.

İLK ELÇİ HEYETİ NELER İSTİYORDU ?

Açelilerin ilk heyeti İstanbul'a 1566 da gelmişti. Hükümdarları Fermak Şah'ın bir mektubunu getiren bu heyetin reisi Hüseyin Ma'dum idi. Bir Mısır teknesi ile gelmişler ve hediye olarak da bir gemi dolusu biber ve baharat getirmişlerdi. Fakat bu sıralarda zamanın Osmanlı Hükümdarı Kanunî Süleyman seferde olduğundan avdetini beklemek zaruri idi. Çünkü o sıralarda padişah Zi-

getvar'da vefat etmiş, yerine oğlu İkinci Selim geçmişti. Böylece araya giren hâdiseler, heyetin yeni padişah tarafından kabûlünü tam iki sene geciktirdi.

Nihayet Sadrıâzam Sokullu Mehmet Paşanın aracılığı ile heyet 1569 martında huzura kabul edilerek hükümdarının mektubunu verebildi. Mektupta Portekizlilerin Sumatra sahiline sık sık tecavüzlerinden bahisle, Hilâfet makamından himaye ve yardım rica edilmekte idi. Padişah vezir-i âzamı ile müzakereden sonra himaye ve yardım vaadinde bulundu. Heyete birçok ihsanlar verdi. Kendilerini bir kadırgaya bindirerek İskenderiyeye, oradan Süveyş geçirilerek yine bir harp gemisi ile Sumatraya gitmek üzere yola çıkardı, Mısır Valisi Sinan Paşaya gönderdiği bir fermanla; kâfi miktarda top, tüfek ve cephanenin ve ayrıca döküm ustası, gemi yapıcısı ve harp levazımatı sanatkârı olarak elli kişilik bir ekibin yirmi gemiye yükletilerek Fermak Şaha gönderilmesi emredildi.

Endonezya Devletinin Başkanı Dr. Sukarno.

(Frenkler kendisine "SUKARNO" dedikleri için biz de öyle diyoruz. Amma, aslında Açeli bir Türktür ve gerçek ismi de Doktor AHMET ŞÜKRANİ'dir. Bizim ültra - modern hariciyecilerimiz de, Hollandalılar gibi, Sukarno derler!..)

Sinan Paşa bütün bunları hazırlamış, hattâ üç nakliye gemisini de askerle doldurmuştu. Fakat tam bu esnada Yemen'de durmayan isyanlardan biri daha patlak verdi ve bütün gemiler oraya asker nakline tahsis edildi.

YARDIM HEYETİ YOLA ÇIKIYOR

Yemen isyanı altı ayda bastırıldıktan sonra İstanbul'dan Açe'ye gitmek üzere Mısır'a bir heyet gönderildi. Seyyit Kemal adlı bir zatın başkanlığı altında bulunan bu heyette zabitler, top, tüfek dökümcüleri, din âlimleri, okuyup yazma öğretecek öğretmenler vardı. Bunlar Mısırda Sinan Paşanın yeniden hazırlattığı donanmaya bindirildiler. Bu heyette seçme olarak üç bin de asker vardı.

Bu sıralarda Portekizliler Sumatra sahillerini yavaş yavaş istilâya uğraşıyorlardı. Alaeddin Fermak Şah, Halifenin gönderdiği bu donanmayı büyük bir sevinçle karşıladı ve bu himaye kuvvetinden istifadeye başladı. Portekizliler, Osmanlıların gönderdiği donanmayı Hindistan sularında karşılayıp batırmak istemişler, fakat kuvvetlerine güvenememişlerdi.

Türk donanması, tam iki sene Sumatra ile diğer Malaya adaları sahillerini taradı durdu. Portekizlilerle muharebeler yaptı ve Açe'lileri Portekizlilerden kurtardı. Sonra gemilerinden büyük çaplı on beş top çıkarıp bırakarak ve gemilerinden iki tanesini de şahın emrine terkederek Ana - Vatan'a doğru yollandı.

Türklerin orada kaldığı iki sene zarfında Fermak Şah onlara son derece iyi baktı. Türk ustalar, tesis ettikleri dökümhanelerde pek çok top döktüler, yerlilerden ustalar yetiştirdiler. Öğretmenler halka okuyup yazmayı ve dinlerini öğrettiler. İçlerinden bazıları idare âmiri olarak da çok şeyler öğrettiler ve hattâ bizzat valiliklerde bulundular. Birçokları yerli kadınlarla evlenerek çoğaldılar ve yeni yeni köyler teşkil ettiler.

Böylece Malaya'lılar, Türklerin bu yardımları ile kendilerini pek çabuk toplamışlardı. Portekizlilere şiddetle mukavemet ediyorlardı. Neticede kudretle-

rini kaybeden Portekizliler kendi memleketlerine çekildiler.

Fakat toprakları, altın da dahil pek çok kıymetli madenleri saklıyan ve tarım noktasından da pek verimli olan bu hazineye başka bir millet musallat olacaktı. 1825 den itibaren bu servet kaynağına Hollandalılar göz diktiler, ticaret bahanesile yavaş yavaş istilâya başladılar. Açe'lilerin bu yeni saldırıcılarla mücadelesi de bir asırdan fazla sürecekti.

AÇELİLER YİNE YARDIM İSTİYOR

Bu saldırılardan bîzar olan zamanın Açe hükümdarı Mansur Şah, 1850 de yine İstanbul'a bir elçi heyeti gönderdi. O tarihte Halife ve Padişah Sultan Mecid'di ve Osmanlı hükûmeti himaye ve yardım yapacak halde değildi. Heyet ağırlandı, şaha da bir pırlantalı *Mecidî Nişanı* gönderilerek gönlü alındı.

Aradan bir çeyrek asır daha geçti ve İkinci Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 da Açe hükümdarı, yine Hollandalılara karşı yeni padişahtan yardım istedi. Lâkin Ruslarla boğuştuğumuz bu sırada da Açelilerin isteğini yapmak mümkün olamadığından özür dilemekle iktifa olundu.

Lâkin Sultan Hamid, harp bitip vaziyetini kuvvetlendirdikten sonra Halife sıfatile bir *İslâm İttihad'ı* politikası gütmeğe başlamıştı. Asya'daki müslü-

(Basım: 13850 — A — 8905)
Tarih — 108

MİLLÎ BAYRAMLARINDA **Endonezyalılar, 17 Ağustos'u istiklâl günü olarak kutlarlar. Vaktiyle, dedeleri Açe Sultanlığının, gerçekleşmesini bugünkü nesle bıraktığı kurtuluş ve istiklâl bayramına katılan kızlı erkekli Endonezyalı öğrenciler.**

man veya müslümanı çok memleketlere din âlimleri yollayıp, propaganda faaliyetine girişiyordu, bu sıralarda Singapurlu Mustafa adında biri Şeyh Ebülhüda vasıtası ile padişaha takdim olundu. Bu adam Anadolulu bir maceracı idi. İran'a gitmiş, Çin'in her tarafını gezmiş, oradan da Singapur'a inerek uzun müddet kalmıştı. Malaya'daki müslümanların ahvalini iyice biliyordu. İstanbul'a gelerek uzun bir rapor yazmış, Sultan Hamid'e sunmuştu. Raporun sonunda, Malaya ile Hindistan'da üç yüz milyon müslümanın Hilâfet Merkezi ile birleşmesi için Halifeden bir emir beklediğini yazıyordu.

Sultan Hamid bu rapora kapılmadı, İslâm âlemini bir emirle ayaklandıracak kadar da cesur değildi. Büyük devletlerin aleyhine kalkışmalarından korkardı. Şu kadar ki, bu işi büsbütün de bırakmamış, Malaya'daki belli başlı şahsiyetlerle gizlice münasebetlere girişmiş, hattâ oralardaki büyüklerin çocuklarını getirterek İstanbulda okutup yetiştirmişti. Oralara din âlimlerinden hususî propagandacılar yollayarak Hilâfetle manevî bir bağlantı kurmuştu. Onun Singapur ve Batavya'da din adamı olan başkonsolosları tam faaliyet halinde idiler.

Gerek İkinci Selim zamanında yapılan yardımlar, gerek damarlarında karışık Türk kanı, gerekse sonraki manevî propagandalar dolayısile denilebilir ki, oralarda Türklere karşı kökleşmiş olan sevgi hâlâ devamdadır.

OSMANLI İMPARATORLUĞUMUZ İLE POLONYA ARASINDAKİ SİYASİ MÜNASEBETLERİN 550 NCİ YILDÖNÜMÜ DOLAYISİYLE VARŞOVA ÜNİVERSİTESİ TÜRK TARİHİ PROFESÖRÜ PROF. DR. JAN REYCHMAN DEĞERLİ BİR ETÜD NEŞRETMİŞTİR.

ALTI ASIRA YAKLAŞAN BİR MÜNASEBETLER DEVRESİNİN MERAKLI SAFHALARINI DA DERLİYEN BU İNCELEMEYİ SÜTUNLARIMIZA ALIYORUZ.

550 inci Yılında

Türk - Polonya Münasebetleri

BEŞ YÜZ ELLİ SENE

Bu yıl, Polonya ile Türkiye arasındaki diplomatik münasebetlerin kuruluşundan beri beş yüz elli sene geçmiş bulunmaktadır. Türkiye XV. yüzyıl başlangıcında Balkanlarda hayli genişleyip Avrupa'da ciddî sayılacak yeni bir siyasi unsur olmuştu. O zamanlar Türkiye ile Polonya hemhudut olmamakla beraber bu iki devletin Doğu Avrupa'da önemli mevki tutmaları dolayısiyle bazı müşterek menfaatleri belirmişti.

Polonya'nın en büyük tarihçisi olan Jan Dlugosz (XV. a.) Tarihinde 1414 yılında Polonya Kralı Wladyslaw Jagiello tarafından Türkiye Padişahı Birinci Mehmed'e Bursa'ya iki elçi gönderilmesinden bahseder. Elçilerin isimleri Gora'lı Skarbek ve Ermeni Gregor'dır. Bu elçiler, o zaman Orta Avrupadaki durum dolayısiyle ilk diplomatik münasebetleri kurdular. Ondan sonra 1440 yılında II. Murad'a iki elçi, Ostrorog'lu Dobrogost ve Gorka'lı Lukasz gönderilmiştir. Bu elçiler, daha önce Sultan II.

Türkiye ile 1414 de ilk diplomatik münasebetleri kuran Polonya Kralı Wladyslaw Jagiello.

Murad'ın bir dostluk teklifi ile Polonya'ya göndermiş olduğu bir elçi karşılığında Türkiye'ye geldiler. Bu elçilik hakkında bildiklerimiz az olmakla beraber, bu olay ilk münasebetlerin karşılıklı bir karakter taşıdığına ve dostluk teminatiyle Türk elçilerinin Lehistan'a gönderilmiş olduğuna delâlet eder. Bunu takiben Buğdan (Moldavya) ve Eflâk meselelerini halletmek maksadiyle Polonya Kralı Kazimierz Jagiellonczyk tarafından 1475'te Sultan II. Mehmed'e, Marcin Wrocomowski isimli bir elçi gönderilmiştir.

1489 yılında ise Türkiye'ye Mikolaj Firlej adında bir elçi gelmiştir. O zaman

Türkiye ile Polonya arasında yeni bir siyasi durum hasıl olmuştu: iki memleketin sınırları aşağı Dniestr nehri ve Karadeniz'e yakın Kili ve Akkerman şehirlerinin çevresinde birbiriyle birleşiyordu. Elçi Mikolaj Polonya Kralı Kazimierz Jagiellonczyk namına Sultan II. Bayezit ile bir ahitname imzaladı. Bu anlaşma Polonya Kralı Jan Olbarcht ve Aleksander zamanında yenilenmiştir.

XVI. asırda o zamana kadar sıkı olmıyan geçici Türk - Leh münasebetleri o zamanki Orta Avrupa'da mevcut kuvvetlerin muvazenesine bağlı olarak daha yakın, samimî ve devamlı bir mahiyet almağa başlar. Hem Polonya hem de Türkiye, Habsburg hanedanı vasıtasiyle yapılan Alman yayılışını durdurmak için aynı nisbette çaba göstermiştir. Her iki memleket, Alman yayılışına karşı Macaristanın özgürlüğünü korumak için gayret sarfetmişler, bu yüzden diplomatik münasebetleri daha canlı ve sıkı olmuştur. XVI. yüzyılın başında Türkiye'ye Wawrzyniec Fredro ve Jan Buczacki isimli yeni Leh elçileri gelip ahitnameyi tazelemişlerdir. Tarihçilere göre 1500 yılında iki memleket arasında aktedilmiş ahitname dolayısiyle Polonya Türkiye'yi resmen tanımış oluyordu. Bu tanıma bu suretle Fransa, Venedik, Nemçe İmparatorluğu ve İngiltere tarafından yapılan tanımalardan daha evvel vukubulmuştur.

1509 yılında yeni Polonya Kralı I. Zygmunt daha önce aktedilmiş olan dostluk anlaşmasını yenilemek üzere Radziejowice'li Jedrzej isimli bir elçiyi göndermiştir. Sultan II. Bayezit Leh tekliflerini kabul etmiş ve Polonya'ya evvelâ çavuş Szymon, ondan sonra İbrahim isimli elçileri gönderip bir sene için ahitnameyi aktetmiştir. 1509 - 1510 yıllarında Sultan Selim'e Andrzej Zakrewski isimli bir Leh elçisi gönderilmiştir ve karşılığında Polonya'ya da bir Türk elçisi gönderilmiştir. 1511'de Polonya Kralı Zygmunt'tan Sultan Bayezit'e 1512'de Janusz Swierczewski gelip ahitnameyi beş sene için uzatmıştır.

Ehemmiyetsiz birkaç elçilikten sonra Polonya Kralı I. Zygmunt 1524'te Sultan I. Süleyman'a, Tenczyn'li Jan başkanlığında büyük bir elçilik heyeti göndermiştir. Bu elçilik heyeti gene adı geçen anlaşmayı (ahitname) beş sene için uzatmıştır. 1530 yılında Polonya'ya (Kerdey) isimli bir Türk elçisi gelmiştir.

1531 yılında Polonya topraklarına giren Buğdan (Moldavya) voyvodasının (hospodar) orduları ile yapılan karşılaşmada Lehlilerin zafer kazandıkları hakkında haber vermek üzere Sultan I. Süleyman'a Leh elçisi Jakub Wiamowski gönderilmiştir. Polonya tarihçisi Bielski'ye göre (XVI a.) Sultan, Polonyalıların zaferini tebrik etmiş ve Türkiye'ye tâbi olan Buğdan voyvodasına Polonya ile barışı muhafaza etmesi ve topraklarına dokunmaması için emir vermiştir.

MACAR TAHTI MESELESİ

Türkiye ile Polonya arasında XVI. asrın başlangıcında diplomatik münasebetlerinin gelişmesine sebep olan siyasi hava ondan sonra da devam etmiştir. Hem Polonya hem de Türkiye dostane münasebetlerinin geliştirmesini isteyip, Habsburg hanedanına karşı Macar tahtına Jan Zapolya'nin geçmesini beraberce desteklemişlerdir. 1532 yılında I. Süleyman'a gönderilmiş olan bir Leh elçisi vasıtasiyle dostluk anlaşması tazelenmiş ve - gene çağdaş Marcin Bielski adlı tarihçiye göre - Türkiyenin Polonya'nın düşmanlarına karşı Polonya'yı ve Polonya'nın Türkiye'nin düşmanlarına karşı Türkiye'yi desteklemesi kararlaştırılmıştır. Böylece karşılıklı bir savunma anlaşması yapılmış oluyordu. Tür-

Sultan Üçüncü Murad tarafından Polonya Kralı Stefan Batory'ye 1577 tarihinde gönderilen dostluk nâmesindeki tuğra.

kiye bu anlaşmaya dikkatle riayet etmiştir. Sultan Süleyman, Buğdan voyvodası ve Kırım hanına, Polonya'ya karşı hiçbir düşmanca hareket yapmamalarını tenbih etmiştir. Bu anlaşma Leh elçisi Jan Ocieski vasıtasiyle 1535 yılında tekrar yenilenmiştir.

Türkiye ve Polonya yalnız kendilerine ait konular üzerinde değil, dış meselelerde de hemfikir idiler. Macar tahtına Jan Zapolya'yi ve onun Jan Zygmunt'u, Polonya Kralı I. Zygmunt ve II. Zygmunt August ile Türk Padişahı I. Süleyman ve II. Selim iktidarda bulundukları müddetçe desteklediler. İşte bu sebeple aralarında sık sık elçiler gidip geldi.

XVI. asrın yarısında Polonya Kralı Zygmunt August tarafından II. Süleyman'a, Andrzej Bzicki başkanlığında bir elçilik heyeti gitmiştir. Bu elçilik hakkında bildiklerimiz daha geniştir. Elçiliğin kâtibi olan Erazm Otwinowski bu misyon hakkında geniş bir rapor yazmıştır. Elçiliğe Otwinowski'den başka sekiz kişilik diplomatik grup ile bir Ermeni tercüman verilmiştir.

Elçilik kara yolu ile Kamaniça, Buğdan ve Balkanlardan İstanbul'a gelmiştir. O zamanlarda başkentte oturan devamlı elçilikler yoktu ve onların vazifesini muntazam fasılalarla giden elçilik heyetleri görürdü. O zamanki diplomasi âdetlerine göre gelen heyetin bütün masraflarını gittikleri devlet karşılardı. Elçiliğe uygun bir konak, ayrıca heyetin ihtiyaçlarını karşılayacak âlet ve edevat verilmekteydi. Polonya'ya gelen Türk elçilikleri o zamanki Polonya başkenti olan Krakovi'de kalmaktaydılar. Leh elçilikleri ise evvelâ Bursa'ya, ondan sonra Edirne ve İstanbul'a geliyorlardı. Türkiye'de elçiliklere verilen günlük ihtiyaca "tayin (tayinat-ı baha)" deniliyordu. İstanbul'a gelen yabancı elçiliklerin çoğu "Elçi Hanı" isimli bir yerde oturuyorlardı. Bu konak (han), Divanyolu üzerinde, Çemberlitaş yakınında idi. İstanbul'a gelen ilk Polonya elçileri herhalde bu handa oturmuş olsalar gerek. Yukarda bahsetmiş olduğumuz Andrzej Bzicki'nin elçiliği hakkında verilmiş olan raporda bu heyet için Süleymaniye çevresinde iki kervansarayın kiralandığı anlatılıyor. Aynı şekilde Türk elçilikleri, çok defa, seferlerinden dönüşlerinde "sefaretname" şeklinde raporlar bırakıyorlardı.

ÇAVUŞ AHMET'E KADAR

Polonya'ya gelen Türk elçileri, Sultanın tuğralı namelerini takdim ediyorlardı. Bu vesikaların çoğu bu zamana kadar Polonya arşivlerinde saklanmış olup Polonya ile Türkiye arasında çok canlı diplomatik münasebetleri ortaya koymaktadır. Bunlardan "ahitname" isimli rengârenk dostluk anlaşma dokümanları bilhassa güzel ve ilgi çekicidir.

Türk dokümanlarından başka Polonya arşivlerinde Polonya ile Türkiye'nin diplomatik münasebetlerine ait çeşitli izler vardır. Meselâ elçilere verilen talimatlar, fatura ve raporlar, Türk elçilerine ait masraf faturaları vs.

Önemleri nisbeten az olan birçok Leh elçilerinin gidiş gelişlerinden sonra 1564'te gene önemli bir elçilik heyeti gönderilmiştir. Polonya Kralı Zygmunt II. August'tan, Sultan I. Süleyman'a, Jerzy Jazlowiecki ve (1569'da) Türkiye tarafından Polonya'ya Türk elçisi olarak İbrahim Strasz gelmiştir. İbrahim Strasz aslen Polonyalı olup Türkiye'de Divan-ı Hümayunda tercüman ve hariciyeci olarak vazife görmüştür. Ayrıca Türkiye ile Polonya arasında bir yaklaşma için büyük gayret sarfetmiştir. Bu elçi daha evvel yürürlükte olan antlaşmayı daha da geliştirmiş, yalnız ortak bir müdafaa anlaşması değil, aynı zamanda ortak bir taarruz anlaşması teklifini Polonya Kralına getirmiştir.

Sultan I. Süleyman'ın ölümünden sonra II. Selim'e Piotr Zborowski isimli bir Leh elçisi gelmiştir. Bu elçi, 1567'den 1569'a kadar Türkiye'de kalmış ve Sultan tahtta bulunduğu müddetçe devam eden bir dostluk anlaşması yapmıştır. Dostluk namesinde Sultan Selim, münakaşalara girişilmemesi ve yalnız adalete uygun davranışlarda bulunulmasını tavsiye etmiştir. Bununla birlikte Polonya ile Türkiye arasında halledilecek meseleler, yeni elçiliklere ihtiyaç gösterdi. 1569 - 1570 ve 1572 - 1575 yıllarında Zygmunt August'tan evvelâ II.

Polonya Kralı İkinci August tarafından Türk elçisinin kabul merasimi.

Selim'e ve ondan sonra III. Murat'a, Andrzej Tarnowski isimli elçi gönderilmiştir. Polonya Kralı Zygmunt August'un ölümünden sonra (1572) Babıâli, yeni kralın seçimiyle yakından ilgilenip Habsburgların namzetini istememiştir. Bu konu ile ilgili talimatlarla 1575 yılında Polonya'ya Çavuş Ahmet isminde bir Türk elçisi gelmiştir. Kısa bir müddet zarfında Polonya âni seçimlere girmiştir, çünkü Henri Valois Polonya tahtından vazgeçerek Fransa'ya gitmişti. Bu olaylar üzerine Türkiye'den 1576 ve 1582 yıllarında gene Çavuş Ahmet; 1576, 1584 ve 1587 yıllarında Çavuş Mustafa ve 1587'de Çavuş Turgut gönderilmiştir. Polonya'dan, elçi ve büyükelçilerden başka haberciler ve arada gidip gelen kuryeler gönderilmiştir. Bunlardan biri 1572 ve 1587 yıllarında, şark dillerini iyice bilen, Krzysztof Dzierzek idi.

1578'de yeni Polonya Kralı Stefan Batory, III. Murad'a Jan Drohojowski isimli bir elçiyi göndermiştir. Ondan sonra III. Murad'ın oğlunun sünnet düğünü dolayısiyle davet edilmiş olan Kral Stefan Batory namına gelen büyükelçi Hieronim Filipowski, Kralın tebriklerini getirmiştir.

Polonyada XIX. asrın başlangıcında neşredilmiş olan ve Polonya ile Türkiye arasında dostane diplomatik münasebetleri güzel ifade eden ahitname 1578 yılında III. Murad'dan Kral Stefan Batory'ye gönderilmiş olan bir dostluk namesidir.

Lehistan'da XIX. yüzyıl başlarında yayınlanmış olan bu namede, halledilecek Buğdan meselesi yanında iki memleket arasında iyi komşuluk münasebetlerini muhafaza etmek isteği gayet açık şekilde görülmektedir.

XVI. asrın sonunda Polonya'dan Türkiye'ye büyük bir diplomat olan Jan Zamoyski gelmiştir. Bu devirde iki memleketin diplomatik münasebetlerinde yeni bir usul çıkmıştır. Bu usule göre gelen diplomatlar hediyeler getiriyorlardı. Böylece J. Zamoyski, III. Murad'a hediye olarak zengin kakım kürkleri getirmiştir. Aynı şekilde 1587 ve 1591 yıllarında İstanbul'a gidecek olan Krzysztof Dzierzek'e de çeşitli zengin hediyeler verilmiştir.

XVII. asrın başlangıcında, Orta Avrupa, Balkan, Buğdan ve Eflâk ile ilgili münasebetlerin barış yolu ile halledilmesi esas teşkil etmiştir. Bu zamanda Polonya Kralı olan III. Zygmunt'tan III. Mehmed'e, Krzystof Kochanowski, ondan sonra I. Ahmed'e, Stanislaw Stadnicki, Mikolaj Danilowicz, Jerzy Molich, Samuel Targowski, Jan Kochanowski, Piotr Ozga gibi elçiler gönderilmiştir.

HOTİN PAKTININ İMZASI

XVII. asrın başlangıcında, bir harbden sonra, 1621'de Hotin kalesinde Polonya tarafından Stanislaw Zurawinski

ve Jakub Sobieski ve Türkiye tarafından Sadrazam Dilâver Paşa arasında "Hotin Paktı" ismi altında, uzun zaman münasebetlerimizi tanzim eden bir usul ve dostluk anlaşması aktedilmiştir. Anlaşmanın metninden anlaşıldığına göre bu anlaşma "Yüksek Osmanlı Hanedanı ile Yüksek Polonya Kralı arasında çok eski ve yıllar boyunca bozulmamış bir dostluğun kuvvetlendirilmesi için aktedilmiştir". Anlaşmaya göre, Kırım, Ukrayna, Buğdan ve başka çeşitli hudut meselelerinde iki memleket birbirine danışacaktır. Bu maksatla "aktedilmiş olan anlaşmasının daha iyi sağlanması için" Sultan'a, Polonya Kralından büyük bir elçilik heyeti gönderilecekti. Ancak daha önce bu elçiliğin hazırlanması için Türkiye'ye bir haberci gönderilmesi lâzımdı. Bu görev Kralın sekreteri Stanislaw Suliszewski'ye verilmiştir. Büyükelçilik ileri gelenlerinden birinin, Kont Kryzysztof Zbaraki'nin başkanlığında bir heyet 1622 - 1624 yıllarında Türkiye'ye gitmiştir. Elçilik çok kalabalık ve gösterişli idi. Elçilik mensupları arasında Kuszewicz ve Twardowski adlı iki özel sekreter de vardı. Bunlar bütün gördüklerini sefaretnamelerinde yazmışlardır. Sefaretnameler daha sonra neşredilmiştir.

Bu sefaretnamelerinden istifade ederek o zamanın elçilerinin kabul ve protokol esaslarını öğreniyoruz. Elçilik bir hazırlık devresinden sonra bir resmi geçit töreniyle İstanbul'a girer ve daha evvel hazırlanmış bir ikametgâhda yerleştirilirdi. Zbaraski'nin sekreterine göre elçiyi "muhteşem bir saray", hizmetçi ve maiyetine ise ayrı bir kervansaray tahsis edilirdi. Elçi evvelâ Sadrazam, sonra Padişah tarafından kabul edilirdi. Kabul esnasında Padişaha, Kralın namesi teslim edilirdi. Padişahın kalem dairesinde bu name tercüman tarafından çevirilirdi. Memleketine dönmeden evvel elçi, çeşitli hediyeler dağıtıp veda ziyareti yapardı.

Yeni Polonya Kralı IV. Wladyslaw, Lwow şehrinin en ileri gelenlerinden Czyzkow'lu Aleksander Trzebienski isimli bir elçiyi IV. Murad'a göndermiştir (1633 - 1634). Türk tarihçisi Naima'ya göre elçi, Bizans zamanından kalan Tekfur Sarayına yerleştirilmiştir.

Aynı tarihlerde Polonya'ya gönderilmiş olan Türk elçiler hakkında biraz bilgimiz vardır. 1634'te Şahin Ağa, 1640'ta ise Mustafa isimli elçiler Polanyaya varmışlardır. Türkiye'de Leh elçileri gibi Polonya'ya gelen Türk elçileri de bir resmi geçit töreniyle başkente girmekteydiler. Böyle geçitler için hususi, Kral ahırından gönderilmiş olan atlar kullanılmıştır. Sefaretin sekreteri ilerde yürümekte olup, kıymetli bir ipekle sarılmış olan mektup ve dokümanları taşımaktaydı. Yukarda söylediğimiz gibi Polonya arşivlerinde çok süslü, bazıları birkaç metre uzunluktaki Türk Sultanlarının nameleri itina ile muhafaza edilmiştir.

Aynı devirde Türkiye'ye Jerzy Kruszynski ve Wojciech Miaskowski isimli elçiler ve Kralın sekreteri Zebrowski isimli bir haberci gönderilmiştir. 1643 yılında IV. Wladyslaw'tan Sultan İbrahim'e ve 1654'te yeni Polonya Kralı Jan Kazimierz'ten IV. Mehmed'e, Bieganow Ski isimli bir elçi iki defa gönderilmiştir. O zamanki kaynaklara göre bu elçi Kefeli mahallesinde bulunan ve geleneğe göre yüksek rütbeli yabancı elçilere verilen Buğdan sarayına yerleştirilmiştir. Bieganowski büyük bir törenle Sadrıazam ve ondan sonra Padişah tarafından kabul edilmiştir. Elçiye resmi kabul için o zamanki usullere göre merasimle bir kaftan verilmiştir. Biegonowski'nin çok kalabalık maiyetine Polonya'nın tanınmış ailelerinin gençleri de katılmıştı.

Bieganowski vazifesini iyi yapmış, barış ve iyi komşuluk münasebetlerini muhafaza etmiş, ortak düşmanların menfaatlerine fırsat vermemek için Orta ve Doğu Avrupa'da hem Türkiye, hem de Polonya için ihtilâfa sebebiyet veren her türlü hallerden kaçınmasını bilmiştir. Her iki memleket barış ve kuvvetlerin fazla büyümemesi için birlikte çaba göstermişlerdir. Bu zamanda, yani XVII. asrın yarısında, iki memleket arasındaki münasebetlerde yeni unsurlar ortaya çıkıyor. Orta ve Balkan memleketleri meselelerine başka bir devletin karışmaması isteğinde bulunarak, Türkiye; İsveç'in Doğu Avrupa'da-

Kuyruğumuzdaki Kliše

MEHMET I. (Çelebi Sultan)

Osmanlı hükümdarlarının beşincisidir. Yıldırım Bayazıd'ın altı oğlundan birisi olup annesi Germiyan Oğullarından Süleyman Şahın kızı Devlet Hatundur. Babası Ankara savaşında Timürleng'e esir düştüğü zaman (1402) Çelebi Mehmed de henüz onbeş yaşında bir delikanlı idi. Muharebe meydanında yiğitçe dövüşmüş, ordumuz mağlûp olunca, lalası Bayazıd Paşa onu sapa yollardan geçirterek Amasya'ya getirtmiş, hocası Sofu Bayazıd Efendinin mânevî nüfuzu ile O dağılmış Osmanlı ülkesinde devlet vahdetini kurmuş, diğer kardeşlerini savaşlarda yenmiş, 1413 de rakibsiz olarak Osmanlı tahtına geçmişti. Bu dağılma devrinden devleti yeniden sağlam temeller üzerine yükselttiği için kendisine (müessis-i sâni = ikinci kurucu) *adı verilir.*

Sağlam yapılı, pehlivan gösterişli, zeki, cesur, bilgili idi. Adaleti ve hakkı severdi. On dokuz senelik saltanatı sayısız karışıklıklar içinde geçti. Karamanoğullarının, Cüneyd Beyin, yer yer iç ayaklanmaların ve bilhassa yeni bir mezheb kurmaya kalkışan Şeyh Bedrettin gailelerinin tasfiyesinde şahsiyetinin büyük tesiri oldu.

Anadoluda vahdeti kurduktan sonra Eflâk ve Macaristan içlerine de iki sefer yaptı. Devletin Avrupa topraklarında yine kudretle meydana çıkmasını temin etti. Polonya ile ilk münasebetlerimiz zamanında kuruldu.

Henüz 34 yaşında iken attan düşerek belkemiği zedelendi, felc oldu. Bu hâliyle Bizans üzerine sefer yapma hazırlıklarına devam etti. Hastalığı arttı ve 1421 de Edirnede öldü. Oğlu Şehzade Murad gelinciye kadar öldüğü Yeniçerilerden saklandı. Hattâ Padişahlarının ölümünden şüphe eden askere onun hayatta olduğu zannını vermek için loşca bir odada tahta oturtularak gösterildi ve arkasına gizlenen bir saray cücesi, baş ve kollarını hareket ettirerek, şehzadenin Edirneye gelmesi için zaman kazanıldı.

Cenazesi Bursaya götürülüp yaptırdığı Yeşil Cami'in karşısındaki nefis türbesine gömüldü.

* * *

ki rolünün büyümesini ve istilâlarını büyük bir telâşla gözetlemiştir. İşte bu yüzden Türkiye, Erdel Hükümdarı Jerzy Rakoçi'nin büyümesini samimiyetle karşılamamıştır. Bu gibi cereyanlar XVII. asrın yarısında Türkiye ile Polonya arasında diplomatik münasebetlerin canlanmasına ve iki memleketin yaklaşmasına sebep oldu. İsveç istilâsı sırasında Türkiye, Polonya'yı açıkça tutmaktaydı. Erdel Hükümdarı olan Rakoçi'nin İsveçlilerle müttefik olarak Polonya topraklarını istilâ etmesi üzerine Türkiye bu istilâya müdahale etmiştir. Rakoçi, Türkiye'ye tabi olduğundan Türkiye tarafından tahtından indirilmiştir ve Babıâli, Kırım Hanına bir emir göndererek Erdel'in tahrip edilmesini istemiştir.

Orta Avrupa ve Polonya'da bu ihtilâflar bittikten sonra Polonya'dan 1667 yılında Türkiye'ye haberci olarak Jerzy Godlewski gönderilmiştir. Haberci, gelecek olan büyükelçilik heyeti için gerekli hazırlıkları yapmış ve Polonya'ya dönerken Sadrazam Mustafa Paşa'nın mektuplarını Polonya Kralına, Şansölye'ye ve Hetman'a götürmüştür. Bu mektuplarda Türkiye'nin Polonya ile daima sulhu muhafaza isteğinden bahsedilir. **(Sonu gelecek sayıda)**

Ey Türk Uyan!

1945 de, kadın, çocuk, erkek, genç, ihtiyar 7000 Kuzey Kafkaslı Türk, İngiliz makamları tarafından Stalin'in haydutlarına teslim edildi.

Avusturya'da Ober Drauburg bölgesinde, Kızıl'lara teslim edilen bu 7.000 Kafkas Müslüman Türk'ü, işkence ile öldürülmemek için çoluk çocuklarıyla Drau nehrine atladılar, intihar ettiler...

Merkezi, Almanyada Münihte olan İSLÂM birliği, insanlık ve bilhassa İngiltere devleti ve İngiliz milleti için yüz karası olan facianın cereyan ettiği yere bir kitâbecik koymuştur.

BATI MEDENİYETİ'nin alıştığı ve garipsemediği Türk ve Müslüman avı'nın bu en yeni örneğine ait, Almanya'dan bize gelen haberin, üstad Mehmet Ali Kâğıtçı'nın himmet ve lutfuyla türkçesini sizlere iletirken yine de bağırmamak elden gelmiyor: EY TÜRK UYAN!..

Bir insanlık faciasının yirminci yıldönümü

7.000 Kuzey Kafkasyalı Türk'ü İngilizler, Ruslara nasıl öldürtmüşlerdi ?

MEÇHUL YOLCULUK

Bu senenin 28 Mayısında (yani 28 Mayıs 1965) Münih (Landsbergerstrasse 13) deki "İslâm" dinî birliği ibâdethânesinde (camiinde) 1945 Mayısı sonunda, Avusturyadaki İngiliz işgâl kuvvetleri yetkilileri tarafından Sovyet makamlarına teslim edilmiş bulunan, Kuzey Kafkasyalı mülteciler için duâ edilmiştir. (Fatiha ithâf edilmiş, Kur'ân-ı Kerim ve Mevlid-i şerif okunmuştur).

Mezkûr sivil mülteci grupu — ki mevcutları 7000 kişiden fazla idi — 1943 bidâyetinde, ric'at eden Alman kıt'aları ile birlikte, şimâli Kafkasya'dan ayrılmışlardı.

Almanların işgalinde bulunan bölgeler sâkinleri, ric'at kararını erken bilseydiler, mültecilerin (muhâcirlerin) sayısı daha da fazla olur idi.

Şiddetli kış'ta, meçhûl bir diyâra göç etmenin tehlikelerini bilmelerine rağmen âileleri, kundaktaki çocuklarından mecâlsiz ihtiyarlarına kadar, hep birlikte hicret ediyorlardı. Zirâ Sovyet idâresi altında kalmak, meçhûl yolculuğa yönelmekten çok daha müthiş görünüyordu onlara..

Uzun ve pek meşakkatli bir yolculuktan sonra mezkûr mülteci kafileleri, 1944 sonlarında kuzey İtalya'nın Paluzza bölgesine ulaşmışlar ve orada, Alman makamlarınca, dağ köylerine yerleştirilmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesinden önce de Avusturya'nın Karnten bölgesinde Ober Drauburg çevresine nakledilmişler, Drau vâdisine yerleştirilmişlerdi. Mülteciler tarafından Drau nehri sâhili boyunca kurulan çadırlar, Irschen köyünden Delach'a kadar devam ediyor-

İSTİKLÂL İÇİN **Almanlar, İkinci Dünya Harbinde Kızıl Moskoflara saldırınca, bu savaş, Moskofların esareti altında inliyen ve altmış milyonu aşan Türkler için büyük bir ümid olmuş, Almanların kurtardığı her beldedeki Türkler, büyük bir şevkle silâha sarılmışlardı. Bir çokları da, kurtuluşu daha emin şartlar içinde gerçekleştirmiye yardım için Avrupa savaş sahnesine gelmişlerdi. Klişemiz, İkinci Dünya Savaşında ülkelerinin hürriyet ve istiklâli için çarpışan Ana-Vatan Türk askerlerinden bir grubu gösteriyor.**

du. Burada yaşamaya çalışırlarken, Avusturya'nın bu bölgesini işgal eden 8 nci İngiliz ordusunun eline düştüler.

SAHTE DOSTLUK

İngilizler kendilerine dostluk gösteriyorlar, pek iyi muamele ediyorlardı. 3 hafta zarfında her türlü ihtiyaçları te'min edilirken Londra'da Bakanlık bürosunda, bu zavallı 7000 kişinin feci' akibeti soğukkanlılıkla karara bağlanıyordu.

Bu, facialar doğuracak kararı, Mülteciler aslâ ummuyorlardı... Zirâ İngiliz askerî memurları kendilerine dostluk gösteriyorlar, her türlü arzu ve ihtiyaçları ile alâkadar oluyorlardı, hiçbir yardımı esirgemiyorlardı..

Mültecilerin pek çoğu bu iyi muamelelerden, dostluk tezahürlerinden cesaret alarak, Türkiye'ye, dindaşlarının diyârına ulaşmak; Kafkasya'da nesiller boyunca devam edegelen mücadelelerden kaçıp Türkiye'ye sığınmış bulunan hemşehrileri gibi Türkiye'de hürriyet içinde yaşamak imkânına kavuşabileceklerine inanmışlar idi..

Müthiş hayâl kırıklığına 28 Mayıs 1945 günü uğradılar. Londra'nın kararı gelmişti: Mülteciler, Sovyet makamlarına teslim edileceklerdi.

Bu gayr-ı insânî kararın tatbiki için, Kuzey Kafkasya'lı mülteciler İngiliz tanklarının tehdidi altında Dellach cıvârına toplandı ve kendilerine, aslî vatanlarına dönmeleri lüzumu tebliğ olundu. Bunun manâsını hepsi biliyorlardı: Ya kurşuna dizilecekler veyahut da Stalin' in esir kamplarında senelerce sürüneceklerdi, Feci' akibetlere mahkûm edilen mültecilerin ümitsizliği müthiş idi, tasvir edilemiyecek kadar dehşet verici idi. Günlerce süren geri verme, Çeka mensuplarına teslim muameleleri sırasında, Drau nehri sâhillerinde tüyler ürpertici, fecî' sahneler meydana gelmiş bulunmaktadır.

GÖRENLERİN ANLATTIKLARI

Bir kaç sene sonra, Drau sahillerindeki feci' sahneleri gözleri ile görmüş olan, köylülerden Martin Nagele dramı şöyle anlatmıştır: *"Gördüklerim müthiş idi. Kadınlar ağlaşıyorlar ve duâ ediyor-*

lardı ki, onları teslim etmesinler. Niyazlarının semeresiz kaldığını gördükten sonra da bir çokları, çocuklarıyla berâber Drau nehrine atladılar."

Bir başka görgü şâhidi olan madam Maria Tiffing, benzer sahneler anlatmıştır: *"Bütün bir âilenin Drau sularında gark oluşunu aslâ unutamıyacağım. Anne, çocuklarından birini sırtına bağlamıştı, diğer iki yavrusunu da ellerinden tutmuş idi. En küçükleri olan son çocukları da babasının kucağında idi. Bütün bu âile avaz avaz bağırarak Drau'ın girdaplı akıntısına atladılar."*

Bu feci' teslim olayının yıldönümünde "İslâm" birliği her sene dinî merâsim tertiplemektedir. Drau faciasının 20. yıl dönümü dolayısiyle bu seneki merâsime daha fazla dindâşlar katılmışlardır. Merâsimden sonra, 'İslâm" birliği Başkanı İbrahim Efendi Gacaoğlu tarafından kısa bir konuşma yapılmıştır. İbrahim Efendi hitâbesinde bilhassa şunları söylemiştir:

"İkinci Dünya Savaşı sırasında milletlerimizin verdiği kurbanları, ağlayarak anarken harp âfetinin diğer milletlerde açtığı onulmaz, derin yaraları da unutmamalıyız. Şehid kardeşlerimizi ve hemşirelerimizi rahmetle yâd ederken bu uzun ve kanlı savaşın bütün kurbanlarını da düşünüyoruz."

"İSLÂM" birliği tarafından 1960 yılında, feci' teslim olayının cereyan etmiş bulunduğu Irschen köyü civarında,

Bugün de, Türk Ana-Vatanının Hürriyet ve İstiklâli için hayatlarını vakfetmiş vatanseverler vardır: Veli Kayyum Han, refikası ve Kurt Tarık Özhan.

Bizdeki Yüz karası

Bu insanlık faciasının bir başka sahnesi, bizim yurdumuzda cereyan etmiştir. Aynı yıllarda!..

Alman kuvvetleri, Rusyaya girdikleri zaman Moskof esareti altında inleyen Ana-Vatan Türklüğü, haysiyet ve hürriyetini kurtarabilme ümit ve cehdiyle silâha sarılmıştı. Bu, en meşrû bir haktır. Çarlık ve onu takip eden kızıl zulmü altında ezilmekten kurtulabilmiş kuvvetlerini şahlandırarak bir ümitle mücadeleye giriştiler : Neticede Alman kuvvetleri geri çekilirken bu bahtsız insanlar kaderleriyle başbaşa kaldılar. Bir kısmı, ırk ve din kardeşi Türkiye Cumhuriyeti hudutlarına sığındı. Akıl, vicdan, ahlâk, hattâ milletlerarası hukuk kaideleri bu siyasî mültecilerin bizde yaşama imkânı bulmalarını emrediyordu. Ne yazık ki, netice böyle olmamıştır: Büyük kısmı, Kafkasya ve Kırımın en âsil, en ünlü ailelerin aydın çocukları olan bu kafile, elleri kolları bağlı Kars'ta Moskoflara teslim edilmiş ve Kızıllar, Serder Âbât barajının öte yakasında bu çaresiz insanları, bizim delegelerimizin göz leri önünde toptan kurşuna dizdirmişlerdir.

O gün bugün bu yüz karasının üzerinde bir utanç perdesi gerilidir ve hiç bir cesaretli el, bu hazin perdeyi kaldırıp korkak ve adî suçlularını bir vicdan mahkemesine tevdi etmemiştir.

* * *

Otomobil yolu (Autobahn) yakınında mütevazı bir âbide yapılmıştır. Âbidenin üzerinde, almanca olarak, şu satırlar okunmaktadır:

"28 Mayıs 1945 günü, kadınları ve çocukları ile birlikte, 7000 Kuzey Kafkasyalı burada Sovyet makamlarına teslim edildiler ve böylece İslâmiyete sadakatlerinin ve Kafkasya'nın Millî kurtuluşuna inançlarının kurbanı oldular."

Namık Kemal'in Oğlu Ali Ekrem'in ve Torunu Cezmi'nin Neşredilmemiş Mektupları

* * *

Edebiyat tarihimizde büyük yeri olan Namık Kemal'in torunu ve oğlu Ali Ekrem'in oğlu Cezmi, bedbaht bir çocuk olarak hayatını yaşamış, babasının bütün gayretlerine rağmen yetişememiş ve intihar etmiştir. İlk defa neşrettiğimiz bu mektupların edebiyat tarihimiz için bir vesika olacağına kaniiz.

* * *

Yazan :

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

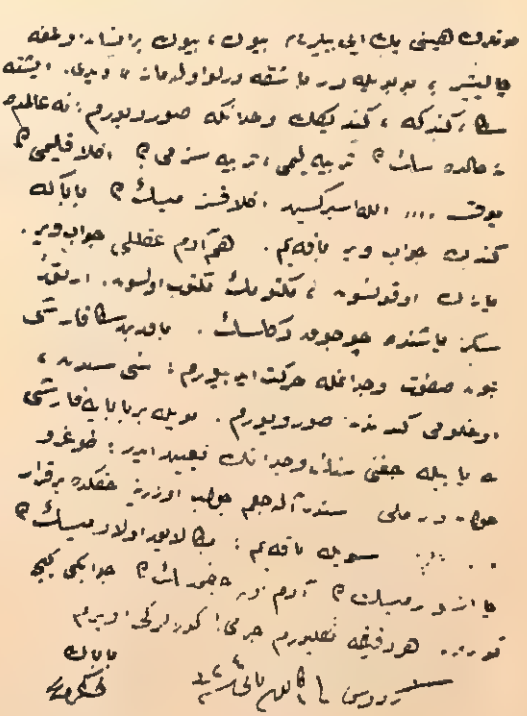

Ali Ekrem'in oğlu Cezmi'ye yazdığı mektubun son sahifesi.

DAĞILAN BÜYÜK AİLE

Namık Kemal'in torunu Cezmi, adını dedesinin "Cezmi" isimli eserinden almıştı. Cezmi, babası Ali Ekrem Bolayır tarafından o kadar çok sevilen çocuktu ki... Her baba evlâdını sever, fakat Ali Ekrem evlâdını, dedesine lâyık bir olgunlukta yetiştirmek istiyordu ve bunun için de hiç bir fedakârlıktan çekinmiyordu.

O'nu Avrupalarda okuttu. Büyük masraflar yaptı. Okurken daima takip etti.

Cezmi çok güzel fransızca öğrendi, müzik tahsil etti. Genç yaşında, belki de hassas bir babanın evlâdından hiçbirşey eksik etmemesinin verdiği şımarıklılıkla eğlence ve sefahatin en göz alıcılarını yaptı. Ve en nihayet, *Büyük Ümit*, İstanbul'da âşık olduğu bir Rum kızına telefonda kemanından yanık aşk nâğmeleri dinlettikten sonra tabancasını beynine sıkarak intihar etti.

Cezmi'nin babasına, annesine ve babasının kendisine yazdığı mektuplar şimdi benim arşivimde. Namık Kemal ailesi nasıl dağılmış ki, bu mektuplar birgün kimbilir kimin eli ile satışa çıkarılmış ve tesadüf bunları benim elime geçirmiştir.

Bu mektupların hiç şüphe yok ki, edebiyat tarihinde yeri olacaktır.

ALİ EKREM BEYİN CEZMİYE SESLENİŞİ

Okuyalım :

İki Gözüm Cezmi,

Senin kadar sevimli, tatlı bir mektubun geldi. Nekadar memnun oldum, sevindim, sana anlatmak kabil değildir ki? Ne söyleyeyim de yüreğimin hislerine lâyık olsun? Dünyada sizin için, hele en ziyade senin için yaşadığımı, o küçük kalbinle sen belki herkesden iyi anlarsın, bilirsin oğlum. Sen sınıfının birinci-

si isen, işte ben de memleketin birincisiyim: Kudüs'e babandan daha iyi bir mutasarrıf gelmemiştir.

Cezmi, babanın rahatı, saadeti, iftiharı hep memleketin hizmeti ile hasıl olmuştur. Burada nasıl yaşadığımı bilirsin değil mi? İşte hep o hayat, günden güne daha çok çalışmak şartıyla o heyecanlı hayat devam ediyor. Sen nasıl sınıfının birinciliğini kaçırmamak için uğraşıyorsan, işte ben de Kudüs'de, İstanbul'da kazandığım şöhreti kaybetmemek için öyle çalışıyorum. Benim bu tahammülfersa (tahammül edilmez) hayat içinde yegâne medarı istinadım (dayanağım), sebebi kuvvet ve kudretim sensin.

Cezmi, bir kere bütün o âzim mesafatı kat'ederek, dağları, denizleri aşarak hayalimle bir saniye içinde Kadıköyü, mektebini, o mektebin içinde seni gördüm mü, gayretim, kuvvetim yüz misline çıkıveriyor. Nasıl ki, sen de güç derslerinde, başının sıkıldığı zamanlarda beni düşünüyorsundur. İkimizin arasında, ikimizi de seyrederken, yalnız bırakmayan bir kuvvet var: Büyük baban Kemal'in Bolayır'daki mezarı.

Bolayır, Gelibolu'nun yanıbaşında, İstanbul'a on iki saat mesafededir. Büyük baban işte orada medfundur (gömülüdür). İşte onun ruhu hem sana, hem bana bakıp duruyor. İkimiz de kendisine lâyık evlât olmalıyız Cezmi. Şimdilik ikimiz de büyük babanın oğulları olmaya şayanız. Bundan sonra şimdi bulunduğumuz mertebeden düşmeyeceğimizi senin o büyük vicdanından, o parlak fikrinden ümit ederim. Sıhhatine, gayretine, terbiyene, insanlığına dair gerek senin kendinden, gerek başka taraftan aldığım haberler beni fevkalâde mesrur ediyor, iftiharlara gark ediyor. Aferin, aferin Cezmiciğim.

Beni göreceğin geldiğinden bahsediyorsun. Ya benim seni nekadar göreceğim geldi bilsen! Fakat Cezmi ayrılık, uzaklık, mahrumiyet bir maksat takip eden yüreklere karşı nedir? Hiç. Senin ulvî bir maksadın var: Büyük adam olacaksın. "Kemal Beyin hafîdi" *(torunu) ile bütün Osmanlılar iftihar edecek, şöhret, iktidar ve namus ve himmetin dünyalara şayi olacak. Nerede namını zikretseler, vicdanlardan gelen hürmet hisleri çehrelerde parlayacak. Sen, beş on sene sonra bu memleketin her tarafında daima muhabbetlere, ihtiramlara mazhar olacak, güneşin yıldızlar arasında dolaştığı gibi, meşrû ve mergup bir hissi gurur ile dolaşacaksın. Seni takdir eden, sana tahsinhan (öven) efrad-ı milletin birincisi de baban olacak. Bak takip etmekte olduğun maksut ne kadar âli (yüksek).. Sen öyle herkes gibi çocuk değilsin: Bu milletin nur-u ayni (göz nuru), bu vatanın medar-ı mübahatısın (övünüleceği).*

Ah bir kere büyüsen, bıyıklarını eline alsan, dünyayı biraz daha iyi anlasan, babanın yüreğini biraz daha çok ta'mik edebilsen (derinliğini görebilsen)! Sen yaşından büyüksün ya, birçok çocukların anlayamıyacağı sözleri sen anlarsın ya, gene ben seni çabuk, pek çabuk büyümüş görmek istiyorum. Nasihat defterini her zaman okumakta oluşuna bilsen nekadar sevindim. O defter senin refik-i hayatındır (hayat arkadaşındır). Oğlum, gelecek sene kıymetini daha çok bileceksin. Gelecek sene der demez senin buraya geleceğin zamanın artık hayli takarrüp ettiği (yaklaştığı) hatırıma geldi. Öyle ya: Mayısa beş ay kaldı; anneni, kardeşlerini Mayısta İstanbul'a göndereceğim, sen de Temmuzda onlarla beraber Kudüs'e geleceksin. Aman ne saadet, ne bahtiyarlık! Acaba o zamana kadar bıyıkların tüyleri olsun başlayacak mı? Belki buraya geldiğin zaman çehrende bir tagayyür (değişiklik) bulamayacağım, fakat fikrin, malûmatın, terbiyen, hasılı her halin pek ziyade iyileşmiş olacak. Artık sana Kudüs'te ne eğlenceler hazırlamalı, seni nasıl memnun etmeli bilmem ki? "— Ben Kudüs'e eğlenmeye gelmiyorum, seni görmeye geliyorum baba" *dersen onda da hakkın var. Hele bakalım o zaman gelsin de düşünürüz. Bu mektubumun kâğıdı pek güzeldir Cezmi, güneşe tutarsan çiçeklerini görürsün. Her zaman sana mektup yazamıyorum amma yazdığım zaman da koca bir risale oluyor. Kulağını alıştırmak için bazı Arabî, Farisî kelimeler kullandım, bunların mânalarını sorup öğrenmelisin. Hocan Enver Beye tarafımdan arzı hürmet et. Bir de Cezmiciğim, ne yaparsan yap, sakın kemanına çalışmamazlık etme, beni*

memnun etmelisin. Dayına yazdım, keman derslerini yoluna koyacaktır.

Biz şimdi Yafa'dayız. Havalar pek güzel, annen, kardeşlerin hep iyidirler. Birçok gezip eğleniyorlar. Beraetçik pek nahif, pek eğlenceli bir kız oldu. Momol Popol da tuhaflıkta küçük kardeşinden geri kalmıyor, belki daha tuhaf bir kız. Masume fransızcasını hayli ilerletti, her gün menülerimizi yazıyor. Türkçesine de Kudüs'e avdetimizde iyice başlayacağız. Sana başka ne diyeyim Cezmiciğim, gözlerini, yanaklarını öperim evlâdım.

Baban
Ali Ekrem

"KEMAL AİLESİNE LÂYIK EVLÂT OL!"

Ali Ekrem'in bu mektubu, anlaşıldığı gibi Cezmi Kadıköyünde Fransız Mektebinde okurken yazılmıştır. Şimdi, bir sene sonra yazdığı bir mektubunu okuyalım.

Cezmi,

Birinci mektubuma hâlâ cevap yazmadın. Vakıa bu mektubumu okuduğun zaman ağlamışsın; fakat oğlum gözü sulu olmak başka! Vakıa büyük baban bir (okunamadı) gönderdi, fakat marifet bunu herzaman almaktır.

Aklını başına topla Cezmi, çalışmazsan, adam olmazsan hem kendini, hem de bizi mahvedersin. Babanın sana emirleri şunlardır: Evvela İsak edepsizinin namussuz oğlu Niko ile hiç görüşmeyeceksin. Bu alçak Niko'ya bir kere selâm verdiğini haber alırsam, vallah sana pek fena muamele ederim!

Saniyen her ay tam numara almaya son derece gayret edeceksin. Derslerinden numaran kırılsa okadar müteessir olmam, yani teessürüm ahlâk ve terbiye bahisleri kadar şedit olamaz. Fakat ahlâktan, terbiyeden numaran kırılırsa ben de bundan sonra yapacağımı bilirim. Her ay numaralarını bana göndereceklerdir.

Salisen (üçüncü)ayda bir kere mektebinden çıktığın zaman hiç bir yere uğramayacaksın, kimse ile görüşmeyeceksin anlıyor musun? Ümit ediyorum ki, emirlerimi harfiyen tutarsan gene adamlık yoluna gelirsin. Hem bu ümidim pek çoktur. Eski hallerini bırakmaya başladığını her taraftan yazıyorlar. İnşallah

Cezmi'nin çocukluk resmi.

insancasına çalışırsın, Kemal'e (Namık Kemal'e) lâyık evlât olursun. Bak: Muvaffak (Muvaffak Menemencioğlu), Numan (Menemencioğlu) Avrupa'ya gittiler, tahsillerini bitirecekler. Sen çalışmazsan, mektepten parlak imtihan vererek çıkmazsan Avrupa'ya nasıl gideceksin? Ben burada senin için, en ziyade seni insan etmek için gece gündüz çalışayım da sen kendin için çalışma! Buna vicdanın razı olmayacaktır. Elbette, elbette gayet ahlâklı, terbiyeli, çalışkan bir çocuk olacaksın! Olmazsan baban da yapacağını bilir. Babanın şakası olmadığını hatırdan çıkarmamışsındır. Gözlerim sana dikildi, hergün her dakika ne yapıyorsan görüp anlıyorum. Bunu, hele adam olmazsan elimden hiç kurtulamayacağını iyice bil de artık ona göre kendini topla! Mektubuma hemen cevap yaz bakayım. Teminat bekliyorum, senden söz istiyorum. 17 Kânunusani, 1324

Baban
Ali Ekrem

"SÖYLE BAKAYIM: BANA LÂYIK EVLÂD MISIN?"

Gene Ali Ekrem'den oğlu Cezmiye bir mektup:

Oğlum Cezmi,

Ne oluyorsun? Nereye gidiyorsun? Lâyıkı ile anlıyamıyorum. Kendinin güya biraz daha iyi çalıştığını haber veriyorsun... Fakat hakkında her taraftan o kadar da iyi müjdeler alamıyorum. Geçen sene İstanbul'dan herkesten kendim sormadan bile Cezmi fevkalâde çalışıyor, Cezmi pek iyi gidiyor, haberleri Kudüs'e gelir, beni saadetler, iftiharlar içinde bırakırdı. Bu sene her taraftan soruyorum, aldığım cevapları bir araya getirip düşününce çıkan netice bu oluyor: "Zararsız". Demek oğlum sen nihayet zararsız bir çocuksun öyle mi? Bu zararsızlık da yalnız çalışmak için olacak. Ahlâkın nasıldır? Terbiyen ne derecede? Ahlâk dersten çok ehemmiyetlidir. Halbuki senin ahlâkına kimse, ama kimse hüsnü şahadet edemiyor: Kime sorarsam terbiyen, ahlâkın hakkında "zararsız" cevabını bile alamıyorum. Kimi yaramazlık ediyor diyor, kimi bazı münasebetsiz şeyler yaptı ama şimdi vaz geçti cevabını veriyor... Bunlar ne demek Cezmi? Ben artık pek ziyade merak etmeye başladım. Bir taraftan düşünüyorum: Cezmi, o benim büyük yürekli oğlum; Cezmi, o bir şiir okurken gözleri dolan, büyük, temiz, güzel şeyleri canının içinden seven çocuk, terbiyesinde, ahlâkında kusurlar gösterecek? Büyük babasını, babasının namlarını lekeleyecek şeyler yapacak ha? Kâbil değil, hiç bir vakit Cezmi terbiyesiz, hele ahlâksız olamaz, diyorum. Bir taraftan senin hakkında İstanbul'da hiç kimsenin öyle fevkalâde denilecek müjdeler vermediğine bakıyorum da yüreğim sızlıyor, kanlar ağlamaya başlıyorum. Büyük babandan, Meko Beyden, mektepten senin hallerini sual edip açık cevap isteyecektim; Cezmi ne oluyor? İyi mi gidiyor? Fena mı gidiyor? Kendisi ile iftihar mı etmek lâzım? Yoksa dünyada böyle bir oğlum bulunduğu için kederimden ölmek mi lâzım? Diyecektim... Hattâ böyle bir çok mektuplar yazdım. Sonra hepsini yırttım. Yüreğimde birinci ses galebe etti Cezmi: Vicdanım bana "kaabil mi? Hiç Cezmi Allahın kendisine en büyük ihsanı olan namını, o büyük Kemal ailesinin büyük namını lekeleyebilir mi? Cezmi insan evlâdıdır, Cezmi yürek sahibidir, Cezmi vatanın ümididir, Cezmi bunu anlar, bunların hepsini pek iyi bilir de büyük, büyük bir insan olmağa çalışır. Bu böyledir, başka türlü olamaz," dedi. İşte sana, kendine, kendinin vicdanına soruyorum: Ne âlemde, ne haldesin? Terbiyeli mi, terbiyesiz mi? Ahlâklı mı? Yoksa... Allah esirgesin ahlâksız mısın? Babana kendin cevap ver bakayım? Hem adamakıllı cevap ver. Yazın okunsun, mektubun mektup olsun. Artık sekiz yaşında çocuk değilsin. Bak ben sana karşı bütün saffet-i vicdanımla hareket ediyorum: Seni senden, oğlum, kendinden soruyorum. Böyle bir babaya karşı ne yapılacağını senin vicdanın tayin eder: Doğru cevap vermeli. Senden alacağım cevap üzerine hakkında bir karar vereceğim. Söyle bakayım: Bana lâyık evlâd mısın? Çalışıyor musun? Adam olacak mısın? Cevabını gece gündüz her dakika bekliyorum Cezmi! Gözlerini öperim.

Rodos 1 Kânunusani 324
Baban
Ali Ekrem

CEZMİ'NİN DAYISINA YAZDIĞI MEKTUPLAR

Şimdi Cezmi'nin tarih koymadan yazdığı mektuplardan bir kısmını okuyalım:

Dayıcığım (1)

Mektubunu alalı birkaç gün oluyor. Şimdiye kadar cevap veremeyişimin yegâne sebebi de vakit bulamadığımdan ileri geliyor. En evvel uzaktan yolcumuz vardı, yani Numan buraya (2) teşrif etti. Sonra kendisinin arkasından koşmaya başladık, bereket versin ki, bizim iş netice verdi. Hügnen cenapları (3) Avrupadan avdet ettiler. Ve bizi de bayram ertesi (büro) larından birine yerleştireceğini vaadettiler. Aylığımın daha henüz kaç para olduğu malûm değilse de aşağı yukarı burada bir sene, bir buçuk sene kalacağım, sonra Hügnen cenapla-

(1) Celâlettin Paşa.
(2) Numan Menemencioğlu.
(3) Şark Sömendiferleri Müdürü.

Cezmi'nin Kadıköy St. Joseph Fransız Kolejinden aldığı bir mansion.

rı babama beni Vienne şehrinde şömendifer mektebinde üç sene tahsil ettirmesini tavsiye ile bu tahsilden sonra Anadolu dahilinde söz misali Ankara direktörü yapabileceğini söyledi. İşte Dayıcığım bizim işlerimiz bu merkezde. Rüştü Paşa ile burada birçok partiler yapıyoruz. Lâkin şüphesiz senin ve baytarın eksik oluşunuz bizim kalbimizde uktedir. Badem ezmelerini aldık; nefis ve enfes şeyler. Yeni hattı hudut pek fena değil, lâkin kimbilir bizi orada bırakacaklar mı?

Burada zannedildiğine göre Avrupa düveli muazzaması şimdilik bizi Edirnede bırakacak. Lâkin hududumuzu tahkim etmeden Bulgarlar veyahut Ruslar üstümüze hücum edecekler. Edvar Grey beyanatında bunu anlatmak istiyor. Lâkin şurası da âşikâr ki, biz Edirne'den çıkmamalıyız. Zira çıkarsak artık indennas hiç haysiyet denilen şey bizde kalmayacak. Gemiler meselesi yenidir. Mahmut Şevket Paşa zamanında işe başlanıp iş sekteye uğradı. Şimdiki hükûmet de güya uğraşıyormuş. İnşallah doğru çıkar da artık Rusyadan korkmamız kalmaz. Zira Almanlar Rusyanın Anadolu şarkı vilâyetlerine güvenmesini kattiyen istemeyiz; daha iyisi de Romanya dahi bizimle harp etmesi için Rusya tarafından kendi memleketinin çiğnenildiğini istemez. Binaenaleyh bir Karadeniz filosu bir de Debarguement var, filoyu döğerse Debarguement olamaz.

Edirnede manevralar olmuş. Senin hangi orduda bulunduğunu yazar mısın? Mai, ya Kırmızı? Kim döküldü? Daha başka manevra olacak mı? İzinli gelebilecek misin? Cümlemiz seni bekleriz.

Cumartesi 1 Ağustos
Cezmi

★ ★ ★

Dayıcığım,

Sana, on beş gün var bir mektup yazdım. Hiç cevap gelmedi; mutlâk kaybolmuştur; çünkü sen adres değiştirmişsin. İstanbulda öyle havadis filân yok, kar yağdı; babamın hastalığı da iyi. Bu günlerde Beraat (hemşiresi) keyifsiz, "Külliyat-ı Kemal"e gelince "Kara Bela" (4) namındaki piyesimiz neş-

(4) Büyükbabası Namık Kemal'ın eserleri.

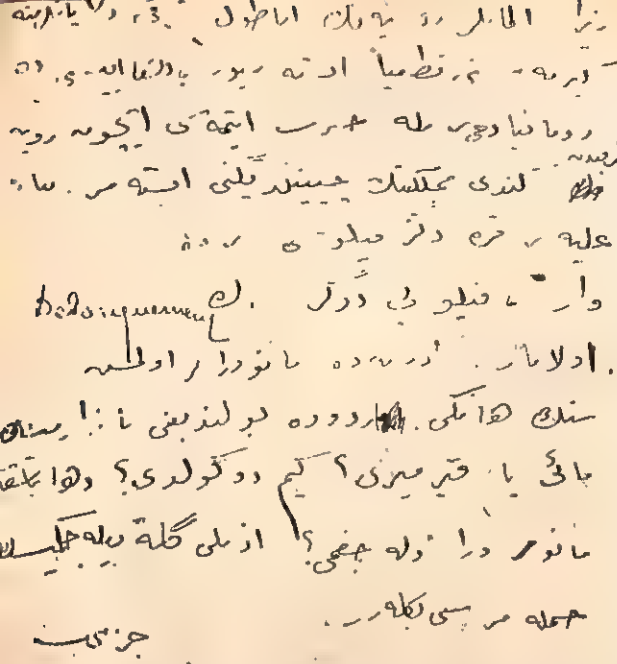

Cezmi'nin Dayısı Numan Menemencioğlu'na yazdığı mektubun son sahifesi.

rolundu. İki binden fazlası satıldı. "Rönan Müdafaanamesinden" 3800 tane, tarih de 300 den fazla. Numan (Menemencioğlu) İzmire gitti. Orada bize abone yazıyor. Bu gün Babıalide yangın zuhur edüp, Şûrayı Devlet ve Dahiliye devairleri muhterik oldular. Talât Bey fanilasının üstüne ceketini giyüp yangına yetişmiş; Mahmut Şevket kapıyı açacak kimse bulamamış. İşte havadislerim.

Kerime teyzem de geçenlerde buraya geldi adresini ondan alabildim.

Cezmi

AVRUPA HAYATI ONU DEĞİŞTİRMİŞTİ...

Bir de Cezminin Avrupada tahsilde iken annesine yazdığı mektubu imlâsını aynen muhafaza ederek okuyalım :

Anneciğim,

Mektebe gireli on gün oldu. Mektebimden tabii memnunum. Beni imtihan ettiler. Şimdi sana mektebin sistemini anlatayım. Burada her şakirdin (talebenin) her ilimde kuvvetine göre sınıflar var. Meselâ ben cebirde 3 üncü sınıftayım. Yani bakaloreat için bir senem var. Literatürden son sınıftayım. Her halde bakaloreyı bu sene bitireceğim. Çünkü bu zamanki (buranınki olacak) hem yüksek hem sana bir müjde, İngilizce, Almanca, Lâtinceyi mükemmelen öğrenmeye başladım. (Mükemmelen yani Bolet Bien manasına)... Bu sene bir de gelecek sene sonra Bache bien olacağım. Gel gelelim bisiklet bahsine... Ali eve geldi mi sana söylemiştir ki: Bir bisiklet buraya 1 frank kilo başına gelir (Şömendiferle). O bana yazdı. Aman anneciğim kuzum bana bisikletimi gönder. Para bir liradır. Çünkü bisikletim 23 kilodan fazla değildir. Şimdiye kadar göndermedinse aman mektubumu alır almaz, benim sana ricam ertesi günü gönder. Çünkü pazar günleri bisikletle gezmek var. Çarşamba ve Cuma günleri yemekten sonra da öyle. Tabiî ister bisikletle git ister çık gez hürsün. Lâkin ünüforma ile polisde ünüformayı tanıyor. Cafe Chantant bara girmek yasak. Tiyatroya gece ayda iki kere yalnız gitmek var. Bir de eğer haftanın içinde gitmek istersen Mademe Jaccord'la beraber. Yine bisiklet aklıma geldi. Çünkü bugün mektepde yalnız kaldım. Arkadaşların hepsi gittiler kimisi gezmiye gitti. Ben yalnızım istersen çıkarsın ama Numan burada değil. Babamla Paristeler... Sana yazmışlardır. Bir bisiklet fiatı 200 frank en aşağı. 70 frank 100 frank kirası onların hepsini tahkik ettim. Bu gün için bir tane tutacaktım 7 frank yani 30 kuruş istedi. Aylığı 50 frank yani 2,5 lira. Satın almak için bir bisikletin fiatı 10 lira. En fenaları 7 lira. İnanmazsın tahkik ettim. Numanın mektebi açılmadı. Villâsı sahihten güzeldir. Sandığıma gelince bir şeycik olmadı. Çamaşırlarımı yıkatmak için bir liste yapıyorum. Onu hıfzediyorum. Kayıp yoktur anneciğim. Lâcivertleri dahi. Yabanlık iki tane var. Birisi mektebin ünüforması, diğeri Beykerde yaptırdığım esvap. Kışlık esvaplar tabiî aynen duruyor. Sıcak burada dehşetli. 30 le 32 arasında. Şimdi sana sortileri (çıkışları) yazayım: Pazar günü bir. Cumartesi günü ve Çarşamba günü yemekten sonra hürsün. Pazar günü, sabahleyin saat 9 da çıkarsın öğle yemeğine gelmiye mecbursun velevki izinli olasın... Sonra yemekten sonra bir de çıkarsın akşamleyin saat 6,5 da yine akşam yemeğine gelmek mecburiyeti var. Çarşamba günü saat birde sorti, 4,5 de (rantre). Cu-

(Sonu 1929 ncu sahifede)

İkinci Meşrutiyetten Günümüze Kadar :

SİYASÎ CİNAYETLER

31 Mart ayaklanmasının kin ve kan dolu hâdiseleri :

Padişah, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşayı Mabeyn Başkâtibinin evine gönderiyor !

YAZAN : CEMAL KUTAY

Asîlerin kin ve gazabla aradıkları zat, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa idi. Paşa, bir gecesini Yıldız Sarayında geçirdikten sonra, Naile Sultanın sarayına gönderilmek istendi, Damad Arif Hikmet Paşa bu misafirlikten korkunca, Sultan Hamid, Harbiye Nazırını Baş Kâtibi Ali Cevad Beyin evine gönderdi, orada saklattı.

ÖLDÜRÜLECEK HARBİYE NAZIRI

Otuz Bir Mart ayaklanmasının İstanbulu kan ve ateşe boğduğu günler... Sokaklarda, mes'uliyetsiz, ne yaptığını bilmiyen, kana susamış bir kalabalık, ellerinde silâhlar, geçenleri durduruyor: *"— Sen de mi onlardansın?"* diyor, karşısındakinin cevabından tatmin edilmezse, önce itip kakıyor, vuruyor, yaralıyor, hırsını alamazsa öldürüyordu. Divan-ı Harb reisi Hurşit Paşanın resmî beyanatına göre, bu ana baba günlerinde hayatını boş yere harcamış olanların sayısı gerçekten bilinmiyordu. Hareket ordusunun ihtilâli bastırmasına kadar asî kuvvetler istediklerini yapmışlardı. Taşkışla ve Taksim kışlalarının Hareket Ordusuna mukavemeti ise, gergin sinirlerin son itidal duygusunu yıkmış, gelenler de, günlerdir İstanbul'u dertlendiren, rejimi tehlikeye düşüren ve 1877 ye geri dönüşü anlatan harekete karşı sert ve haşin davranmışlardı. Bu iki karşılıklı his ve düşüncenin mes'uliyetsiz silâhlar arasında verdiği kurbanların gerçek sayısı nereden bilinecekti?

Hüseyin Hilmi Paşa, sadaretten istifa ettiği geceyi, Yıldız sarayında geçirdi. Bu "tehlikeli gece" maneviyatını öylecesine bozmuştu ki, halefi Tevfik Paşa, kendisini iki gece misafir edip evine saklandıktan sonra, Hareket Ordusu vaziyete hâkim oluncaya kadar meydana çıkmadı. Hattâ kendisini davet eden Sultan Hamid'e rağmen...

İsyanın şahsileşmesi ile, öldürülmek için arananlar çoğalmaya başlamıştı. Asî asker, ellerinde her an yeni kurbanların listesi ile Yıldız duvarlarına dayanıyor, Sultan Hamid'i: "— *Padişahım çok yaşa!..*" ile tatmin ettikten sonra öldürmek istediklerinin peşine düşüyordu.

Şimdi arananlar, öyle üç kişi idi ki, bunlar bulunup ölüleri, diğerleri gibi sokak ortasında bırakılacak olursa, bu makamlara yeniden fedai bulunabilecek mi idi? Çünkü öldürülmek için arananlar, sadrıâzam, yâni Başvekil Hüseyin Hilmi Paşa, Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşa ve Birinci Ordu Kumandanı Birinci Ferik Mahmut Muhtar Paşa idi. Asiler, her üç paşayı da nerede ellerine geçerse öldüreceklerini, bilhassa Harbiye Nâzırı Ali Rıza Paşayı hiç bir kuvvetin kurtaramıyacağını açıkça söylüyorlardı. Üç Paşanın evlerinin tarassut altında oldukları haberi üzerine Sultan Hamid, Başkâtibi Ali Cevad Beyi çağırtmış, o geceyi korkularından Sarayda geçirmiş olan Ali Rıza Paşa ile Hüseyin Hilmi Paşanın *"münasib bir yere saklanmalarını"* irade etmişti.

NAİLE SULTANIN KÖŞKÜ

Paşaları, bu şartlar içinde hangi cesaret sahibi yanında saklıyabilirlerdi? Hâli çok iyi bilen Sultan Hamid, kızlarından Naile Sultanın kocası, Damad Arif Hikmet Paşaya, Ali Rıza ve Hüseyin Hilmi Paşaların Ortaköy'deki köşklerinde saklattırılmasını, başkâtip Ali Cevad Bey vasıtasıyle irade etmişti. Fakat Arif Hikmet Paşa, Ali Cevad Paşaya şu gerekçe ile itizar etmişti:

"— Köşk, dört tarafı açık bir saha üzerindedir. Benden şüphe ediyorlar. Ben dahi Saray-ı Hümâyundan ayrılmaya cesaret etmiş değilim. Sultan Hazretleri de zat-ı şevketsimalarının himayeleri altında Yıldız sarayındadır. Bu şerait içinde iki paşayı alıp götürmem onları doğrudan doğruya ölümün kucağına atmak demektir. Bir Sultanın ikamet ettiği sarayda böyle bir hâdise vukuu ve Aile-i Necâpetpenahi-i Hükümdâriye mensub bir Sultanın ikametgâhının taarruza maruz kalmasının vahîm akibeti derpiş edilmiş ise, hay hay, bendeleri uğur-u şâhaneleri için itmam-ı enfâs etmiye teşne ve amâdeyim. Heman Sadrıâzamla Harbiye Nâzırını alarak Ortaköy'e azimet edeyim."

Sultan Hamid, bu gerekçe üzerine iki paşayı kızının köşküne göndermekten vazgeçmişti. Fakat siyaset ve insanların ahlâkı çok gariptir: Aradan sekiz gün geçecek, böylesine canını Padişahının uğruna fedâ etmekten çekinmiyeceğini söyliyen aynı Arif Hikmet Paşa, Sultan Hamid'in tahttan indirildiğini tebliğ eden heyetin içinde bulunacaktı!

"— SENİN EVİNE GİTSİN!.."

Sultan Hamid, eğer ele geçerse Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşanın muhakkak öldürüleceğini anlamıştı. Harbiye Nazırı, bir gün evvel, Yıldız sarayında yapılan toplantı dolayısiyle küçük mabeyn

dairesinde bir odada saklı duruyordu. Asîlerin, Yıldız sarayına fiilî bir taarruzda bulunamıyacaklarını çok iyi bilmesine rağmen, Paşanın daha çok sarayda kalmasını da asla istemiyordu. Mebusan Meclisi Reisi Ahmet Rıza Beyin hatıralarında işaret ettiğine göre de, Harbiye Nazırının kendi şahsî himayesi altında hayatta kalmasını isbat etmiş olmakla, Padişah, iki gizli maksad takib ediyordu: Birincisi, isyanla alâkasının olmadığını isbat etmek için, bu himayeyi sonuna kadar ve ısrarla başardığını göstermek, ikincisi de, bu önemli makama gelerek, Ordunun idaresini eline alacak kişilere, kendi kudret ve şahsî nüfuzunun tipik misalini vermek... Ahmet Rıza Beye göre, işte bu iki sebeble Padişah, Ali Rıza Paşayı saraydan çıkarmak istiyordu.

İlk olarak şu tedbiri aldı: Hüseyin Hilmi Paşanın sadaret makamından, yâni Başvekillikten istifasını kabul etti, yerine Hariciye Nazırı Tevfik Paşayı tâyin etti ve kabine değişikliğinin asîler üzerindeki müsbet tesirinden istifade ederek de, Hüseyin Hilmi Paşanın civarda bir yere saklandırılarak aranılmasının önemini kaldırmak istedi. Nitekim bunda muvaffak da oldu: Çünkü, sadaretten istifası kabul edildikten sonra, Hüseyin Hilmi Paşa çok aranılmadı, ihtilâlci kuvvetler, sadece konağının etrafını kuşatmakla iktifa ettiler.

Fakat Harbiye Nazırı için durum aynı değildi: Kendisi, her an şiddetlenen bir kin fırtınası içinde aranıyordu. Sultan Hamid, Başkâtibi Ali Cevad Beyi huzuruna kabul etti ve Ali Cevad Beyin *"— Asla ümid ve tasavvur dahi etmediği bir iradesini tebliğ ile kendisini bebt-ü hayrette bırakarak..."* dedi ki:

"— Arif Hikmet Paşa bazı esbab ile Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşanın Ortaköy köşkünde misafir edilmesini muvafık bulmakta imiş. Kendisinin hayatının tehlikede olduğu anlaşılıyor. Senin evinde misafir kalsın... İhtifasının tedbirlerini almakta kusur etmeyiniz."

Ali Cevad Bey, Otuz Bir Mart hâdisesini en sahih ve doğru kaynak olarak anlatan o meşhur "fezleke"sinde şunları kaydeder:

"—İrade gayet sarih idi. Bendeleri, i-

Âsiler, öldürmek için, Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşayı da arıyorlardı. Paşa, tehlikeyi yaralı olarak atlattı.

rade-i şâhanelerini icabında hayatım bahasına kemâl-i edeb ile telekki etmenin hissi içinde derhal ferman efendimizin dedim ve huzur-u şâhanelerinden ayrıldıktan sonra, Ali Rıza Paşayı kendi arabama râkiben ve landonun bir köşesine oturtarak, yanına da, Mabeyn kitâbeti odacılarından mutemedimiz olan Hasan Ağayı terfik ederek, Bebek'deki sahil haneme gönderdim. Müşarünileyh, olup bitenler karşısında vakur ve sâkin idi. Hattâ bu kadar tedbire ihtiyaç olmadığını, hükm-ü ilâhî ne ise onun olacağını beyan etti. Israrım üzerine icabet etti. O gece, ertesi gün ve ertesi gece bendehanemin kıymetli misafiri oldu. Daha sonra, yine aldığımız tedbirlerle kemal-i emniyetle hanesine geldi ve Haraket Ordusunun vaziyete hâkim olmasına değin hanesinde muhtefî kaldı."

ÖLDÜRÜLEN MASUM BİNBAŞI NECATİ BEY

Otuz Bir Mart isyanının Yıldız sarayının içinde el ve gözleri olduğunun tipik isbatlarından birisi de, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşanın Mabeyn Başkâtibi Ali Cevad Beyin evinden kaçırılmasından sonra, Paşanın evinin çevresindeki

kordonun gevşetilmesi ve Ali Rıza Paşanın iki gece bir gün Ali Cevad Beyin Bebekdeki sahilhanesinde kaldıktan sonra, gece yarısı ve kıyafetini değiştirmiş olarak tek başına, konağına gelerek Selâmlık kapısından içeri girmesinden sonra, kordonun yine kurulması, ertesi gün, Paşanın, dışarısı ile bütün irtibatı kesilmiş ailesine ekmek getiren Harbiye Nezareti Yaverlerinden Binbaşı Necati Beyin, konakdan çıkarken üzerine hücum edilerek, Nazırın nerede saklandığı haber verilmezse öldürüleceğinin söylenilerek tartaklanmasıdır. Cesur bir insan olan bu haysiyetli zabit, asîlere mukabele etmiş : *"— Ben bu rütbeleri Sizden almadım. Koskoca bir kumandanı Siz ne hakla öldürmek için ararsınız? Ne fenalığını gördünüz? Memleketi kana boyadınız. Allahdan ve Peygamberden de mi utanmıyorsunuz?"* diye bağırmış, günlerdir vatanın kaderine hâkim olan cahil ve gözü dönmüşlerin hücumuna kahramanca mukabele etmiş, sonunda, sokak ortasında feci şekilde öldürülmüş, cenazesi olduğu gibi bırakılmıştı.

Hareket Ordusunun vaziyete hâkim olmasından sonra kurulan divan-ı harbde Necati Beyin kaatilleri muhakeme edilirken, içlerinden bir çavuş, kendilerine Yıldızdaki Avcı Taburlarından Ali Rıza Paşanın evine döndüğü haberinin verildiğini itiraf etmişti. Mahkemede şahid olarak dinlenilen Ali Rıza Paşa, Küçük Mabeynde geçirdiği gece, etrafdaki düşmanca tavırlar dolayısiyle ölümü zaten beklediğini ve hattâ vasiyetini yazarak göğsüne sakladığını ifade etmişti.

HÜSEYİN HİLMİ PAŞANIN SAKLANMASI

Kabineyi kurmaya memur edilen Hariciye Nazırı Tevfik Paşa, Yıldız Sarayına gelinceye kadar eski Sadrıazam Hüseyin Hilmi Paşa, Yıldız sarayından bırakılmamıştı. Yeni kabinenin işe başladığına dair Padişahın hatt-ı hümâyunu Bab-ı Âlide okunmasından sonra Tevfik Paşa, yanında Şeyhülislâm olduğu halde Saraya gelmiş, Sultan Hamid tarafından kabul edildikten sonra, Ali Rıza Paşa gibi Küçük Mabeynde misafir edilen Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşmüştü. Mizâç olarak zayıf iradeli, çekingen bir zat olan Hüseyin Hilmi Paşa harap bir halde idi. Daha üç gün evvel, kendisinin hükûmet reisi olduğu kabinede, Hariciye Nazırı olan Tevfik Paşa ile görüşen Hilmi Paşa'yı, yeni sadrıazam, o gece de Yıldız Sarayının misafiri olarak bırakmış, ertesi gün, kapalı bir saray arabası içinde yeni sadrıazamın Gümüşsuyundaki konağına giden Hüseyin Hilmi Paşa, divan-ı harbde şahit olarak dinlenmesinde bu safhayı şöyle anlatmıştı:

"— Saray-ı Hümâyunda da tam bir asayiş olduğunu söyliyemem. Beni şahsen tanıyanlar arasında olmaları tabii olan Saray vazifedarları dahi hükûmet aleyhinde yüksek sesle konuşabiliyorlardı. Saray erkânı arasında ihtilâf olduğu muhakkaktı. Başkâtip Ali Cevad Bey ve bir kaç zat hariç olarak diğerleri vukua gelen hadisattan evvelinden haberdar imişcesine asla eser-i telâş göstermiyorlardı. Bu husus, zat-ı şâhanenin de nazar-ı dikkatlerinden kaçmamış olsa gerektir."

Padişahın sarayında iken hayatı tehlikede olduğu kendisine ifade edilen ve kaçıp saklanması tavsiye edilen bir hükûmet reisinin, bu sözlerinde elbette ki, ağır bir ittiham havası vardı.

Ve, ittiham edenle edilen, o tarihten sonra binbir hâdise içinde karşı karşıya geldikleri ve Hüseyin Hilmi Paşa o tarihten sonra bir daha sadrıazam olduğu halde bu cümlenin içyüzü, tarih huzurunda meçhul kaldı.

BLÂNÇO

Otuz Bir Mart'ta kaç kişi ölmüş, kaç kişi öldürülmüştü ?

Birinci Divan-ı Harb Reisi Hurşit Paşa hatıratında :

"Şahsiyetleri tesbit edilemiyenlerin parçalanmış cesetlerinin kurbanlar arasında sayılması münakaşa mevzuu olmuştu. İsim ve hüviyetleri taayyün edemiyenleri meçhuller hanesine kaydediyorduk" der.

İstanbul üç gün üç gece tamamen mes'uliyetsiz, taşkın, ne yaptığını bilmiyen bu kin ve kan selinin ortasında çalkalanmıya başlamıştı. Kurbanların hakiki sayısı olduğu kadar, ayaklanmanın hakiki mes'ulleri de meçhul... Bu sebeple olacak ki, Sultan Hamid, Beylerbeyi sarayındaki son senelerinde yazdırdığı hatıratında Otuz Bir Mart üzerinde uzun uzun durur ve nefsini müdafaaya çalışır.

* * *

Hürriyetin bu ülkeye nelere malolduğunu anlatan ibretli hadiselere dair vesikalar :

JÖN TÜRKLER ve SULTAN HAMİD

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

USTACA YARATILAN FİKİR AYRILIKLARI

Sultan Hamit istibdadına karşı isyan ile yakalanıp envâi türlü zulüm ve işkencelere maruz kaldıktan sonra, çeşitli yollardan kaçmağa muvvaffak olan Jön Türk'lerin, Avrupada giriştikleri mücadele hayatının henüz bilinmeyen birçok tarafları vardır.

Sultan Abdülhamidi devirip, Osmanlı milletini hürriyete kavuşturmak gayesinde birleşen Jön Türk'ler, bu gayeye ulaşmak için takip edilmesi gereken yollar meselesine gelince, gurup gurup, başka başka fikir ve kanaatlere ayrılıyorlar ve bu ayrılıktan faydalanmak isteyen Sultan Hamid'in her çareye baş vurarak, sinsi sinsi yürüttüğü aldatma, kandırma ve avlama oyunlarının tesiriyle zaman zaman, fikir ayrılığı bakımından darmadağın bir manzara arz ediyorlardı.

Bir kale gibi muhafaza edilip, kuş uçurulmayan Yıldız Sarayında, tac ve tahtına, hattâ canına kıymağa ahdetmiş en korkunç düşmanlar gözü ile baktığı Jön Türkleri, isteyerek de gitmiş olsalar nihayet bir gurbet diyarı olan Avrupada yurt ve yuva hasreti ile yandıklarını, ayrıca bir de parasızlık derdi ile kıvrandıklarını görerek, evvelâ bu zayıf taraflarından istifade ile avlamağa çalışan Sultan Hamit, bir taraftan da, bilhassa Fransa ve İsviçre hükûmetleri nezdinde teşebbüslerde bulunarak, gazetelerini kapattırıyor, kendilerini hudutlardan dışarı attırıyor, hattâ yurtta kalan ana baba gibi yakınlarını bile tazyikle perişan ediyor ve böylece be-

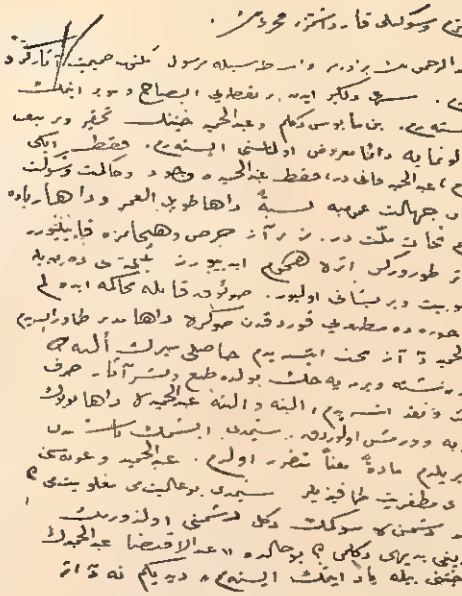

Dr. Abdullah Cevdet Beyin, Ağababa Fahri Beye yazdığı mektubun aslı.

lirttiği (para ve siyasî nüfuz) kuvvetiyle, başa çıkılamıyacak bir kudret olduğu hissini vererek devam ettirdiği şiddetli baskı ile, bir noktada birleşmelerini önlemeğe gayret ediyordu.

MÜESSİR DURURKEN ESERE YAPILAN HÜCUM

Bu gayretinin, birbirleriyle tam bir anlaşma halinde bulunan Jön Türk'ler arasında bile tesirini nasıl gösterdiğini anlamak için - bugün bir vesika mahiyetini alan - İttihat ve Terakki Cemiyeti kurucularından Doktor Abdullah Cevdet Beyin, 15 Şubat 1905 de, Ali Fahri Ağababa'ya yazmış olduğu şu mektubu okumak kâfidir :

Muhterem ve sevgili kardeşimiz Fahri Bey,

Abdurrahman Bey biraderimiz vasıtasiyle mersul mektub-u samimiyet asârınızı aldım. Sizi dilgir eden bir noktayı izah ve tenvir etmek isterim. Ben meyus değilim ve Abdülhamit habisinin tahkir ve tezyif olunmaya daima maruz olmasını isterim.

Fakat iki gözüm, Abdülhamit fanidir; Abdülhamide vücud ve hâkimiyet ve şevket veren umumî cehalet nisbeten daha uzun ömürlü ve daha ziyade milletin kurtuluşu düşmanıdır. Biz biraz hırs ve heyecanımıza kapılıyoruz.

Müessir dururken, esere hücum ediyoruz. Neticesi de böyle mağlûbiyet ve perişanlık oluyor. Soğuk kanlı muhakeme edelim. Ben Cenevre'de matbaayı kurduktan sonra daha müdebbir davransa idim, Abdülhamitten az bahsetse idim, hasılı Münir'in (I) eline serrişte vermiyecek yolda eserler basıp neşrederek vakit ve nakdimi sarf etse idim, elbette ve elbette Abdülhamide daha büyük bir darbe vurmuş olurduk. Şimdi işimin başından kaldırıldım. Maddeten ve manen mutazarrır oldum. Abdülhamit ve avenesi muzafferiyet siması takındılar. Şimdi bu galibiyet mi, mağlûbiyet mi? Maksat düşmana sövmek değil, düşmanı öldürmek olduğu bedihi değil mi? Bu halde "İktiza etmezse, Abdülhamidin habis namını bile yadetmek istemem" dediğim neden yeis eseri sayılsın?

Şimdi Mısır'a geleceğim, ağleb-i ihtimâlât bu, farz ediyorum: matbaayı da oraya getirdim.

Abdülhamide sövmek vesilesiyle matbaanın kapatılması ihtimali karşısında, böyle hareket yani Abdülhamide sövmek akıl kârı olur mu?

Dünyanın ne menfaat dünyası olduğu malûm iken, Abdülhamidin her yerde az çok muvvaffak olacağına şüphe yoktur. İsviçre Hükûmeti sizi ve beni expulser (hudut dışı) etti. Hakikî sebep maddî menfaat değil mi? Bundan başka mübarek Ahrar namı altında toplanan vatandaşların arasındaki nifak ve hasetler insanı büsbütün tedbirler almağa mecbur ediyor. Ali Saib'i hapsetmişler, Eşref'in "Deccal"ini müşkülâta uğratmışlar... Vakıa bunlar bir nümayiş olsa da Abdülhamide az çok mümaşat eseri olduğu da şüphesizdir. Ben bunları itidal-i dem'le söylüyorum. Bu söylediklerimi yapabilmekten, yani Abdülhamit hınzırının nam ve şahsı anıldıkça en dehşetli tahkir edici lâfızlar kullanmaktan acizim... Bu cihetle adeta bir sansüre muhtacım. Nitekim şimdi Hüseyin Tosun bu hizmeti ifa ediyor. Ben de pek tabiî olarak buna kaail oluyorum.

Doğrusunu söyleyeyim, biz pek safız. Düşmanlarımızın kurdukları tuzağa düşmekte gecikmiyoruz. Ahali cahil kaldıkça, Hazret-i Muhammet bizzat Kâbeden Yıldız Köşküne çıksa, Abdülhamid'in yolundan pek de ayrılmaz, diyebilirim.

Abdülhamid ..... güzide adamlarımızı mahv etti. Ahalide biraz iz'an ve idrâk olsaydı, yirmi sekiz seneden beri böyle sellemüsselâm yaşayıp milletin dinini .....mezdi. En adi, en kolay hücum edilebilir bir hafiyeyi bile tepeleyemedik; böyle kansız, imansız millet nerede görülmüştür?

Bu halde, en büyük düşman Abdülhamit mi, yoksa milletin cehaleti midir? Söz aramızda, bütün Anadolu halkı, hattâ Rumelinin ve hattâ Bulgaristan Müslümanları ve Bosna Hersek'in sersem Müslümanları, Abdülhamide ağlayarak dua ediyorlar.

Benim fikrimce, Abdülhamit hakkında yazılacak en iyi gazete Rusya Dahiliye Nazırı Yelevenin, hâk-i pây-i Nezaretpenâhîlerine atılan gazetelerden olmalıdır. Abdülhamit hakkında söylenecek küfürlerin en beliği bu olur. Yoksa başka şey nafile.

Bu yapılmadıkça, bu yapılabilinceye kadar cehalet ile çarpışmalı. Onu yapacak ise çiftçi Ali, Veli olmaz. Ya yapabilirsek sen, ben yapacağız, Bizlerde ise öyle okkalı hüsye yok!..

PARA İLE AVLANANLAR

Abdülhamid'in, para ile avlayabildiklerine gelince, bunlar nihayet iki üç

(1) **Abdülhamidin Jön Türk'leri şiddetle takip eden Paris Büyük Elçisi Salih Münir Paşa.**

kişiden ibaretti ve belli başlıları da Ali Kemal Beydi.

Ali Kemal Bey, Abdülhamidin Brüksel Sefareti kâtipliği vazifesini kabul ile tıynetini belli edişinden sonra, durumunu Yıldız gözünde daha da düzeltmek için: *"Ben hiç Jön Türk olmadım, onun için Jön Türk'lüğe de, Jön Türk'lere de muhalifim"* deyişi üzerine, Ali Fahri Ağababa, kendisine hitaben yayınladığı 7 Ağustos 1904 tarihli açık mektupta aynen şöyle diyordu:

"— Yalan söylüyorsunuz. Siz maalesef Jön Türk oldunuz. Fakat pek çabuk ve pek münasebetsiz rücu ettiniz.

Murat Bey (Mizancı), Cemiyetle alâkasını kesip gittiği vakit siz, Cenevrede bulunuyordunuz. Çürüksulu Ahmet Bey de orada Cemiyetin Reisi makamında idi. Bir vakit oldu, pek iyi görüştüğünüz bu Ahmet Bey Istanbula dönmek telâşına düştü; o vakit oradaki arkadaşları yalnız bırakmak utancından nefsini kurtarmak için sizi heyete dahil etmek istedi. Ayda iki yüz frank maaşla refik olan teklifi kabul etmemek nezaketsizliğinde bulunmadınız. Ahmet Bey de gitti. Siz Cenevre'de kaldınız. Fakat Paris'te mektebiniz, imtihanınız vardı. Hem de Cemiyet sandığındaki paranın lüzumlu lüzumsuz sarf edilmesine razı değildiniz. En doğrusu şu idi ki, o sırada ser hafiye Ahmet Celâlettin Paşa ile Necip Melhame Paris'te idiler. Binaenaleyh Cenevredeki arkadaşlara:

"— Paris'te imtihanım var. Şu bir kaç ay'ı Paris'te mektepte geçirmeliyim. Ben oradan size gazete için - henüz çıkması kararlaştırılmış (Osmanlı) için - yazı yollarım. Siz de burada Cemiyetçe olacak kararlarınızı bana yazarsınız; ben de size onlara dair düşündüklerimi bildiririm. Fakat... Para bahsi... A canım siz de teennili adamlar değilsiniz ki... Yarın birisi çıkıp da İstanbulda şöyle böyle bir şeyler yapacağım dese, elinizde avucunuzda ne kadar para varsa hepsini o serseriye vermekte tereddüt etmezsiniz. Bak doğrusu ben böyle düşüncesizliğe feda olmak istemem. Parayı bankaya vermeliyiz, içimizden biri ile benim namıma ikimizin imzası bulunmadıkça bir para alınmamalı..." *dediniz. Bu böylece kabul edildi. Ve (Osmanlı İttihat ve Terakki) Cemiyetinin parası sizin de imzanızı havi olarak Cenevre bankasına teslim olundu. Siz de Paris'e gittiniz.*

Cenevrede Abdullah Cevdet Beyle birlikte Abdülhamit istibdadına karşı neşriyat yaptıktan sonra binbir tehlikeyi göze alarak Anadoluya geçip Erzurumda gizlice İttihat ve Terakki şubesini kuran Jön Türklerden Hüseyin Tosun Bey, Erzurum hudut kıtalarına mensup süvari subaylarından Hüsamettin (Ertürk) Beyle de anlaşarak Abdülhamit aleyhine bir ayaklanma teşebbüsüne girişmişse de yakalanıp Sinob'a sürülmüş ve ancak Meşrutiyetin ilânı üzerine hürriyetine kavuşmuştur. Yukarıdaki klişede ihtilâl teşebbüslerine giriştiği zamanki kıyafetile görülen Hüseyin Tosun Bey, Meşrutiyet devrinde ilk millî ajansımızı kuran zattır.

ALİ KEMAL İKİ TARAFLI ÇALIŞMAK İSTİYOR...

Biraz daha uzakça bir geçmişe gözlerimizi çevirirsek, sizi türkçe (Meşve-

ret) i kuran heyet içinde görebileceğimiz gibi, Meşveret'te, Cenevre'de çıkan Mizan'da da makalelerinizi okuruz.

Paris'te kimbilir nasıl bir şeyler olarak "Osmanlı"nın neşrine verilen kararı geciktirmek gayretinde bulunduğunuz. Hattâ (Osmanlı)nın tamamen dizilmiş ilk sayısı bir ay kadar (mukaddime) olarak göndereceğiniz makaleyi bekledi. Fakat makaleye bedel sizden şu mealde bir mektup geldi:

"Burada Yıldız güruhu etrafımı sardı. Çok vaadlerde bulunuyorlar. Bunları reddetmek de mümkün, fakat reddetmesek de paralarını alsak, meselâ bana teklif ettikleri bir sefaret kâtipliğini kabul etsem, oradan size hem para yollasam ve tabiî şimdiki gibi yine heyette bulunsam, - fakat tabii gizli olarak - bence bu tedbir fena değil. Mütalaanızı serian bildiriniz."

Bu mektubu okuyan arkadaşlar, evvelce de hakkınızda işittikleri: "— Yahu ne yapıyorsunuz? Ali Kemal'i tanımamakla hata ediyorsunuz. O pek hercaidir ve menfaatperesttir. Yarın hükûmetten

(Basım : 14685 — A — 9477)
(Tarih — 109)

bir yağlı kuyruk görüverirse, o tarafa geçiverir, sizi bırakır." *gibi sözlerin doğruluğunu tasdike benzer mânalarla birbirlerine baktılar; düşündüler ve sizden ya hizmete devam, ya hizmetten istifa istediler.*

Siz de istifayı tercih ettiniz ve çok geçmeden "Saye-i Şâhânede Brüksel Sefareti üçüncü kâtibi" oldunuz. Sonra Necip Melhame ile beraber Cenevre'ye geldiniz. Oradaki arkadaşları da kandırmak için:

"— Haydi, haydi ne duruyorsunuz öyle? Herif istediğinizi verecek... Araba aşağıda bekliyor, haydi gidelim!" *sözleriyle önünüze katmak istediniz.*

Şimdi insaf ediniz Ali Kemal Bey, bütün bunlar ortada iken, böyle bir mazinin sahibi olan zat bugün: "Ben hiç bir zaman Jön Türk olmadım... Jön Türk'lük âcizane, miskinane bir tazallümdür. Neticesi nura değil, karanlığa çıkar. İşte, hep Jön Türk'lerin namusu içine oynadı." *diye bağırırsa ve hususiyle sonuncu parçayı bağırdığı vakit Necip Melhame oyunları başlamış bulunursa, kendi hakkında kötü zanlar dâvet etmiş olmaz mı? Hem bir kere düşünseniz; karanlığa çıkar dediğiniz yol, eğer vatanın, milletin umran ve istikbaline, kurtuluş ve hürriyetlerine çıkmasa, o yolda bulunanları kandırıp çevirmek, benim gibi akılsız inatçıları da zindanlara, menfalara atmak için müstebitler, alçaklar bu derece can havliyle tehalük gösterirler mi? Kalemin, sözün, halk üzerindeki muazzam tesirini görmemek, bilmemek, takdir etmemek size yakışır mı?*

SONU DAYAK İLE BİTEN TARTIŞMA

Ben bütün bunları size, son defaki kahvehane sohbetimizde de söyledim ve aramızdan ayrıldıktan sonraki yazılarınızda, bizlere karşı yazı yazarken bir parça az tecavüzkâr olmanızı, matbuat âlemindeki hezimetin intikamını kahvehanelerde almak gayretinin faydasız ve belki zararlı olduğu için vaz geçmenizi, kime ne söylemek istiyorsanız, doğrudan doğruya söylemekten korktuğunuz takdirde, başkalarını kirletmenizi ve bilhassa bütün necip ve fedakâr kalblerin hürmet ve heyecanıyla yaşayan mübeccel bir topluluğu tahkir mübalatsızlığında bulunmamanızı rica ettim. İşte yine söylüyorum:

İsviçre'de tıp tahsilini yaparken Jön Türk'lerin yayınladıkları "Osmanlı" gazetesinin tertip işlerinde çalışan Dr. Âkil Muhtar Beyin o zamanki resmi.

O miskince yaygaralar diye tavsif ettiğiniz hürriyetsever neşriyatımızın hizmeti, yalnız gafillerin gözlerini açmağa, münafıkların çenelerini tıkamağa münhasır kalsa bile, yine büyük ve tebrike değer bir hizmet olur. Bunu hakîr görmek şayan-ı eseftir. Ve hele sizin, bu kadar karışık bir maziden sonra buna hiç selahiyetiniz yoktur."

Ali Kemal'in bu açık mektuba *"Siz beni anlıyamazsınız. Bilgi dağarcığınız buna müsait değildir"* şeklinde cevap vermesi üzerine tartışma o kadar büyümüştü ki, Ali Kemâl Avrupa'da ilk dayağı bu yüzden yemişti.

İki Padişah fermanı ve Haham David'le Kalman'ın Dünya Yahudilerini Osmanlı ülkelerine çağırışı

— 11 —

YAZAN : CEMAL KUTAY

Yahudilerin Rodos Mutasarrıfı Yusuf Paşayı İstanbul'a şikâyet ettikleri sırada kaybolduğu ve öldürüldüğü sanılan Rum çocuğunun Şira adasında bulunduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Yusuf Paşa azledildi. Hadise, Avrupa Yahudileri arasında da akisler yapmıştı. Aynı yıl içinde Almanyada, Polonyada, İtalyada, Macaristanda da benzer hadiseler cereyan etti. Bunun üzerine Zürihte toplanan Yahudi kongresi, Musevîlerin en rahat yaşadığı ve müstakil bir devlete sahip olmadıkları halde istiklâlin külfetsiz nimetlerinden faydalandıkları Osmanlı ülkesindeki huzurlarını muhafaza için hemen harekete geçildi, İngilterenin Yahudi asıllı tanınmış bankerlerinden Sör Mozes Montefiyore, Fransa'nın aslı Yahudi olan Adliye Nazırlığına kadar yükselmiş tanınmış hukukçularından Adolf Kremyu ile yine ünlü bir astronom olan Yahudi Salamon Munk'dan müteşekkil bir heyet İstanbula geldiler.

SULTAN MECİD'in FERMANI

Heyet, Âli Paşayı ziyaret etti ve kendisine, dünyadaki Musevîlerin vatanı olan, âlicenâb, asîl, müşfik ve merhametli Türk Milletinin atıfetini gölgeliyen olayların önlenmesini istirham etti.

Musevî Heyeti, o hafta Sultan Abdülmecid'in huzuruna çıkabilme şerefine de nail oldu. Tanzimat'ın âdil ve nâzik Padişahı Osmanlı ülkesinde yaşıyan Yahudileri, bilhassa kabul edilen Tanzimat fermanının haktanır ve eşitçi hükümlerinden faydalandırmak için hiç bir tedbiri esirgemedi. Gelen heyet, Padişahdan, Müslüman ülemâsının, Hamursuz Bayramında yapılan ekmeklere insan kanı katıştırılmasının efsane ve iftira olduğuna dair bir karar vermesini istirham ediyordu. Padişah, keyfiyetin tahkikini Şeyhülislâmlıktan istedi.

Verilmiş olan ferman, İslâm müsamahasının en güzel vesikalarından birisidir, ve bu fermanı alan Yahudi Heyeti, onu dünyadaki bütün dillere tercüme ettirerek, Yahudilerin yaşadığı ülkelere gönderdiler. O tarihten itibaren Osmanlı hududları içinde "Kan Hadisesi" iddiası olmadı, fakat, Yahudilerin yaşadıkları diyarlarda aynı iddialar son zamanlara kadar kanlı olaylara sebebiyet verdi.

SULTAN MECİD'İN FERMANININ MANASI

Sultan Abdülmecid'in fermanının manası ve gayesi, Türkiye Yahudileri için

Tanzimat Padişahının büyük lutfu ve ihsanı oldu. Çünkü bu fermanda, Yahudilerin Osmanlı camiası içinde *millet-i sadıka* unvanı bir daha teyit ediliyor ve hamursuz bayramı dolayısiyle Yahudilerin ittiham altında kalmalarına müsaade edilmemesi, hattâ, Şer'iyye mahkemelerindeki kadıların böyle iddialara bakmadan önce, Padişahın hususî müsaadesini almaları lüzumu bildiriliyordu.

Fermanın bugünkü dille ifadesi şöyledir:

"— Din bilginleri arasında şeref yeri olan İstanbul kadısı, olaylara yön veren kudret ve şevketin kaynağı nezd-i hümâyunumuza baş vurarak, Yahudi milletinin Hamursuz bayramlarında güyâ insan telef etmek ve kanını kullanmak kötü âdetleri olduğu halk arasında inanç olarak dolaştığından Şam şehrinde ve Rodos adasında Yahudilere vukubulan iftira dolayısiyle bir takım günahsız ve kimsesiz İsrail evlâdının işkence edildiği ve zulme uğradığını anlattı.

Yapılan muhakemeleri sonunda bunların yalan ve iftira olduğu anlaşıldı. Öte yandan, Yahudi dininin esasları ve dinî inançları ve mukaddes saydıkları kitapları, bilgisi nezd-i şâhanemizde bilinen kimselere tetkik ettirdim. Anlaşıldı ki, Yahudilerin esas inançlarında, değil insan kanı, hayvan kanını bile kullanmak yasak ve haramdır. Hakikat böyle iken, Gülhane Hatt-ı Hümâyunumuzda, hududlarımız içinde yaşıyan, din, milliyet ve ırkı ne olursa olsun bütün insanlara kanunun masuniyetini getirmiş olmamızla bağdaşamıyan bu zulüm ve iftiraya asla iznimiz yoktur. Teb'a-ı devlet-i Osmaniyenin sahib oldukları haklar, cümle tebeamız için aynıdır. Memâlik-i Mahruse-i Şâhanemde yaşıyan insanların hayat ve hakları, Allah tarafından bana emanet edilmiştir. Herkes, dini, düşüncesi, hareketi kanunlar çerçevesi içinde serbesttir. Kimsenin haksız yere müdahalede bulunmasına asla ve kat'a cevaz vermem. Bu emr-i şerifim ki, üzeri hatt-ı hümâyunum olduğuna dair tuğramı taşır, elinize vasıl olunca hükmünü hemen ilân edin, ve emr-i şerifimi yerine getirin. Böylece buyurdum."

İsrail tarihinin her bölümünde bir efsane yatar: Yeni topraklar aranması da bir çok sebeplere bağlanmıştır. Yukarıdaki klişede çekirge âfetinden kaçan bir Yahudi ailesinin daha rahat topraklar araması göçü görülüyor.

Sultan Mecid'in bu fermanı, Yahudilere büyük bir rahatlık ve huzur getirmişti. Osmanlı ülkesinin her tarafındaki Sinagoglarda Padişahın ömrüne ve sıhhatına dinî âyinler yapıldı.

SULTAN AZİZİN FERMANI

Sultan Mecid'in saltanatı devrinde Yahudiler, başkaca zulme ve hamursuz bayramı dolayısiyle ittihama maruz kalmamışlardı. İngilterenin tanınmış Musevî ailelerinden Sör Mozes Montefiyore, bu ferman için Taymis gazetesinde şunları yazmıştı:

"— Kırım harbinde Osmanlılarla beraber Ruslara karşı muharebe eden Musevîlerin kanı boş yere akmamıştır. Bugün Osmanlı tahtında şevket ve adaletle hükümran olan Padişah, bütün dünyaya, hak ve adaletin nasıl müdafaa edileceği bahsinde güzel bir misal vermiştir. Dünya Yahudileri, Osmanlı Türklerinin bu lutuf, atıfet ve ihsanını hiç bir zaman unutmamalıdırlar."

Osmanlı ülkesinde yaşıyan Türkden gayrı unsurlar arasında anlaşmazlık ve devamlı ihtilâflar mevcuttu. Yahudilerle Rumlar, Rumlarla Ermeniler, Ermenilerle Yahudiler sık sık hadiseler çıkarırlardı. Çeşidli maddî manevî sebebleri olan bu anlaşmazlıklar, tarafların birbirlerini kanunsuzluk ve haksızlıkla ittihamlarına da sebep olurdu. Nitekim, Sultan Mecid'in ölümünden sonra, Sultan Abdülâziz devrinde İstanbulda, Yahudilerin kesif olarak yaşadıkları Kuzguncuk'da, Bir Rum çocuğunun kaybolması, çocuğun Hamursuz bayramı için kanı alınmak üzere Yahudiler tarafından kaçırıldığı şayiasını çıkartmış ve Kuzguncukda toplanan, çoğu Tatavla'dan *(bugünkü Kurtuluş semti)* gelmiş Rumlar, Kuzguncuk'da Yahudi evlerini aramıya kalkışmışlardı. Sadrıazam, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa idi. Zaptiye kuvvetlerini Kuzguncuğa derhal gönderdi, bir çok tevkifler ve tahkikat yapıldı, neticede bunun iftira olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Hahambaşı Vekili Moze Yakır Giron, Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyeye müracaatla tahkikat istedi. En kıymetli Tanzimat ricalinin bulunduğu bu Meclis, uzun süren tahkikatından sonra Sultan Mecid'in fermanının, yeni padişah tarafından da tekit ve teyid edilmesine karar verdi. 1865 senesinde ferman yeniden ve daha kat'î ifade ile şöyle denildi:

"— Erbab-ı vukuf ve malûmatın tetkik ve tetebbularıyla, işbu iddiaların iftira oldukları anlaşılmağla teb'a-ı devlet-i aliyyemizden olan Yahudi milletinin himaye ve sıyanetleri lâzimeden olmağla icray-ı âyinleri hususunda kimse tarafından haksız olarak hiç bir suretle huzursuz edilmemeleri, kat'an ve katibeten taarruzda bulunulmamasına ihtimam ve hiç bir suretle hilâfı halât vuku bulmamak üzere işbu emr-i âlişânım sicile kayt ve muktezasına göre muamele icrası..."

Yahudiler bu fermanı da, bütün dillere çevirerek, dünya gazetelerinde neşrettiler. Başta İspanya, Cenub Amerikası ve Avrupanın bazı ülkelerinde aynı iddialar dolayısiyle hadiseler çıkmakta idi. Yahudiler, Osmanlı Padişahlarının bu fermanlarını, açılan davalarda, iddianın iftira olduğu bahsinde birer inandırıcı delil olarak ortaya koydular.

CEVDET PAŞA NE DİYOR?

Tarihçi Cevdet Paşa, Hahambaşı Vekili Moze Yakır Giron'un Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye'ye müracaatı sırasında orada aza olarak bulunuyordu. "Maruzat"ında, bu mesele için şöyle der :

"— Cümlemizde bu hâdisenin halk arasında tevatür ve şayia olarak dolaşan bir mesele olduğuna dair kanaat var idi. Şurası da kayde lâyıktır ki, Yahudi taifesi, bir yerde kan döktürmek istediği zaman böyle münferid hadiselere baş vurmak gibi, ancak ferdlerin ve bilhassa cahil ve âciz kişilerin tercih ettikleri yol yerine, cihanın hayretini mucib olacak ibliskârâne ve şeytanatkârane usullere baş vurur. Mes'ele Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyeye geldiği zaman cümlemiz de, Şeyhülislam Efendinin mutalaasının alınmasına lüzum gördük. Efendi Hazretlerinin mutalâası şöyle idi: Bugünkü Yahudi dini, hurafelerden mürekkeptir. İlk tesisi sıralarında kavm-i Yahud, Hamursuz bayramı için belki kan dökülmesini tercih etmiş olabilir. Çünkü İsrail dininin ilk tesisi sırasında, hakk-ı hayat, münhasıran Benî İsrail için kabul edilmiş ve bir galebe vukuunda İsraillilere, düşmanlarını öldürmek hakkı tanınmış

idi. Bu devre içinde tasavvur edilebilir ki, Benî İsrail'in en büyük dinî bayramına bir düşman kanının da ilâvesi suretiyle bu iyd-i mahsusun mehabet ve tesirinin kemâl mertebesine isâl edilmesi tercih edilmiş olabilir. Amma ki, bugün kavm-i Yahud, bir devlete sahib değüldür. Bu itibarla bu gibi bâtıl ve menfur âdetlere külliyen devamları vârid addedilemez. Kizb olması akla karîbtir."

Cümlemizin mütalâası bu merkezde olduğundan keyfiyetin bir ferman-ı âlişânla teyit ve tekidi karargîr oldu."

YAHUDİLERİN TÜRK TOPRAKLARINDA TOPLANMASI

Birinci Sultan Murad zamanında ve daha Edirne pâyitaht iken, Almanyadan Kalman ve David isimli iki Haham gelmişlerdi. Bu tarihte Yahudiler, bütün Avrupada büyük tazyikler altında eziliyordu. Yahudilerin oturdukları yerlerden ayrılmaları hususî izne bağlı olduğu için bu iki Haham'ın Almanyadan gelebilmeleri ancak, kaçmaları ile mümkün olmuştu.

İki Alman Yahudisi Haham, Osmanlı ülkelerinde Yahudilerin eriştikleri refahı ve içinde bulundukları huzuru görerek hayrette kalmışlardı. Oysaki bütün Avrupada ve dünyanın diğer yerlerinde Yahudiler, fecî bir din ve mezhep taassubunun, ırk ve milliyet farkının acıları içinde inlemekte idiler. Haham David ve Haham Kalman, Osmanlı Türklerinin ülkesine, İbrahim ve İsmail'in Arap olmalarının intikal yolu ve Hazret-i Muhammed'in aile şeceresinden bağlama ile *İsmail Memleketi* dediler. Osmanlı Türklerinin hâkim oldukları ülkeler için bu *İsmail Memleketi* tâbiri uzun zaman devam etti.

Bu iki Haham'ın Edirneye geldikleri sırada Yahudilerin Başhahamı İsak Sarfatti idi. Alman Hahamları, ırkdaşlarının *İsmail ülkesinde*ki rahatlarının ve huzurlarının, Almanya, Macaristan, İspanya, Fransa ve diğer ülkelerdeki ırkdaşlarına yazılmasını ve onların da içinde bulundukları ağır şartlardan kurtarılarak İsmail'in ülkesine getirtilmelerinin sağlanmasını istediler. İsak Sarfetti, iki Alman asıllı Yahudi Hahamından, Avrupanın çeşidli yerlerinde yaşıyan Yahudilerin hayat şartlarının feciliğini duyunca, müdahale etmek ve her türlü hürriyet şartları içinde yaşıyan Osmanlı Yahudilerinin aralarına katılmalarını mukaddes vazife olarak benimsedi. Bu tarihten sonradır ki, Osmanlı ülkesine dünyanın dört tarafından Yahudi akını başladı.

Hamursuz bayramına dair çok eski İsrail gravürleri vardır. Musevî inançları, asırların akış seyri içinde çeşidli yönler ve kılıklar almış, nihayet değişmez kurallara dayanmıştır. Yahudi, devletini, istiklâlini, hürriyetini kaybetmiş, fakat günün birinde bunlara yeniden sahip olabilme ümidini geleneklerin devamına bağlamıştır.

Osmanlı idarecileri, kendilerini, Allah tarafından, dünyanın neresinde olursa olsun ıstırap çekenleri dertlerinden kurtarmıya memur insanî ve beşerî bir vasıta saymanın âlicenablığı içinde, İsak Sarfatti'nin çalışmalarına engel olmayı düşünmediler, hattâ ona kolaylık da gösterdiler. Murad Hüdavendigâr'ın saltanatının sonunda, Osmanlı ülkesinin muhtelif yerlerinde, bilhassa kıyılarda ve ticaret merkezlerinde Yahudi kolonileri bugünkü nüvelerini teşkil edecek kadar çoğalmıştı. *(Devam ediyor)*

Mevlânâ'nın İmzası Bulundu, Gühertaş, Sultan Veled ve Yapılan Medrese

Sultan Veled'in gömleği

YAZAN : İBRAHİM HAKKI KONYALI

MEVLÂNA ve MEÇHULLER

Mevlâna'yı her sene törenlerle anıyoruz. O büyük ve ergin kişiye karşı gösterilen bu kadirbilirlik elbette takdir edilir. Bunu şükranla karşılamıyacak kimse yoktur. Her sene bize kadar gelen şeyler tekrarlanıyor. Bunlara rağmen Mevlâna bir çok meçhullü bir muadele halinden henüz çıkmış değildir. Bir çok Türk ve İslâm büyüğü gibi meselâ Sinan gibi, Barbaros gibi bütün taraflarıyle bilinemiyor. İyice bilmeyenin iyice söyleyeceğine pek inanmıyoruz. Bu sevgiler - münafık imanı gibi - hançerelerden kalplere inemez.

Çok sevdiğimizi sandığımız Sinan ve Barbaros dört meçhullü muadele halindedir. Büyük mürşid, mutasavvıf, şâir ve müslüman Mevlâna da böyle... Bunları yazarken yapılanları küçümsediğimiz sanılmasın...

Mevlâna'nın doğum yılı, Konya'ya gelişi, el yazıları, imzası bize kadar gelebilen nakledilir eşyası adamakıllı bilinemiyor. Okuduğu medreseler, hankâh, beş vakit namaz kıldığı mâbet, Rabab dediği Akıncı medresesi, adına yapılan medresenin yeri, evi, hususî hayatının safhaları billûrlaşmış bir şekilde bilinemiyor. Bunlarla meşgûl olacak bir enstitü, bir heyet, hatta heyetler lâzımdır. Bizim bugünkü yaptıklarımız çok kolay şeylerdir; Mevlâna'dan sonra olan şeylerdir. Topluma O'ndan, O'nun öz varlığından hiç bir şey veremiyoruz. Bunlar ilim işidir. Her sene gramofon plâğı gibi aynı şeyleri tekrarlıyanlar bu tarafa yanaşamıyorlar. Sevinçle öğreniyoruz, Konya'da bir *Mevlânâ Enstitüsü* kurulması kararlaştırılmış, yakında yerinin istimlâkine başlanacakmış...

Ben Ankara'da Vakıflar Umum Müdürlüğü arşivinden 599 numaralı defterin 44 üncü sahifesinde 14 sıra numarasında 644 yılı Cumad-el-ahiresinin ortalarında tanzim edilmiş bir vakfiye sureti buldum. Kayseri'de İkinci Keyhüsrev adına tescil edilen bu vakfıyeye Mevlânâ Celâleddin Rumî ile şeyh Muhakkak-i Tirmizî şahit sıfatıyle imzalarını koymuşlardır.

İkinci Sultan Abdülhamid imparatorluktaki bütün vakfiyelerin suretlerinin alınmasını arabça ve farisîce, eski yazıların çeşitlerini bilen mütehassıs elemanlar bulunmadığı için hiç dil bilmiyen, eski yazıları okuma hususunda mümaresesi bulunmayan, hattâ türkçeyi bile doğru yazamıyan küçük memurlarla ilgililerin getirdikleri vakfiyeleri defterlere yazmışlardır. Buna yazmaktan ziyade gelişi güzel nakşetmek desek konuyu daha iyi olur.

Tarihin karanlık dehlizlerine ışık tutacak bu eşsiz vakfiyeler câhil kâtiplerin ellerinde katledilmişlerdir. Benim hususî kolleksiyonumda bazı Selçuk ve

Hazret-i Mevlânâ'nın sandukası ve muhteşem kollu şamdan

Karamanoğulları vakfiyeleri vardır. Vakıflar Umum Müdürlüğünde ve Arşiv Umum Müdürlüğünde bazı vesikalar gördüm. Konyadaki Karatay medresesinin orijinal vakfiyelerini merhum Namdar Rahmi Karatay beyde görmüş, kopye etmiştim.

Vaktiyle Evkaf Nazırlığı affedilemiyecek büyük bir günah işlemiştir. Vakfiyelerin yalan yanlış suretlerini yazdırırken bunların kimlerde bulunduğunu, kimler tarafından ibraz edildiğini defterlere kaydettirmemiştir. Bu bakımdan orijinal vakfiyeleri bulmak zor oluyor. Mevlâna'nın imzasını taşıyan vakfiye ile Keyhüsrev, Kayserideki bir suyu ve çeşmeler vakfediyor. Eğer yanmadıysa, yırtılmadıysa bu vakfiyenin orijinalinin Kayseri'de bulunması lâzımdır. Ben biraz araştırdım, bulamadım. Mevlâna Enstitüsü bu vakfiyeyi aramalıdır. Bulunca da neşretmelidir.

SULTAN VELED'İN KERAMETİ...

Selçuk Emirlerinden Gühertaş bir gün Konya'da Sultan Alâaddin camiinde Alâaddin Keykubat'ın da bulunduğu bir toplantıda Mevlâna'nın babası alimlerin sultanı Veled'in vaazını dinlerken kafasından şöyle bir şey geçmişti:

"— Bu vaiz ne ihatalı, ne derin bilgili bir zattır. Deniz gibi bilgisi vardır!"

Sultan Veled O'nun kafasından geçeni mana gözüyle görmüş ve O'na seslenmişti :

"— Gühertaş, Gühertaş bir âyet oku. Çabuk bir âyet oku."

Gühertaş başından vurulmuşa dönmüştü. Şaşkınlık içinde bir âyet okudu. Sultan Veled âyetin ilk kelimesi olan (K A D) hakkında üç vaizde bilgi vermişti.

Gühertaş Sultan Veled'in bu kerametinden sonra kalkmış Onun kürsüsünün ayaklarını öpmüş, her hangi bir emirleri varsa canla başla yerine getireceğini söylemişti. Sultan Veled :

"— Oğullarım için bir medrese yaptır!..." demişti.

Gühertaş bu medreseyi nerede, ne vakit yaptırmıştı, vakfiyesi var mıydı? Şarklı ve Garplı bütün tarihçiler bu düğümleri şimdiye kadar çözememişlerdir.

Bizim Tarihçiler Gühertaş'ın bu medreseyi Sultan Veled için yaptırdığını söylüyorlar.

Ben arşivde bu medresenin 630 H. 1232 M. tarihinde yâni Veled'in ölümünden iki sene sonra yaptırıldığını buldum. Vakfiyesi bu tarihi taşır.. Şimdi bu vakfiyenin ne sureti ve ne de orijinali vardır. Enstitü bunu aramalıdır. Şimdiye kadar Gühertaş'ın türbesi de bilinmiyordu. Ben onu da medreseye vakfettiği Karaaslan'da buldum. Resmini çektirdim. Türbe harabtır, derhal tamir ettirelim.

STOP

kendi
petrolünü
kullan

TP

SAYAN REKLAM

TÜRKİYE PETROLLERİ A.O

TÜRK ANA VATAN'ında SAHTE BİR DERVİŞ

Tam yüz sene önce, Orta - Asya'da İngiliz - Rus nüfuz mücadelesinin ibret ve merak dolu sahneleri

Ceyhun'un kıyısında ilerliyen kervanımız, ay ışığında bir masal yolculuğunu andırıyordu

— 11 —

Yolda iken, Kırgız kadınlarının yapmakta büyük bir maharet gösterdikleri kımız'ı atlarının üzerinde oldukları halde ağızlarını açan yayalara, yere dökmiyerek ağızlarına akıtmalarını hayretle gördüm. Canbazlık hüneri içinde yapılan bu alış verişde iki taraf da aldanmıyordu. Çünkü hakikî kımız pahalı idi. Vücudu çok besliyen ve Kırgızlar arasında ömrü de uzattığı rivâyet edilen Türklerin bu millî içkisi, bazan kısrak sütünden, bazen deve sütünden yapılırdı. İkisinin karışmasından yapılan ise, bir çeşid sarhoşluk verirdi. Ben hiç bir zaman iki üç yudumdan fazla içemedim.

Güneşin batmakta olduğu saatlerde bile Şorahan pazarı kalabalıktı. Biz, kervanımızın konukladığı yere döndüğümüz zaman hareket için bizi beklediklerini gördük.

CEYHUN, AY IŞIĞI ve KERVAN

Arkadaşlarımız, *YAP KENARI* denilen Ceyhun üzerindeki güzel ve şirin bir yerde konaklamışlardı. Burasını sulamak için Ceyhundan bir çok kanallar açılmıştı. Türkmenler, Kırgızlar, Özbekler ve umumî olarak bütün Türkler, çok iyi ziraatçıdırlar. Göçebelikten kurtulmıya karar verdikleri zaman toprak işlerini başka milletlerin çoğundan daha güzel ve anlayışla yaparlar. Su kanallarının bittiği yerde çöl başlıyordu. Altı saat kadar bu güzel, gönül açıcı manzarada yol aldık. Yolumuz üzerinde Kırgız çadırları sıralanmıştı. Her çadırdan çıkan kadınlar bize su, ayran, kımız, ekmek, et ikram ederlerdi. Bu sıcak günlerde yolculara su vermek, bu müslüman Türkler arasında büyük sevaptır.

Gece olmuştu. Şırıltı ile akmakta o-

lan Ceyhun ay ışığında daha heybetli gözüküyordu. Solumuzda korkunç çöl vardı. Ay ışıkları kumların rengini daha sarı gösteriyordu. Etrafta su olduğu için buralarda çok güzel gözlü ceylanlara rastlamak mümkündü. Kervanımız, gecenin içinde muttarit seslerle yola düzülmüştü ve kimse konuşmuyordu. Zannediyorum ki herkes, kendi öz hayatına dair muhasebeler yapıyordu. Çünkü bizleri nelerin beklediğini hiç bilmiyorduk.

Güneş tan yerinde görününciye kadar yolumuza devam ettik. Bu engin çöllerde gece ne kadar muhteşem idi... Semâ, parlak yıldızlarla bezenmişti. Gökyüzü, yere yakınlaşmış gibi idi. Gölgelerimizi uzun gösteren ve kervanımıza dışarda bakıldığı zaman esatîrî bir manzara veren bu ender görülen yol arkadaşlığı içinde hepimizin yekdiğerimize karşı gösterdiği samimiyette riyâ ve mübalağa yoktu. Kaderlerimizi birleştirmiştik. Bunların arasında benim ne işim olduğunu düşünmüyor idim, çünkü peşiman da değildim.

Güneşin ışıklarıyla beraber karşı tepede görülen meskûn yerin ne olduğunu sual ettim. Hacı Salih bana: *"— Burası Deveboynu kasabasıdır. Bundan sonra dört konak meskûn yer gözükmez. Buranın kırgızları çok misafirperverdirler. İkram ettiklerini kabul etmezsen dertlenirler..."* dedi.

Hiyveli bir Şeyh, dünyayı kendi iç âleminde ve olup bitenleri değişmez kaderin tecellisine bağlıyan müsamahası, yüzündeki huzurlu hatlardan okunan mütevekkil hâliyle...

Sekiz yüz çadır kadar bir kalabalık olan Kırgızlar, buradan göçe hazırlanıyorlardı. Bize anlattılar ki, bu üç aylarda daha yüksek yerlere giderlermiş. Kadınları, durmadan yiyecek taşıyorlardı. Bir peynir ikram ettiler ki, tadı hâlâ ağzımdadır. Sevdiğimi görünce tulumu ile vermiye kalkıştılar. Bu kadar misafirperver bir başka milletin dünya yüzünde mevcud olmadığını söyliyebilirim. Kadınları çok güzel idiler. Diğer Şark memleketleri kadınları gibi kaçmak göçmek yoktu. Yüzleri, elleri, göğüsleri açıktı. Kıyafetleri kendilerine çok yakışıyordu. Bilhassa hotozları câzib idi. Sohbet sırasında bir Kırgız kadınına, neden bir yerde durup yerleşmediklerini ve göçebe yaşadıklarını sordum. Bana şu cevabı verdi:

"— Dünyada sadece ölüler ve cansızlar oldukları yerde kalırlar. Siz, bir yerde devamlı oturan hayvan nesline rastladınız mı? Allah insanları, nimeti olan dünyanın her tarafını görüp gezmeleri için yaratmış. İnsan ömrü bu kadar büyük bir dünyayı gezmiye ve görmiye ancak yeter, hattâ zaman kalmaz. Şimdi gözlerimizi değişmiyen manzaraların içinde hapsetmiye hakkımız var mıdır?"

Ben bu mantık önünde verilecek cevap bulamadım, fakat göçebeliğin dertli ve meşakkatli olduğunu söyledim. Kırgız kadını başını salladı:

"— Bu söz siz Mollalara yakışır. Biz her gördüğümüz yeni şeyin özünü öğrenmiye çalışırız. Neyi nasıl görürsek öyle kabulleniriz. Her yarattığının içyüzünü bilmek, Allaha mahsustur. Ona kulluk etmek ve yarattıklarını dış görünüşleriyle benimsemek yeter. Sen geceleri çöle çıktın mı? Orada gün ve güneş ışığında meydana çıkan yaratıklar ellerini ayaklarını çektikleri zaman çölü ken dilerinin sanan binbir hayvanı gördün mü? Dünya büyük, mahlûk çok, biz insanlar da onlardan küçük bir zerreyiz. Ölünce toprağa gireceğiz, orada kımıldamadan kalıp çürüyeceğiz. Yaşarken gezmeli, görmeli, hareket etmeli..."

O engin çöller, kuş geçmez, kervan göçmez denilen sahralar içinde, bulduğu yaratığı, keskin gözü ve pençesi ile sahibine getiren şahin'i elinin üstünde, cefakeş atının üzerindeki Kırgız süvarisi...

O sırada tuhaf bir de vak'a oldu: Koyun sürüsüne, buralarda pek bol olan ve gündüzleri de köylere kadar sokulan, obalara inen çakallardan bir kaçı saldırmıştı. Kadın gülerek dedi ki: *"— Bak Molla... Eğer çakal hareket halinde olmasaydı aç kalacak, ölecekti. İnsanlar da öyledir. Bir yerin havası bir zaman gelir ki, insanın sağlığını bozar... Gez, gör, keyfet, yaşamasını bil!.. Kara toprağın altında ne kadar kalacağını biliyor musun?"*

Bu sözler bana, iki konak sonra dalacağımız çöl'ün acılarını unutturmuş gibi idi.

KARA HABERCİLER ve ACI DÖNÜŞ

Yolumuz emindi ve nehir kenarını takip ediyorduk. Nehrin iki yanında söğüt ve kavak ağaçları olduğu gibi meyva ağaçları da vardı. Hayatımızdan memnunduk. Gündüzün sıcağında dinleniyor, uyuyor, gecenin serinliğinde yolumuza devam ediyorduk. Yolda Yörüklerle hudud kolcularından başkasına rast gelmiyorduk. Dördüncü günü, beş süva-

rî bize yanaşarak, Emir'in askerlerinin Buharadan uzak olduğunu ve Teke Türkmenlerinin etrafta çapul yaptıklarını haber verdi. Bu habere üzüldük ve telâşlandık amma, tevekkel deyip yolumuza devam etme kararından da dönmedik.

Fakat yolculuğumuzun altıncı konağında iş değişti: Sabaha karşı idi ve kervanımız sessizce yoluna devam ediyordu. Birden bir dönemeçte büyük bir patırdı oldu. Işıldıyan güneşin ilk hüzmeleri arasında, bize doğru koşan beş altı dilenci kılıklı insan gördük. Hallerinden bitik oldukları anlaşılıyordu. Ellerindeki nefirleri durmadan öttürür idiler. Bize eriştiklerinde: *"— Açız, açız, ekmek, ekmek..."* diye yere yıkıldılar. Kendilerine hemen ekmek, soğuk et, kuru meyve verdik. Su içtiler, kendilerine geldiler. Hallerini anlattılar. Bunlar, Ceyhun'da kayıkçılık yaparlarmış. Bir gece öncesi konakladıkları kıyıda, gece yarısında uykuya daldıklarında Teke Türk menlerinden Alaman Uruğu kolundan yüz kişi kadar üzerlerine çullanmış, kayıklarını almışlar, soyulmuşlar, sonra aç susuz, oldukları gibi bırakmışlar. Canlarını kurtardıklarına şükrediyorlardı. Bize dediler ki:

"— Buraya yakınlar. Size rastlarlarsa hiçbir şeyinizi komazlar. Hem de öldürürler. Bunlar Hacı, Hoca, Molla tanımazlar. Kırgız çadırlarına doğru ılgar edeceklerini yanımızda söylediler. Aman geri dönün, Can Batur Dorgan çölünün üzerinden gidin..."

Hacı Salih bu Can Batur Dorgan çölü lâfını duyunca, nerede ise, gelen zavallı bitkin adamın üzerine çullanacaktı. Hemen bağırdı:

"— Sen ne söylüyorsun? Bilerek mi konuşursun? O çöle Allah düşmanımı düşürmesin. Şimdi orada Tebad rüzgârlarının estiği günlerdir. Kumlar içinde helâk mı olalım? Ne hâlimiz varsa burada görürüz. Biz bu az hazırlıklarla Can Batur Dorgana dalabilir miyiz?"

İçimizde olanlardan bazıları, sahilde durup bir kayıkçı bularak, Ceyhun üzerinden Hezar-ı Esb'e gitmeyi teklif ettiler. Hezar-ı Esb, (Bin at) demektir. Burası, Ceyhun'un en sulak yerlerinden birisi imiş ve Türkistan'ın en cins atları burada beslenirlermiş. Nitekim böyle diyenler, hemen sahile indiler ve orada beklemiye başladılar. Biraz sonra sevinç sesleri duyar olduk. Bir büyük kayığın geçmekte olduğunu görmüşler ve onu durdurmuşlardı. Kayıkçı ile pazarlık yapıp Hezar-ı Esb'e bu yoldan gitmeyi tercih ettiler ve bizi de çağırdılar. Bazıları ise, Hiyveye dönelim dediler. Ben, bu kadar mihnet ve meşakkatin neticesini görmek kararında ve azminde idim. Kalbimin derinliklerinde sakladığım bu sırrı nasıl açığa vurabilirdim? Hacı Salih ile Hacı Bilâl de, devam kararında olunca onlardan ayrılmamaya karar verdim.

Ortada bir kaç kişi hiç karar vermeden bekleşirlerdi. Bunlar dediler ki: *"— Geliniz, Kur'an-ı Kerîmden tefe'eül edelim..."*

Hepimiz buna razı olduk ve Kur'an-ı Azimüşşânı elimize alarak, evvelâ ihlâsla bize doğru yolu göstermesi için dua ettikten sonra hepimiz birer sureyi açıp okuduk. Hacı Salih, bunlardan ahkâm ve ilham çıkardı. Kendisi uzun uzun düşünüp, kara yolundan devama ve kendi sözünü geri alıp, Can Batur Dorgan'a sapmamızı tercih ettiğini söyleyince hepimiz onun arkasında saf tuttuk.

Böyle fecî bir çöl yolculuğunun acısı daha içerimizde iken Kahraman Ata çölünden daha uzun ve Tebad rüzgârlarının da estiği böyle uzun ve kuş geçmez, kervan konuklamaz, ot bitmez bir çöle yeniden girmenin acısı içimizde yerleşmişti. Biz gelirken mayıs ayı idi ve yağmur birikintileri vardı. Şimdi haziran sonunda idik. Ağzımız sımsıkı kapatılmıştı. Ümidsizliğimiz belli olmasın diye birbirimizin yüzüne bile bakamıyorduk. Grub etmekte olan akşam güneşinin kızıllığı içinde daha göz alıcı bir manzara kazanmış olan Ceyhun'a hasretle bakıyorduk. Burada su ve hayat, içine gireceğimiz çölde ise ölüm ve kuraklık vardı. Amma ne yapalım ki, hayatımızı bile bile felâket ve tehlikenin içine atamazdık. Kayıkçıların fecî halini gördükten sonra yolumuza devam bile ölüme gitmekti veya biz öyle sanıyorduk. Son olarak bol bol su içtik, develerimizi Ceyhun'un içine soktuk, adetâ onlara gireceğimiz yolun ağırlığını ve çetinliğini anlatmak istiyorduk. *(Devam ediyor)*

Ardında yiğitlik efsaneleri bırakan çöllerin rüzgârı:

Kahraman HÂLET

Bütün Suriyenin ölümüne ağladığı Galatasaraylı genç teğmen, ağıtlara destan mevzuu olmuştu

Yazan :

HAMZA OSMAN ERKAN

Saint Cry'de ihtisas yapan "Teşkilât-ı Mahsusa" nın bu yiğit çocuğu, Fransa'da ün yapmıştı. Ölümü de, karşısındaki düşmanı siperinden çıkarmak için onlara kendi dilleriyle hitap ederken, ayağından aldığı bir kurşun yarasıyla başladı, geri çekilmesine yalvaran arkadaşlarını dinlemedi. Ölümüne, bütün Suriye kan ağladı. Koca kıt'anın genç kızlarının gönlünde efsâne şahsiyeti gibi taht kurmuştu. Ardından söylenen ağıtlar cild cild tutacak kadar çoktu. Halk türkülerine girdi.

ŞÖHRETİ DİLLERDE DOLAŞAN KAHRAMAN

Burada size bir vakitler, şöhreti bütün (Suriye) de dillerde dolaşan ve hikâyeleri âdetâ masallaşan bir Türk subayından, (Sina) çölü ileri karakolunda koca düşman kuvvetine bir bölükle karşı duran Galatasaraylı teğmen (Hâlet) den bahsedeceğiz.

Hâlet, Halep polis müdürü Mehmet beyin oğludur. Babasının memurluğu sırasında Halepte doğan Hâlet, ilk ve orta tahsilini orada yaptıktan sonra İstanbula gelerek Galatasarayda okumuştur.

Balkan Harbinde henüz çok genç denilecek yaşta iken gönüllü olarak cepheye koşmuş, Çatalcada yararlıklar göstermiş ve Edirnenin istirdadında bulunmuştu. Edirnede gayet şık elbisesi ve altındaki güzel atiyle herkesin dikkat nazarını üzerine çeken ve doğuştan asîl olan Hâlet, sima ve endam bakımından da hakikaten bir insan güzeli idi.

Balkan Harbi bittikten sonra Parise giderek (Saint Cyr) askerî mektebini ikmâl eden Hâlet, orada da askerlik hayatını centilmenlik ve cesaretiyle yükseltmiştir. Zaten bu cengâver ruhu değilmidir ki, ona meslek olarak askerliği seçtirdi.

ASKERLERİ ONUN UĞRUNDA ATEŞTEN GEÇERLERDİ

Birinci Dünya Harbi patlak verince ilk olarak Kafkas cephesine gönderilen genç Saint Cyr'li süvari zabiti orada bir çok süvari müsademelerinden sonra tifüse tutularak uzun zaman hasta yattı ve nekahet devrinin bir kısmını Halepte ailesinin yanında geçirip iyileştikten sonra Dördüncü Ordu İkinci Türk Hecinsüvar bölüğü kumandanlığına tâyin edildi.

Onun seçme efrattan müteşekkil bö-

lüğü hakikaten herkesin hürmet ve takdirini kazanan nümune bir bölüktü. Askerlerinin hepsini ona kalben bağlanmış kimseler teşkil ediyordu. Bilâhare vukubulan harblerde bu bölük, kahramanlıklarla çarpışarak kendisine gösterilen teveccühe fazlasiyle lâyık olduğunu isbat etti. Komutanları teğmen Halete gelince, o, gürbüz bir ruh olduğu kadar sağlam bir bünye idi. Efradiyle yaptığı çöl yürüyüşleri belki akıllara hayret verecek derecede idi. Hâlet, yorulmak nedir bilmiyen ve hiçbir şeyden korkmıyan bir çılgın idi; fedakâr askerleri de onun uğrunda ateşten geçerlerdi. Fakat onları mükâfatlandırmasını onun gibi kimse bilmezdi.

BÜTÜN ŞAM KADINLARI ONA AŞIKTI

Cins ve güzel Hecini üstünde ve çok zarif Hecinsüvar kıyafetiyle sokaklarda rastlanan genç teğmene Şamın bütün kadınları âşıktı.

Ilık bir rüzgârın ağaçların dallarını titreştire titreştire salladığı sıcak bir bahar günü Hâlet pek sevdiği sadık Hecinsüvar bölüğünün başında Şam caddelerinden geçerek ve bir daha avdet etmemek üzere çöle gitti. Macerayı biraz seven Hâlet, hayatının en büyük macerasına gidiyordu. O gün sebebi anlaşılmıyan bir hüzün herkesin içine çökmüştü. Şehirde derin bir sükût hükümferma idi. Gök berrak, esen rüzgârlarla gelen hiç bir bulut bu solgun ve hazin gökyüzünü karartmıyordu.

Günler geçti, bir müddet sonra cepheden haberler gelmeğe başladı. Birüsebi de karargâh kuran ikinci hecinsüvar bölüğünün baskınlarından ve Hâletin çöldeki aşk macerasından bahsediliyordu. Bir çok tehlikeli istikşaf vazifeleriyle Sina cephesi mevkilerini dolaşan Hâlet, bir çöl kızına gönül bağlamış.

Aslan Hâleti, müsademelerde görenler ve bu yiğit teğmenin hecinsüvar bölüğünün, düşman taarruzlarının ta gerilerine sarktığına, düşman safları içine pervazsızca saldırdığına şahit olanlar ondan yine böyle fedakârlıklar, büyük hizmetler bekliyorlardı.

Nihayet Katya muharebesinde düşman kuvvetinin hattı ricatini çevirmek vazifesi Hâlete verilmişti.

HÂLET'İN ŞEHADETİ

Hâlet, düşman kuvvetini arkadan vurmak için Kanala doğru gerilere sarkmıştı. Katya'dan sıyrılıp çekilen düşman kuvvetinin üzerine yıldırım gibi düşen Hâlet, aldığı ilk yaraya hiç ehemmiyet vermiyerek savaşa devam etti. Karşıdakiler de anudane dövüşerek vazifelerini üstün bir başarı ile yapmağa azmetmiş görünüyorlardı. Bununla beraber Hâletin tuttuğu tepelerden bir türlü ileri gitmek imkânını bulamıyorlardı. **Bir aralık Hâlet yaralı vaziyette ayağa kalkıp mitralyöz ateşini üzerlerine açan düşmana siperin üzerinde meydan okuyarak haykırdı:**

"— Cesaretiniz varsa meydana çıkın da yiğitçe savaşalım."

Ne yazık ki, tam bu esnada, pervasızca celâdetler gösterdiği bu sırada bir anda vücudunu delik deşik eden mitralyöz kurşunları bu yiğitin gözlerini hayata kapatmıştı. (10 nisan 1332).

Korkusuzluğun ve atılganlığın timsali genç hecinsüvarın güzel gözleri artık ebediyen kapanmıştı, bu güzel ve berrak gözlerin sahibi olan Hâlet, artık sevgili hecinine binemiyecek, şöhretli hecinsüvarları aziz komutanlarını artık selâmlıyamıyacaklar ve çöldeki bedevi kızı onu artık hiç, hiç göremiyecektir.

FALİH RIFKI'NIN HÂLET'E AİT HÂTIRALARI

Şimdi teğmen Hâletin kahramanlıklarını, o tarihlerde Suriye'de Cemal Paşanın karargâhında yedek subay olarak bulunmuş olan Fatih Rıfkı Atayın kaleminden naklediyorum.

Falih Rıfkı Atayın Hâlet için (Ateş ve Güneş) adlı eserinde yazdığı şu yazıyı beraber okuyalım: (1)

"Son çöl seyahatinde hecinsüvarların ordugâhına gitmiştim. Hâlet, Memduhla ve diğer iki takım zabitiyle çadırında eğleniyordu. Memduh, Sultani hocalarından hassas bir gençti. **Çadır direğine takılmış kısa bir raf üstünde genç Fransız şairlerinin kitapları duruyordu.** İnzibat, itaat, ciddiyet gibi tali-

(1) **Falih Rıfkı Beyin bu eseri (1334) de Mahmud matbaasında "Halk Kütüphanesi" tarafından eski harflerle bastırılmıştır.**

KAHRAMAN HÂLET **Gerilla savaşlarını, daha çocuk çağında Teşkilât-ı Mahsusa saflarında, yakın dostu Hamza Osman Erkan gibi öğrenen bu asil ve yiğit genç Saint-Cyr'de ihtisas yapmış, önce Kafkas cephesinde savaşmış, tifüse yakalanmış, daha sonra Dördüncü Ordu ile beraber, Kanal üzerine sefer yapan Teşkilât-ı Mahsusanın Hecinsüvâr kuvvetlerine katılmıştı. Sülün endâmı, güzel ve asil çehresi, şık kıhğı ve heykel gibi oturduğu cins Hecini ile Şam sokaklarından geçişi hâdise olurdu. Yukarıda O'nu, Sina çölünde, yorgun bir keşif çıkışından dönerken Hecin'inin üstünde görüyoruz.**

matname kelimelerini garip felsefelerle munis bir hale getiren Hâletin, şık ve mebzul hatıralariyle her adım sonrası bir başka gurbet gibi gelen bu çöl köşesinde cazibeli bir hava icad ettiği belliydi. Hecinsüvarlar Sinanın dümdüz hareketi ve boşluğu içinde bile bozulmamıştı. Fakat her sabah devesinin dişlerini fırçalatmaktan, askerlerinin tuvaletine dikkat etmekten yavaş yavaş bezmeğe başlıyan Hâlet'in yüreğinde bir kanlı sergüzeşt hasreti yandığını hissettim. Hâlet çölde bir zaman da bir genç bedevi kıziyle yaşadı. Bu macera kendisi için kimbilir hangi âlemlerde lezzetle anlatacağı bir eğlence, bedevi kızı için hayret ettiği meçhûl ıztırapların menbaı idi.

SEKİZ KİŞİ İLE YAPTIĞI KEŞİF

Düşman Filistin taarruzuna karar verdikten sonra çöl hayatı eğlence halinden çıkmıştı. Bu sırada Hâlet, bölüğü ile bir çok vazifelere gidip gelmeğe başladı.

İleri karakollarda duran bir arkadaşım diyor ki, bir gün bölüğümün etrafında çadır kuran Hâlet bana:

"— Bir keşif yapmak istiyorum!" dedi.

"— Daha dün keşiften geldin. Maa-

mafih istersen beraber gideriz, zaten işimiz gücümüz yok" dedim.

"— Yok sana eziyet olmasın, ben yalnız gitmek istiyorum."

"— Beni istemez misin?"

"— Hayır!"

"— Sana kaç bedevi ile kaç nefer vereyim?"

"— Dört nefer isterim. Dört de bedevi verirsen ne âlâ!"

Ben daha çok kuvvet almasını tavsiye ettim. Hiddetle döndü:

"— Sen beni korkak mı zannediyorsun" dedi.

Ben akşamdan on beş bedeviyi düşmana en yakın noktalara göndererek küçük bir ihtiyatta bulundum.

Hâlet akşam yemeğinden sonra benim gösterdiğim keşif istikametine gitti. Hazırladığım kırk bedevi ile biraz sonra kendisini takip ettim. Cesur genç, bir ceylân gibi tepeden tepeye atladı. Geçtiği yol üstünde bir beyaz kâğıt parçasiyle yere saplanmış bir hurma dalı gördüm: Bu kâğıt Hâletin kartıydı. Ertesi gün öğleyin döndü, beni yol üzerinde bulunca:

"— Ölsem de ne ehemmiyeti var? Sen niçin geldin?" diye tekrar hiddet etti. Konuşa konuşa yerlerimize avdet ettik.

Nihayet Katya muharebesine iştirak için emir aldı. Harb günü yolları şaşırıp biraz geç kaldı ve muharebeyi top sesleri içinde buldu. Düşman siperleriyle bizim siperlerimiz arasında kesif bir sis vardı. **Hâlet bir müddet Fransızca cümlelerle düşmanı hücuma ve harbe uyandırmağa çalıştı.** Sese doğru atılan bir kurşun onu ayağından yaraladı, askerleri ve zabitleri geri çekilmesini söylediler.

"— Bir kurşunla dönmek istemem" dedi.

Bu bir vakadan alınmış yara değildi. Bir tesadüf yarasıydı. Bir zaman sonra siperden ayağa kalkıp yine şiddetli sözlerle haykırdı. Karşıdakiler bu sefer mitralyözlerini pek kızdıkları bu sese doğru çevirdiler. Bir an içinde bir çok kurşun keskin bir kılıç ağzı gibi karnının üstünden geçti, **son saniyesine kadar düşmana Fransızca bağıran Hâlet, cümlelerinden birini yarıda bırakıp:**

"— Allahım.."

Diye haykırdı ve düştü.

Bir istimdada benziyen bu feryat Memduhun (2) yüreğini yaktı:

"— Hâlet, kardeşim..."

Diye titreyen sesiyle onun tarafına koştu. Eski sesin çıktığı yerleri taramakta devam eden kurşunlar Memduha da çarptı, Memduh ses çıkarmadan öldü..

SURİYENİN MATEMİ

Bu iki genç için tutulan matem, telgraf tellerinden bütün Suriyeye geçti, kumandan kara haberi getiren telgrafı dudakları titriyerek okudu. Bir gün içinde o kadar menkıbeleri söylendi ki, Hâlet dün yaşıyan adamdan, bir asır evvel ölen adama geçti. Hâletin ölümiyle havadan bir ses de eksilmiş gibiydi. Sanki bir şey duyarken duymamağa başlamıştık.

Katyadan dönen kıtalar Hâleti getirmediler. Hâletle Memduhtan çölde kumun iki noktasında birer kabarık kaldı. Hiç şüphesiz ilk rüzgâr bunları da silip iki ölüden hiçbir nişan bırakmamıştır. Suriye Hâleti samimi bir ıztırapla yâdetti. **Son zamanlarda Lübnanlı bir Arap edibin onun için bir piyes yazdığını ve oynatmak üzere olduğunu haber almıştım."**

★ ★ ★

Falih Rıfkı Atayın eserlerinden aldığımız bu tafsilât Hâletin şanlı ölümünün hakiki hikâyesidir.

Şimdi 49 yıl sonra içimiz sızlıyarak bu yazıları hazırlarken ölümüne bir kere daha sessizce ağladığımız bu kahraman (Galatasaraylı) nın adını nasıl unutur ve hatırasının önünde nasıl eğilmeden dururuz?

Halk türkülerine adı geçecek kadar şerefli bir kahraman olan teğmen (Hâlet) için yazdığımız bu yazıya son verirken bir İngiliz edibinin şu güzel sözlerini bir daha hatırlamaktan kendimizi alamıyacağız.

"İnsan, arkasında bıraktıklarının kalblerinde yaşayınca ölmüş sayılmaz."

---

(2) Sultanî öğretmenlerinden teğmen Memduh, general Ahmet Alişan'ın oğludur.

Siz de yazdınız Teşekkürlerimiz

Sizlere ayırdığımız bu sahifeye, lûtfediyor, tarihin huzuruna çıkarmaya değerli gördüğünüz hâtıralarınızı, duyduklarınızı, hafızanıza tevdi edilenleri gönderiyorsunuz. Birinci sayımızın 45 inci sahifesinde hulâsalamıya çalıştığımız şekil ve ölçüler içinde göndereceğiniz yazıların, sizlere ayrılmış sahifelerde neşrine devam edeceğiz. Emek ve himmetinize teşekkürlerimiz.

YAVUZ (GOBEN) ZIRHLISININ AKİBETİ

Emekliye çıkarılmış bu deniz kuvvetinin mukadderatı konuşulduğu şu sırada Birinci Cihan Harbinde ordumuz kuvvetlerine iştirâk eden Alman kıt'a ve subaylarile aynı cephede işbirliği yapmış, diğer taraftan memleketimizde Türk - Alman dostluk cemiyetini kurmuş ve bu iki memleketin asırlar boyu dostluk ve iş birliği gibi her sahada ancak arkadaşlık, sadakat ve birlik duyguları içinde yaşayagelmiş bulunanları tabiatile alâkadar etmekten geri kalmamıştır.

Şimdi alâkalı makamlarımızın (müze mi olsun? satılsın mı?) teşebbüsü etrafında karar vermek arefesinde bulunduğu görülmektedir.

Deniz kuvvetlerinde uzun senelerin ihtisas ve tecrübesini taşıyan bazı emekli deniz komutanlarının düşüncesi ve mali makamların tetkikatı şu noktada toplanır görünmektedir :

Yavuzun müze halinde bir müesseseye ifrağı tarihe kıymet verme bakımından muvafık olsa dahi, bunun karşılaşacağı maddî ve manevi güçlükleri hesaba katmak lâzımdır. Böyle bir teşebbüs devletin bütçesine büyük külfetler yükleyebilir. Başlangıçtaki masraflar karşılansa bile bunun idamesi devamlı bir yük teşkil edecektir. Satılırsa getireceği para Türk Deniz Kuvvetleri için bir yardım olacaktır.

Bunun yanında bazı aykırı mütalâalar da görülmektedir. Meselâ: Goben, memleketi harbe sokmaktan başka bir iş yapmamıştır, binaenaleyh tarihî kıymeti yoktur. Uzun geleneğe sahip Türk - Alman dostluğunu ve silâh arkadaşlığını Yavuzun sırtına yükletilen bir kabahat olarak göstermek doğru değildir.

Birinci Cihan Harbine girme kararı o tarihdeki hükûmetin, memleketi tehdid eden itilâf devletlerinin hazırlığı karşısında evvelden alınmış bir karar olmakla bunu Yavuz zırhlısının harekâtına bağlamak doğru olmasa gerektir. Unutmamalı ki, o tarihde İngiltereye sipariş edilmiş olan zırhlılarımıza İngilizler tarafından el konmuş ve bize verilmemiştir. Bu hareket Goben ve Breslav'ın memleketimize sığınmalarını âdeta teşvik etmiştir. İkmal edildiği halde İngilizler tarafından bize verilmeyen gemilerin yerini tabiatile bu iki gemi almıştır. O tarihlerde sahillerimize yönetilmiş Rus tehdidi karşısında donanmamızı kuvvetlendirmek zorunda idik ve bu da bu iki harp gemisile olmuştur. Keza Yavuzun Karadenize çıkması da, gene Türk başkumandanlığının karar ve müsaadesile olmuş ve bu Karadeniz seferinden yaralanarak İstanbul'a dönmüştür. Keza Midilli ismini almış Breslav da İmroz adası açıklarında düşmanla çarpışma sonunda batmış ve kaptanı VON HİPPEL bu gemi ile birlikte ve Türk sancağı altında can vermiştir.

Bu sebeple hatırlatmak Türkün yaradılış faziletleri iktizasındandır ki, Alman ordusu ile silâh arkadaşlığımız iki asra yakındır. Memleketimize karşı hizmetleri, sulh devresinde ordumuzun harp kudretini yükseltmek, hocalık ve kumandanlık etmek, harp cephelerinde bizimle beraber omuz omuza aynı hedeflere karşı harbederek seferî meşakketleri ve harp muvaffakiyetlerini paylaşmak gibi iki memleketin dostluk tarihini birbirine bağlayan kıymetli ve sadık hâdiseler ve hatıralar, Türk askerinin yüreğinde daima takdir ve şükran duyguları içinde yadedileceğini unutmamak Türkün yaradılışdaki asalet ve necabeti iktizasındandır.

Emekli Kurmay Albay
Haydar Mehmet ALGANER

(POTEMKİN) ZIRHLISININ İSYANI VE SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD

ÂSİ RUS ZIRHLISININ KARADENİZ BOĞAZINI ZORLAMASI İHTİMALİ KARŞISINDA TEDBİRLER ALINIYOR

— 4 —

YAZAN : A. CEMALETTİN SARAÇOĞLU

YILDIZ, ÂSİLERİN AFFINI İSTİYOR (!)

Aynı gün içinde Petersburg sefaretinden şu şifreli telgraf da Yıldız'a ulaşıyor :

Başkitabete: 22 Haziran (5 Temmuz 1905) - 20 Haziran 321 tarihli telgrafname-i âlilerinde muharrer irade-i seniyye-i cenab-ı mülûkâne maznun-ı celil-i malûm-u müstemidânem oldu. Tıpkı şerefsadir olan ferman-ı celil-i cenab-ı hilâfetpenahî mantuk-ı münifince hariciye nazırı.... nezdinde bulunduğundan şimdi hariciye nazırı muaveneti görüp münderecatını etrafiyle tebliğ eyledim. Müşarünileyh mezkûr gemilerin zabitansız Köstence'ye gittiklerini ve orada Romanya memurini tarafından, talebinde oldukları kömür ve erzak red olanarak şayet torpiyör limana dahil olur ise topa tutacakları ve efrad derhal teslim olur ise hakkında esir muamelesi edileceği beyan olundukda orayı terk ile cenuba doğru hareket ettikleri ve şimdi Dersaadet'teki Rusya sefirine keşide edilen bir telgrafnamede şayed Devlet-i Aliyye sularına mezkûr gemiler girerse haklarında memurin-i saltanat-ı seniyye tarafından da aynı Köstence'de olduğu misillû muamele icrası rica olunmuş ve imparator-ı müşarünileyh hazretleri tarafından isyan eden efradın af edilmesi kabil ve mümkün olamıyacağı sefir-i müşarünileyh cevaben iş'ar edilmiş bulunduğu müşarünileyh-i muavin ifade eylediğinin mübarek atebe-i şevket mertebe-i zıllüllâhiye arzı müsterhamdır!

Petersburg sefiri Hüsnü

Petersburg sefiri paşanın bu şifresinden açıkça anlaşılıyor ki, Yıldız'daki mahud vükelâ encümeninin af edilmeleri, bu suretle de Boğaz sularına âsi ge-

* * *

ÇIKAN KISMIN ÖZETİ

1905 de Japonyaya mağlûp olan Çarlık Rusyasında ayaklanmalar olmuş, bu sırada Karadeniz donanmasının en yeni zırhlısı "Kniaz Potemkin" in mürettebatı da isyan etmiş, subaylar öldürülmüş, geminin kumandasını mürettebattan Matiuçenko adında bir başçavuş alarak korsan gemisi olarak denize açılmış, on gün dolaştıktan sonra Köstence limanında teslim olmuştur.

Bu kanlı isyanı ilk defa Petersburg sefir-i kebirinden öğrenen Sultan İkinci Abdülhamid, Yıldız Sarayına gönderilen jurnallerle ayaklanmanın yakında Osmanlı Donanmasına da sirayet edeceği bildirilince vehmi ayaklanmış, Potemkin isyanı Petersburg Sarayından ziyade Yıldız Sarayını yerinden oynatmıştı. Padişah, isyanı haber aldıktan sonra durumu Petersburg sefaretine sormuş, gelen şifre üzerine meselayi vükelâ encümenine müzakere ettirmiş, encümenin âsi zırhlının "Türk sularına gelmesinin melhuz olmadığı" kararı kendisini tatmin etmemiş, iki mutemed adamını dostane nasihatta bulunmak üzere âsilere göndermeye karar vermiştir.

Diğer taraftan da Petersburg sefaretinden isyanın bir tertip olup olmadığını, Potemkin'in Türk sularına geldiğinde ne gibi bir muamelede bulunulacağının Rus hükûmetinden sorulmasını isteyen Abdülhamid, boğazda da bir takım askerî tedbirler aldırmaktadır.

* * *

minin sokulmasının önlenmesi hakkındaki ukalâlığı Abdülhamid tarafından makul görülerek Rusya'nın İstanbul sefirine bildirilmiş, sefir de padişahın bu isteğini Rusya hariciye nezaretine yazmış, fakat Moskof hariciye nezareti bu isteği kabul etmemiştir; bu suretle de hünkâr küçük düşmek gibi hiç de şerefli olmayan bir mevkide kalmıştır.

BOĞAZIN ZORLANMASI İHTİMALİ KARŞISINDA...

Aynı gün, yani 22 Haziran 321 de Karadeniz Boğazı muhafız vekili Ferik İsmail Hakkı Paşa'nın da padişaha şu şifreyi göndermiş olduğuna şahid oluyoruz :

Başkitabet-i celileye: 22 Haziran 321 (5 Temmuz 1905) - Bahrisiyah Boğazına pamuk barutu memlû (yani doldurulmuş) torpido vaz'ı için teşebbüsatta bulunulduğu istihbar kılındığından mezkûr husus hakikat ise torpido kazanlarının gerek denize hin-i ilkasında (yani torpil denize atılırken) ve gerek ilka olunduktan sonra hüsn-i idaresine ve bunlar zincirleri koparak etrafa yayılmayacaklarına dair memurlarından teminat-ı kaviyye alınmadıkça vaz' ettirilmemesi lüzumu maruzdur.

Bahrisiyah Muhafız Vekili
İsmail Hakkı

Anlaşılan Karadeniz Boğazı Muhafız Vekili Paşa, Yıldız'ın âsi zırhlının zorlamak ihtimali karşısında, Boğaz'ı mayınlarla kapatmıya teşebbüs ettiğini haber almış olacak ki, padişahın ruhî hâletini pek iyi bilen bu paşa da velinimete karşı beslediği ilgi ve sevgiyi belirtmiş olmak ve bu suretle o da bir külâh kapmak sevdasına kapılarak mayınların tehlikesinden dem vurmaya başlayarak işleri biraz daha karıştırıyor, büsbütün içinden çıkılmaz bir hale sokmak istiyor. Çünkü âsi zırhlının Boğazları geçmek istemesini önleyecek elde harekete muktedir zırhlı bulunmadığına göre, en pratik usul geçidin mayınla kapatılmasıdır. Halbuki muhafız paşa bunun tehlikelerinden bahisle sarayı bu fikrinden vazgeçirmeğe çalışıyor. Niçin? Neden böyle davranıyor?.. Bu soruların cevabını muhafız paşa'nın Yıldız'dan aldığı biri başkâtib Tahsin Paşa, diğeri de şifre kâtibi Asım Bey imzalı iki şifreye verdiği cevapta arayıp bulmak mümkün olacaktır. Lâfın kısası paşa hazretleri bu vesile ile hünkâr nezdinde mevkiini kuvvetlendirmek, yani yağlı kuyruk saydığı bu fırsattan faydalanıp bir külâh kapmak, olmazsa vekil olarak bulunduğu Boğaz Muhafızlığına asil olarak tayinini sağlamaktır.

Bahr-i siyah Boğazı Muhafız Vekili İsmail Hakkı Paşaya: 22 Haziran 321 (5 Temmuz 1905) — "Potemkin" nam Rusya zırhlısının cesim topları hamil olduğu malûm olup şayed bu geminin Boğaz'a girerek cebren (yani zorla) geçmek isterse bunun mahv ve gark edilmesi için mevcud olan vesait-i müdafaanın kâfi olup olmadığının ve orada müteaddit mevkilerde müteaddit istihkâmlar bulunmasına mebni şayed bunlardan birisinin önünden geçmeğe muvaffak olursa bîinayetillâhi teâlâ ilerlemeyüb diğer istihkâmattan namus-ı askerî mucebince, fevkalâde fedakârlık ile herhalde men'i ve garkı lüzumuna nazaran bu babdaki mütalaa-i vâlâlarının, din ve namus üzerine yemin ile ve hakikat-ı mahza olmak üzere, arzı şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i padişahî iktizay-ı âlisinden olmağla ve selâm-ı saadet ittisam-ı şahane ile taltif buyurulmaları ile olbabda...

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî
Tahsin

Boğaz muhafız vekili paşa, padişahın bu acaib ve biraz da kendisine ve emrindeki toplara pek itimad etmediğini hissettiren tereddüdlü telgrafına ne cevap verilmek gerekdiğini düşünüp cevabını biraz gecikdirmiş olacak ki, bu sefer de şifre kâtibinin telgrafı yıldırım gibi yine iniyor:

Ferik İsmail Hakkı Paşaya: 22 Haziran 321 (5 Temmuz 1905) — Demincek keşide kılınan telgrafname cevabına kemâl-i şiddetle intizar buyurulmaktadır. Bir de mahud geminin (yani âsi Moskof zırhlısının) o civarda görülmüş olup olmadığının ilâveten iş'arı bâirade-i seniyye tebliğ olunur.

Şifre Kâtibi: Asım

İSTENMİYEREK TERCÜMAN OLUNAN HAZİN GERÇEK

Tabiî artık bu kadarına akan sular durur. Muhafız vekili paşa mayınlar hak-

kında padişaha çektiği telgrafın bu kadar çabuk ve bu derecede netâmeli yenisi karşısında susamaz ya (!) Padişahın gözüne tam manasiyle girmeğe çalışmak zamanının gelmiş olduğuna hükmeden Ferik Paşa hemen kaleme sarılıp aşağıdaki cevherleri yumurtluyor:

Başkitabete: 22 Haziran 321 (5 Temmuz 1905) — Dâreynde (yani dünya ve ahirette) mucib-i selâmet ve saadet olan ve ubeyd-i memlüklerini zaten minel kadim uğur-ı meyamin-i menfur-u tacidaride kemâl-i fahr ü mübahat ile kanımın son damlasını isar eylemek üzere saf (!) ve sadık vicdanımla ettiğim ahd ü misakı, başımı secde-i rahmana koyarak tekrar eylemeğe bais olan selâm-ı saadet envahm-ı hilâfetpenahîden dolayı kendimi dünyanın en bahtiyar ve fedakâr bir askeri olmak üzere addeyledikden sonra "Potemkin" nam Rusya zırhlısının yalnız başına olarak Bahrisiyah Boğazını geçmek istemesi halinde anı batırmak için Boğaz'da mevcut olan vesait-i müdafaanın kâffesi ile Boğaz'da bulunan heyet-i zabitan ve efrad-ı asakir-i şahane kulları, beşerin tahammül edebileceği en büyük fedakârlıkları ihtiyar ederek ve cümlesi uğr-ı hümayunlarında feday-ı canı sermaye-i necat bilerek çalışacaklarını ve avn ü inayet-i bâri ve ruhaniyyet-i peygamberî ve muvaffakiyat-ı cenab-ı hilâfetpenahîleri eseri ile mezkûr "Potemkin" zırhlısının müruruna katiyyen mümaneat olunması ve iş görmez bir hale getirilmesi mukarrer ve muhakkak olup ancak hüdanekerde mermiyat tesiriyle batmadığı takdirde son bir hamle-i kat'iyede bulunarak bütün bütün mahvına imkân hasıl olmak için tersane-i âmirede mevcut bulunan torpiyör endahtına salih iki üç törpiyörün ihtiyaten Boğaz'a sürat-i izamı ve Boğaz'a ait olan hidemat-ı berriyeden (yani kara hizmetlerinden) dolayı abd-i memlüklerinin sedakat ve fedakârlığıma merhameten itimat buyrulması babında emr ü ferman...

Ferik: İsmail Hakkı

Karadeniz Boğazı muhafız vekili paşanın ne dereceye kadar işinde ehliyetli bir kumandan olduğu bilinemezse de, saraya verdiği yukarıdaki cevabdan yaşadığı devrin icablarına, zamanın hususiyetlerine yakından vakıf ve son derece diplomat bir zat olduğu anlaşılıyor.

Sarayın ne engin bir telâş ve heyecan içinde yüzmekte olduğunu kavrayan paşa, efendisinin sorduğu sorulara pek ustaca ve diplomatça verdiği cevaplarla bu karışık işe donanmanın da karışmasını sağlamış oluyor ki, bizi asıl ilgilendiren cihet de budur. Hele muhafız paşanın donanmay-ı hümayunda *"torpiyör endahtına salih bir kaç bot"* istemiş bulunması Haliç sularında yavaş yavaş çürüyen harap tekneler arasında *"gerçekten iş görebilecek bir kaç torpiyör varsa bir ihtiyat tedbiri olmak üzere Boğaz'a gönderilsin"* demesi belki bilmeyerek ve istemiyerek derin bir gerçeğe tercüman olması manasına geldiğinden başına bir badire açması da pek mümkündü amma, o telâş içinde padişahın da başkâtibinin de bu zehirli istihzayı fark etmiş olmalarına pek de ihtimal verilemez.

KAŞ YAPAYIM DERKEN...

Karadeniz Muhafız Vekili Ferik İsmail Hakkı Paşa'nın sarayın endişelerini, telâşlarını, heyecanını güya yatıştırmak için verdiği bu diplomatça cevap, bunları gidereceğine büsbütün körüklemiş olacak ki, bir taraftan Boğaz'a padişahın yaverlerinden Topçu Feriki Ali Rıza Paşa gönderilirken, bir taraftan da meşhur hafiyelerden hademe Feriki Mehmed Şakir Paşa padişahın maiyyet vapurlarından yandan çarklı "Fuad" vapuruna bindirilip Boğaz'a gözcü olarak sevkolunuyor. Bir taraftan da âsi Rus zırhlısı Boğaz'ı geçmeğe teşebbüs ettiği takdirde, ona son ölüm darbesini indirmek için, bir iki torpiyörün hazırlanması bahriye nezaretine yazılıyor.

Bu ana kadar Yıldız'la Petersburg sefareti ve Boğaz muhafızlığı arasında durmadan teati olunan şifreli ve şifresiz muharebenin bundan sonra büsbütün dal budak salacağı ve tam mânasiyle gülünçleşeceğine şahid olacağız. Hattâ daha neleri ve neleri görüp şaşkınlıktan parmak ısıracağız.

Hünkârın büsbütün emniyet ve itimadını kazanayım derken, boğaza torpil dökülmesine itiraz edip, kendisine inanılmasını ve fedakârlığına güvenilmesini istemesi üzerine büsbütün makûs bir netice elde ederek, memurin mahalline padişah yaverlerinden başka bir

Potemkin'in ayaklanması, Rusya'da grevlere de yol açmıştı. Yukarıdaki klişede, işlerini bırakmış olan Putilof fabrikası işçilerini, fabrika kapısında toplanmış olarak görüyoruz.

topçu ferikinin gönderilmesine şahid olan muhafız vekili paşanın, artık önem bakımından ikinci plâna düşmüş olduğunu göreceğiz. Bunun ilk delili de Boğaz'a yeni gelen padişah yaveri topçu ferikinin şu manidar telgrafnamesidir. Muhafız paşa kaş yapayım derken tam manasiyle göz çıkarmıştır :

Başkitabete: 23 Haziran 321 (6 Temmuz 1905) — Alayın kuvve-i nizamiyesi 1948 olmak lâzım gelirken, elyevm 1530 nefer mevcud bulunmasına, bundan dahi tebdil-i hava ile firariler mevcudu 183 olduğuna mebni, Macar tabiyesinde bulunan büyük, küçük 26 topdan yalnız büyük çapta 6 topun efradı mevcut olup diğerlerinin neferleri bulunmamasına ve şu hal Anadolukavağı ile sair tabiyelerin cümlesinde dahi aynı suretle vaki olmasına mebni noksan bulunan 601 neferin hemen irsali için lâzım gelenlere emr-ü ferman buyrulması maruzdır.

Yaveran-ı Hazeret-i Şehriyarîden topçu feriki: Ali Rıza

Demek ki, sadakattan, fedakârlıktan, kanını son damlasına kadar akıtacağından, padişahdan selâm-ı şahane aldığı için kendini dünyanın en fedakâr ve bahtiyar kulu sayan ve secdeye kapanarak âsi Rus zırhlısını Boğaz'dan sağ salim geçirmiyeceğine yemin eden Karadeniz Boğazı Muhafız Vekili Ferik İsmail Hakkı Paşa'nın topçu alayı mevcudunun 1948 yerine 1341 olduğuna, bazı toplarının numara neferi yokluğundan ateş edemiyecek bir halde bulunduğundan dahi haberdar olmadığı meydana çıkmış oluyordu.

Yıldız'ın, Karadeniz Boğazı Muhafız Vekilinin bu ihmaline ne yolda bir mukabelede bulunduğunu bilemiyorsak da, bundan sonra mabeyinden gönderilen şifre ve telgrafların yalnız kendi adına değil, oraya saray tarafından gönderilen Ali Rıza Paşa adlariyle müştereken gönderildiği nazar-ı dikkate alınacak olursa, Boğaz muhafızının umduğuna pek de kavuşamamış olduğuna muhakkak değilse bile pek muhtemel göziyle bakılabilir :

İsmail Hakkı Paşaya, Topçu Feriki Rıza Paşaya: 23 Haziran 321 (6 Temmuz 1905) — Boğaz topçu alayları noksanının ikmâli çaresi düşünülmekte olduğundan ve bu da bir kaç güne mütevakkıf bulunduğundan, hususî hizmetlerde müstahdem efradın hemen tabiyelerine iadeleri ile idare-i maslahat edilmesi, yerlerine bahriye nezaretinden amele izam ettirileceği, bâ irade-i seniyye-i mülükâne tebliğ ve selâm-ı selâmet encam-ı padişahî ile taltif buyruldukları tebşir olunur. *Şifre Kâtibi:* Asım

İşin içinde yine padişahın selâmı var amma, alaylardaki noksandan da bahis olunduğuna göre, bu seferki padişah selâmının Boğaz muhafız vekilinin üzerinde ilk selâm-ı şahane kadar makbule geçmemiş olduğunu pekâlâ tahmin edebiliriz.

KÖHNE BİR TEKNE İLE BOĞAZ AÇIKLARINDA KEŞİF

Sarayla Boğaz muhafızlığı arasında bu muhabereler geçerken bir taraftan da başkâtip Tahsin Paşa ile Petersburg sefaret-i seniyyesi arasında mufassal şifre teatisine devam olunuyordu:

Petersburg sefaretine: 23 Haziran 321 (6 Temmuz 1905) — Potemkin zırhlısının her nerede bulunur ve her ne tarafa giderse bu babda ve ahval-i mühimme-i saire hakkında peyderpey ve te'kid-ü tebligata hacet bırakmıyarak arz-ı malûmata müsareat eylemeleri lüzumu bermutad irade-i seniyye-i hilâfetpenahî beyan olunur.

Olbabda...

Hemen o gün Petersburg sefaretinden şu cevabî şifre geliyor:

Baş kitâbete: 23 Haziran 321 (6 Temmuz 1905) — Cevap: Dün hariciye nezaretine keşide edilen telgrafnâme-i acizide beyan olunduğu veçhile, mezkûr zırhlı elân isyan halinde olarak, Teodi (Teodya olacak) limanına geldiğine dair alınan malûmattan başka şimdiye kadar diğer bir habere destres olunamadığı maruzdır.

Petersbur Sefiri: Hüsnü

Yine o gün, Haziranın üçüncü günü, topçu feriki yaveran-ı padişahîden Ali Rıza Paşadan sonra Karadeniz Boğazına gönderilmiş olan mabeynin sayılı paşalarından hademe feriki Mehmed Şakir Paşadan, Şifre Kâtibi Asım Beye şu haber ulaşmış bulunuyor:

Asım Beye: 23 Haziran 321 (6 Temmuz 1905) — Sabahleyin başkitabet-i celileye keşide kılınan telgrafname-i çakeri ile arz olunduğu üzere, "Fuad" vapur-ı hümayunu ile saat yarım raddelerinde Anadolukavağından hareketle Boğaz'dan itibaren Anadolu sevahilini sağa alarak beş altı mil açıktan Şile istikametine doğru 24 mil nokta-i mezkûreden, Boğaz'dan 18 mil mesafede bulunan fener dubasına gidilerek orada tahkikat icra olundukda Rus sefain-i harbiyesi müşahede olunmadığı anlaşıldığından, Rumeli Karaburnu hizalarına 6 mil mesafe kalıncaya kadar yaklaşılarak sevahili bittakib ve cem'an 80 mili müteaviz mesafe kat'ı ve devr edilmek suretiyle muktezi takayyüdat icra olunmakta bulunduğu maruzdır.

Bahrisiyah Boğaz'ında Hademe Feriki
Mehmed Şakir

Modası çoktan geçmiş, kaplumbağa süratinde, yandan çarklı köhne bir tekne ile son sistem, saatte 16 mil sür'atle seyre muktedir âsi Moskof zırhlısını tarassuda kalkışan hademe feriki Şakir Paşa Hazretleri artık, bu Boğaz tenezzühleri hakkında hemen her gün saraya telgraf yağdıracaktır. Böyle yolsuz, telsiz telgrafdan mahrum bir Nuh teknesiyle Boğaz açıklarında keşifler yapmayı marifet sayan bu mabeyin bendesi paşa, aynı zamanda efendisinin gözüne girmek amaciyle güya büyük bir fedakârlık imiş gibi bu mânasız ve çocukca gezintileri Yıldız'a bildirmekte kusur etmiyor:

Asım Beye: 24 Haziran 321 (7 Temmuz 1905) — Saye-i şahânede sabaha kadar icra edilen takayyüdat esnasında hiç bir vukuata tesadüf edilmediği ve dünkünden daha vasi' bir daire dahilinde, icra-ı keşf ve tarassudat eylemek üzere âlessabah saat on birde Boğaz haricine hareket olunduğu beray-ı malûmat maruzdur. Ferman...

Hademe Feriki: Şakir

Yıldız sarayı şifre kitâbet dairesinden aynı günde verilen aşağıdaki şifreden anlaşılmaktadır ki, Moskof zırhlısında patlak veren isyanın üstünden geçen şu on gün içinde Yıldız'ın telâşı, heyecanı her gün biraz daha yükselmiş, Karadeniz Boğazı Muhafız Vekili Ferik İsmail Hakkı Paşanın bütün sadakat yeminlerine rağmen, Boğaz'a padişah yaverlerinden Topçu Feriki Rıza, "Fuad" vapuruyla keşifler yapan hademe feriki Şakir Paşalardan başka, bir de Eşref Paşa gönderilmiş ve artık saray bu üç zatla muhabereye girişmeyi tercih etmiştir. Asıl Boğaz Muhafızı Paşanın pabucunu dama attıran bu üç ferik günün kahramanları olmuşlardır.

(Devam ediyor)

Ali Ekrem'in Mektupları

(Baştarafı 1898 nci sahifede)

martesi günü saat birde sorti, 6,5 de (rantre) bir de pazartesi ve perşembe gününden mâda her gün saat (yemekten sonra) birden ikiye kadar sorti.. (Palas Sen Fransuva) ya gidip ufak tefek ne lâzımsa... (Keman kirişi.. düğme eks) alırsın. Yahut bir chocolat glace yutarsın. Sana bir gün Lozanın en iyi dondurma dükkânından yazayım oku, reklâmını. Burada çokolete namına pasta namına ne varsa enfes hem ucuz. Bir Gato on para bile değil, 1,5 para. Süt enfes.. Krem şatilini kafe ve benuvalar... Artık anneciğim ağzının suları akar. Gelecek sene inşallah babamla gelip beni alırsınız. Size Lozanı bir gezdiririm ki, Numan da sen de babam da şaşa kalırsınız. Çünkü bizlere her şey açık. Etudient Kollejiyen dedin mi ahali çıldırıyor.

Sana yakında başta bere sırtta ünüformalı bir resim gönderirim. Ünüforma lâcivert Croise üç düğmeli uzunca alamod bir L harfi başta bleu bir bere yana doğru dilini çıkartmış gibi sarkık...

★ ★ ★

Büyük vatan şairi Namık Kemal'in torunu Cezmi'nin Lozan'dan annesine yazdığı bu mektup dikkatle okununca görülür ki, ne Namık Kemal'in, ne de babası Ali Ekrem'in istediği gibi Türk kültürü ile yetişmemiştir. Avrupa hayatı onu tamamiyle değiştirmiştir. Babasının yazdığı içli mektupların hiç tesiri olmamıştır.

Cezmi'nin yaşadığı eğlenceli hayat, bir Rum kızı uğruna intiharla sona erdikten sonra zavallı babası şair, Üniversite Edebiyat Profesörü Ali Ekrem de bundan sonra kendini içkiye verdi. O kadar ki, rakı şişesini cebinde gezdirecek kadar ve bazen içtiği yerde komaya girip hastahaneye kaldırılacak kadar... Oğlunun âkibeti ile bu hallere düşen Ali Ekrem, gene bahtiyar ölmüş, bir kızının dinini değiştirerek manastıra girdiğini görmemiştir.

Neden böyle oldu?

Çocuklara fazla düşkünlükle onları şımartmaktan mı? Belki...

Kosti'nin Kaderi

(Baştarafı 1879 ncu sahifede)

metlerinden sonra verildiği divan-ı harbde, ibretli ifşaatta bulunmuştu. Bunlar arasında Kral Kosti'yi de ittiham edecek kuvvetli deliller vardı. Venizelos, fırsattan istifade ederek hiç sevmediği bu Kral ailesinden kurtulmak için harekete geçmiş, naib olarak idareyi eline alan Amiral Kondilis'le mutabık kalarak Kralın da mahkemeye sevkini istemişti. Bu arzuya da İngiltere mâni olmuş, akibetinden kendisinin de mes'ul olduğu Yunanistanda yeni bir skandal ve karışıklığın çıkmasını önlemişti.

Prens Andrea'nın ifşaatında, Ankaraya kadar erişmiş olsa idiler, Yunanistanın takip edeceği siyaset hakkında gerçekten ibretli bölümler vardı: Bu küstah ve amânsız Türk düşmanları, Sevr'in bile lutfettiği sınırları kendi lehlerine değiştiriyorlar, merkezi Trabzon'da olmak üzere PUNTOS RUM HÜKÛMETİ'ni kuruyorlar, Atina'yı Büyük Yunanistan'ın merkezi olarak bırakıyorlar, yine bir Yunan Prensinin idaresindeki Bizans'da, İstanbul merkez oluyordu. Böylelikle, açıkça ifade edilmeden, İstanbul da elden gidiyordu...

Dr. RIZA NUR'un ŞAMARI

Lozan'ın devamı müddetince Venizelos'la durmadan çarpışmış ve onun gizli maksadlarını engin tarih bilgisi ve Meşrutiyet devrinin ön plânlarındaki şahsiyetlerinden birisi olmanın mümtaziyeti içinde açığa vurmuş olan rahmetli Dr. Rıza Nur, bir celsede Venizelos'un, Yunan makamlarının Sevr anlaşması dışına çıkmayı hiç bir zaman düşünmedikleri iddiası üzerine Prens Andrea'nın mahkeme huzurundaki ifşaatını hatırlatmış:

"— Sizin Prensleriniz de yalan söyler mi?" demişti.

Verecek cevap bulamıyan Venizelos susmuştu...

Bu tartışmalardan kısa zaman sonra da, Mustafa Kemal'in dediği oluyor, Türk zaferi KOSTİ'nin tahtını yıkıyor, Palermo'ya yerleşen bu maceraperest Yunan Kralı, kalbinde ve kafasında yarıda kalmış ümitlerin acısı ile 1933 de dünyadan göçüyordu...

LÛGATÇE

Ağleb: En kuvvetli, en çok.
Akurâne: Kudurmuşcasına.
Atıfet: Sevgi, şefkat.
Ayş-u nuş: Yiyip içme.
Bahadır: Yiğit, kahraman.
Bakiyetüssuyûf: Katliamdan kurtulanlar.
Beht: Şaşkınlık, hayrette kalma.
Behiyye: Güzel.
Besalet: Yiğitlik, kahramanlık.
Deccal: Kıyamet zamanı meydana çıkacağı söylenen, çok zararlı yalancı bir mahlûk.
Destres: Başaran, isteğine ulaşan.
Dilgîr: Kırgın, gücenik.
Fâş: Açığa vurma, meydana çıkarma.
Ferahet: Şan, şevket.
Galat-ı Sada: Ses aldanışı.
Habaset: Alçaklık, kötülük.
Haile: Korkunç.
Hankâh: Tekke.
Hâtem: Mühür, imza yerine basılan damga.
Hecinsüvar: Deveye bindirilmiş asker.
Hudanekerde: Allah göstermesin, Allah etmesin.
Huşunet: Sertlik, kabalık.
İftirak: Ayrılma, ayrılık.
İhlâs: Doğru ve temiz bağlılık.
İhtiraz: Kaçınma, sakınma.
İhtifa: Gizlenme, saklanma.
İltizam: Bir tarafı kayırma, taraf tutma.
İn'am: Nimet verme, iyilik yapma.
İnha: Ulaştırma, yetiştirme. Resmî bir iş için üst makama yazılan yazı.
İntibah: Uyanma, uyanıklık, uyanış.
İ'sar: Zorlama, tazyik etme.
İstikşâf: Yoklama, tahkik etme.
İtidal-i dem: Serinkanlılık.
İtmam-ı enfas: Nefesini tamamlama, ölme.
İttifakat: İttifaklar, rastgele olan şeyler.
İttisam: Nişanlanma, süslenme.
İyd: Bayram.
Kakum: Sincap nev'inden kediye benzer bir hayvanın kürküne verilen ad.
Karargîr: Karara bağlanmış, hükmü verilmiş.
Katıbeten: Cümlesi, hepisi, asla.
Kederdîde: Keder görmüş.
Kerəmkâr: Cömert, kerem sahibi.
Kiyaset: Zeki ve uyanık oluş.
Kuriye: Dışişleri Bakanlığının elçiliklerle olan gizli haberleşme kâğıtlarını gö türen memur.
Lâla: Sarayda şehzadelerin terbiyesi ile meşgul olan kimse. Eski sadrıazamlara verilen ünvan .
Lehülhamd: Hamdolsun.
Liva: Bayrak, sancak. Fırka ile tabur arasındaki askerî birlik. Tugay.
Mahza: Yalnız, katıksız.
Maksûd: Kastolunan şey.
Mebni: Bina olunmuş, yapılmış.
Meclis-i Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye: Islâhat hareketlerinin icap ettirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesi ile meşgul olmak, lüzum gösterirse devlet işlerinde rey vermek üzere 1837 senesinde teşkil olunan meclis.
Melhûz: Umulur, beklenir.
Menâfi: Menfaatler.
Menber: Minber, camilerde hutbe okunan merdivenli yüksekçe yer.
Mergup: Rağbet gören.
Mesrur: Sevinçli, sevinmiş.
Meşveret: Bir iş hususunda bir kaç kişi arasında konuşulma.
Meyâmîn: Uğurlular, bereketliler.
Minelkadim: Eskidenberi.
Muarəfe: Bilişme, tanışma.
Muhassala: Neticelerin hepsi.
Muhtefî: Gizlenmiş, gizlenen.
Musâb: Bir fenalığa yakalanmış, düşkün.
Mübâhat: Övünme.
Mübahi: Övünen.
Mübalât: Saygı, dikkat.
Mübeccel: Büyük, ulu.
Mümaşat: Yoldaşlık, göz yumma.
Münaferet: Nefret etme, soğukluk.
Müsellem: Söz götürmez,
Müsteban: Belli, açık, meydanda.
Müterahhim: Merhamet eden, acıyan.
Müzdad: Artmış, çoğalmış.
Nâib: Geçici bir zaman için birinin yerine oturan vekil.
Nefir: Cemaat ,topluluk, boynuzdan yapılan boru.
Nefy: Sürme, sürgüne gönderme.
Nifak: Bozuşukluk.
Rahne: Gedik, delik.
Râkiben: Binmiş olarak.
Sellemehüsselâm: Hiçbir şeye aldırmadan.
Senk: Taş.
Serrişte: İpucu, delil.
Siyanet: Korunma.
Şadman: Sevinçli, memnun.
Şakirt: Öğrenci, çırak.
Takabbül: Kabullenme, üstüne alma.
Takayyûdat: Kayıtlar, sınırlar, hudutlar.
Tazallüm: Sızlanma, şikâyet etme.
Tecdid: Yenileme, tazeleme.
Tefe'ûl: Fala bakma, olacak şeyi tahmin etme.
Tefriş: Döşeme, yayma.
Terfik: Arkadaş yapma, yanına katma.
Tersane emini: Tersane anbarlarının başında bulunan ve giren - çıkan şeylerden mes'ul memur.
Ter'vic: Revac bulma.
Teşci: Cesaret verme.
Teşyi: Uğurlama.
Tetebbü: Bir şeyi derinliğine inceleme.
Tizkâr: Anma, zikretme, hatırlatma.
Ubeyd: Küçük kul.
Ulûhiyet: Allahlık, Tanrılık.
Urûç: Yükselme, yukarı çıkma.
Vâlâ: Yüce, yüksek.
Vâsi: Engin, geniş.
Vedia: Birine emanet olarak bırakılmış şey.
Voyvoda: Ağa, reis.
Vürud: Gelme, geliş.

(Basın: 14343)

Tarih Konuşuyor abonelerine 135 liralık 12 kitap 80 lira

1 — Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi.

3 — Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi.

4 — 1913 de Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti.

5 — İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.

6 — Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.

8 — Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.

10 — Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.

11 — Üç Paşalar Kavgası.

12 — Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.

Herbiri 320 şer sahife, pantazot cildli 12 kitap 80 liradır. Adresimize 80 lira gönderildiğinde, bu 12 kitap, derhal takdim edilecektir.

Geçmiş çağlarda:

BURSA BÜRÜMCÜKLERİ,
ÜSKÜDAR ÇATMALARI,
ANKARA SOF ZÎBÂLARI,

El sanatları zevk şaheserleri olarak kıtalarda hayranlık toplardı

Bugün:

Abfil

Kumaşları

Türk pamuğunu, günümüzün tekniği ve milli zevkle kucaklaştırarak dünya pazarlarında temsil ediyor.